

D

- F 667

KERESZTÉNY MAGVETŐ

78. ÉVFOLYAM 1. SZÁM • ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1972

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1971. évi

(77. évfolyam)

tartalomjegyzéke

1. Tanulmányok

Bodor András: Újabb adatok egy négyszázéves perről — — — —	52	Dr. Kovács Lajos: Ökumenikus törekvések az őskeresztény gyülekezetekben — — — — — — — —	105
Dr. Erdő János: Jézus istenfogalma —	168	Kónya Ádám: A kökösi unitárius, középkori templom feltárása és helyreállítása — — — — — — — —	190
Ferenczi Géza: Kiegészítések az énlaki róvásírásos felirat megfejtéséhez és Musnai Dakó György tevékenységéhez	198	Lőrinczi László: Balázs Ferenc (1901—1937) — — — — — — — —	175
Jakab Dénes: Benedek József a 18 éves homoródújfalvi gondnok (1793—1801)	205	Lőrinczi László: Balázs Ferenc vallása	179
Dr. Kiss Elek: Isten és az ember szolgálatában — — — — — — — —	8	Mátyás György: Beszámoló a kökösi unitárius egyházközség történetéről és templomának újjáépítéséről — — —	185
Dr. Kovács Lajos: A bibliakutatás Jézus személyével és tanításával kapcsolatban — — — — — — — —	14	Zsigmond Ferenc: Balázs Ferenc a példamutató igaz ember — — — —	182
Dr. Kovács Lajos: Beszámoló az 1968. augusztus 17—19 napjain Kolozsváron, Tordán és Déván tartott jubileumi Zsinati Főtanácsról — — —	26	Kökösi Kálmán: Az én hitvallásom —	82
		Augusztus 23 köszöntése — — —	103
		Adatok Toroczkai Mátéről — — —	111
		A Béke-Világtanács kiáltványa — —	114
		A Keresztény Magvető Olvasóihoz —	5

A Zsinati Főtanács nyilatkozata — —	24	Dr. Kovács Lajos: A gazdag ember és a szegény Lázár — — — — —	208
Az Angol Unitárius Egyház üdvözlete	117	Dr. Kovács Lajos: Imhol vagyok, küldj el engem — — — — —	128
Köztársaságunk évfordulója — — —	145	Dr. Kovács Lajos: Ő él — — — — —	212
Dr. Kiss Elek püspök temetése — —	151	Dr. Kovács Lajos: Szükség tinéktek újjászületetek — — — — —	125
Meghalt dr. Kiss Elek püspök — —	148	Dr. Kovács Lajos: Az újjáépített templom üzenete — — — — —	183
 2. Szószék és Úrasztala		Kriza János: A vándorlás tanuságos képe — — — — —	63
Búcsúbeszéd dr. Kiss Elek temetésén:		Dr. Lőrinczi Géza: Húsvét üzenete —	214
Az Unitárius Egyház egyeteme nevében (Dr. Barabássy László) — — —	155	Dr. Lőrinczi Géza: Húsvét lelki tartalma — — — — —	215
A Vallásügyi Hivatal részéről (Gheorghe Nenciu alelnök) — — — — —	157	Lőrinczi László: Nagypéntektől — pünkösdig — — — — —	73
A Román Ortodox Egyház nevében (D. Mladin Nicolae) — — — — —	158	Lőrinczi László: Vegyetek szentlelket —	75
A Protestáns egyházak nevében (D. Nagy Gyula) — — — — —	160	Májay Endre: Kiöntöm lelkemet — —	78
Az erdélyi római katolikus egyházmegye képviselőjében (Márton Áron) — —	161	Máthé Zsigmond: Hit és cselekedet —	122
A kolozsvári ortodox püspökség részéről (Herineanu Teofil) — — — —	162	Nagy Lajos: Isten nem hagy el engem	118
Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Theologiai Intézet nevében (Dr. Dávid Gyula) — — — — —	163	Schweitzer Albert: A szentlélek munkája az emberben — — — — —	74
Medesér, a szülőfalu nevében (Bíró Lajos) — — — — —	164	Szabó Árpád: Ragyogj reánk pünkösdi világoosság — — — — —	80
Búcsúbeszéd a sírnál (Ürmösy Gyula) —	165	Szabó Árpád: Zsoltárok útján Isten felé	87
Gellérd Imre: Az én Atyám munkálkodik, és in munkálkodom — — —	124	Szabó Árpád: Hivatásunk Isten munkatársává lenni — — — — —	131
Golland, Brian L.: Amit kér tőled az Isten — — — — —	120	Szabó Dezső: A pünkösdi lélek — —	76
Dr. J. Van Goudoever: A lelki otthon építése — — — — —	70	Szabó Dezső: Istennel az ember szolgálataiban — — — — —	90
Greely, Dana McLean: A szeretet hatalma — — — — —	66	Hilton, Muriel: Matches in the Darkness and other essays (Gyufaláng a sötétben, esszék) — — — — —	97
Dr. Kovács Lajos: Gyászbeszéd dr. Kiss Elek püspök temetésén — — — —	152		

3. Egyházi Élet. Hírek.

A Keresztény Békekonferencia 1971. szeptember 30 — október 3. napjain Prágában tartott világggyűlése —	138,	222
Az Egyházi, Főtanács 1971. március 21-én tartott gyűlése — — — —		133
Az Angol Unitárius Egyház Főtanácsa évi rendes gyűlését 1971. április 16—20. napjain tartotta — — — —		137
Az Európai Egyházak Konferenciája Nyborgban (Dánia) — — — —		137
A Béke-Világtanács 1971. május 12—16 napjain Budapesten tartotta közgyűlését — — — — — — — —		138
Az I.A.R.F. (Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallásos Szervezetek Nemzetközi Társulata) Végrehajtó Bizottságának 1971. április 25—27. napjain tartott gyűlése — — — — — —		137
Az I.A.R.F. négy tanulmányi bizottságának közös munkaülése — — — —		224
Az I.A.R.F. legközelebbi kongresszusát 1972. augusztus 18—25. napjain tartja Heidelbergben (NSZK) — — — —		224
Az Egyházi Képviselő Tanács évnegyedi gyűlései — — — — — — — —		220
A chicagói egyetemhez tartozó Meadville Lombard Theological School fennállásának 125. évfordulója — —		224
A Deutsche Unitarier Religionsgemeinschaft (Német Unitáriusok Vallásos Szervezete) új vezetősége — — —		224
Brian L. Golland, az angol unitárius egyház új főtítkárának látogatása hazánkban — — — — — — — —		135
Felvételi tájékoztató a Teológiai Intézet I. évfolyamára — — — — — —		138
Karácsonyi légáció — — — — — —		220

A kökői egyházközség újjáépített templomának felszentelése — — — —		223
Lelkésznevelés — — — — — —	134,	220
Lelkeszi tájékoztató értekezéslet —	134	220
A Magyarországi Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsának 1971. május 23-án tartott rendkívüli gyűlése — — —		138
A Magyarországi Unitárius Egyház új vezetősége — — — — — — — —		223
Nyugalomba vonult lelkészek —	136,	221
Pályázati hirdetés prédikáció írásra —		136
Személyi változások a lelkészek sorában — — — — — — — —	136,	221
A Teológiai Intézetek ökumenikus munkaközösségének 1971. március 18-án Kolozsváron tartott gyűlése — — —		135
Teológiai hallgatók segélyezése — —		220
Az újszékelyi egyházközségben lelkészváltás — — — — — — — —		223
Az UNESCO 1971. szeptemberében ünnepelte fennállása 25. évfordulóját —		224
Az unitárius teológiai hallgatók bennlakása — — — — — — — —		220
Vizsgák — — — — — — — —	134,	221

4. Könyvszemle

Adventures in Religion (Nézetek a vallásról) — — — — — — — —		98
Bölöni Farkas Sándor Naplója — —		227
Domenico Caccamo: Ereticii italiani in Moravia, Polonia, Transilvania (1558—1611) — — — — — — — —		229
Greeley, Dana McLean: 25 Beacon Street and other Recollections (Beacon utca 25 szám és más emlékek) — — —		230
Gordon, Alexander: Heads of English Unitarian History (Az angol unitarizmus vázlatos története) — — —		96
Hewett, Phillip: On Being a Unitarian (Unitárius vagyok) — — — — —		99

Mikó Imre: Az utolsó erdélyi polihisztor (Ürmösi Károly) — — — — —	226	5. Gyász hírek	
Négyszáz év. 1568—1968. Emlékkönyv az Unitárius Egyház alapításának négy- századik évfordulója alkalmából —	94	Antonya Mihály — — — — —	225
Nicolae: Studii de teologie morală (Eti- kai tanulmányok) (Dr. Rapp Károly)	228	Csifó Nagy Lászlóné Csefkó Éva — —	138
Points of Belief (Hitelvi kérdések) —	98	Gál Gyuláné Péterffi Nutka — — —	225
Tökés István: A Második Helvét Hit- vallás Magyarázata — — — — —	99	Lófi Béla — — — — —	138
Unitárius Imakönyv (Dr. Kiss Elek) —	96	Lőrinczi Mihályné dr. Bedő Julia —	139
Unitárius Káté (Dr. Kiss Elek) — —	95	Dr. Kiss Elek püspök — — —	148, 151
		Kovács Lajosné Mántó Erzsébet — —	139
		Nagy Béláné Lidák Margit — — —	138
		Nagy János — — — — —	225

KERESZTÉNY MAGVETŐ

78. évfolyam

1972

1. szám

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos püspök arcképe	
Kivonat az 1972. március 19-i székelyudvarhelyi zsinat jegyzőkönyvéből	3
Törvényerejű rendelet dr. Kovács Lajos püspöki tiszt-ségében való megerősítéséről	4
A székelyudvarhelyi zsinat	5
Dr. Kovács Lajos püspök — Életrajzi adatok	15
Rostás Dénes	
Az imádság problémái	17
Kolcsár Sándor	
Mit vár a gyülekezet a lelkésztől	22
Fazakas Ferenc	
Hogyan készülünk a szószéki szolgálatra	26
Sebesi Pál	
Újabb adatok Dávid Ferenc családjáról és nemzetisé-géről	30
Ferenczi Géza	
Kiegészítések az énlaki rovásírási felirat megfejtésé-hez és musnai Dakó György tevékenységéhez. II. rész	49

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Dr. Kovács Lajos	
Lelkészszentelési beszéd	55
Kolcsár Sándor	
A mi utunk	58
Török Áron	
Szövetségben Istennel	61
Egyházi élet	64
Hírek	66

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

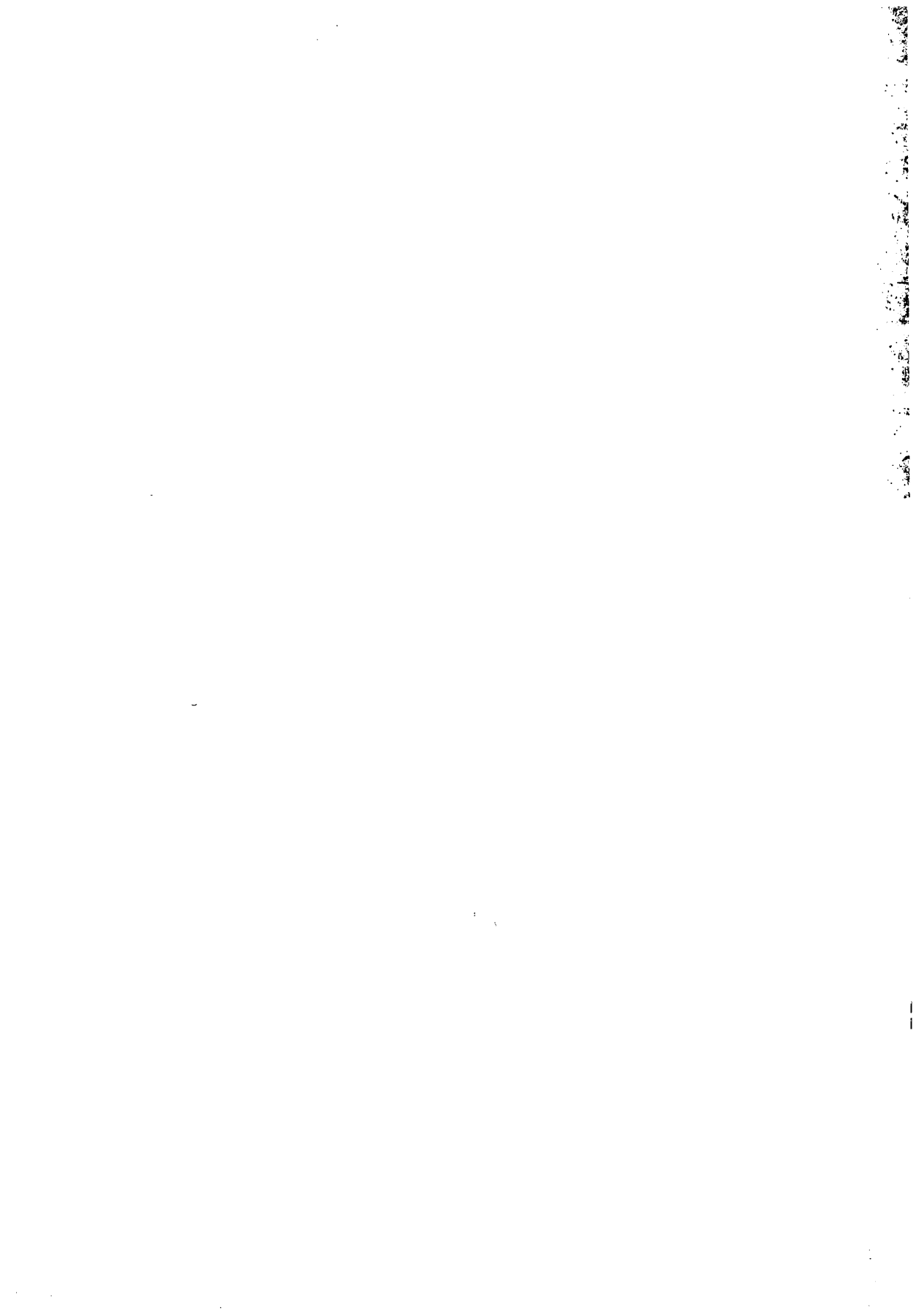
Postacím: Cluj, Bulevardul Lenin 9

Szerkesztőség: Kolozsvár, Lenin út 9. Telefon: 1-46-09

Szerkesztő bizottság: Dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és dr. Szathmáry János (tagok)

Dr. Kovács Lajos

KIVONAT

az Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsának 1972. március 19-én
Székelyudvarhelyen tartott gyűlése jegyzőkönyvéből

„14. Dr. Barabássy László elnöklő főgondnok felkérésére, Máthé Zsigmond, a szavazatszedő bizottság elnöke jelentést tesz a püspökválasztás eredményéről, mely szerint a 79 leadott szavazatból 78 dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző-teológiai tanár afiára esett. Ez az eredmény jelentést tevő afia szerint annak az egységes akaratnak és erőnek a bizonyossága, mellyel a Zsinati Főtanács tagjai a püspökválasztás kérdésében állást foglaltak. Ez az egységes megnyilvánulás szilárd alapot szolgáltat egyházunk további fejlődését illetőleg.

Dr. Barabássy László elnök a szavazatszedő bizottság jelentése alapján dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző-teológiai tanár afiát egyhangúnak mondható szavazattal megválasztott püspöknek jelenti ki.

Felkéri Lőrinczi László, dr. Szász Dénes, Jenei Dezső és dr. Major Ferenc egyházi tanácsosokat, hogy a Zsinati Főtanács nevében dr. Kovács Lajos afiát kérjék fel az ülésen való megjelenésre.

Zsinati Főtanács elnöklő főgondnok bejelentését lelkes örömmel veszi tudomásul.“

TÖRVÉNYEREJŰ RENDELET

dr. Kovács Lajos, Románia Szocialista Köztársaságban levő Unitárius
Egyház püspöki tisztségének elismeréséről

Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsa

elrendeli:

Egyedüli szakasz. — Dr. Kovács Lajost a Románia Szocialista Köztársaságban levő Unitárius Egyház püspöki tisztségében, melyre őt az Unitárius Egyház Főtanácsa 1972. március 19-én megválasztotta — elismeri.

București, 1972. április 13.
Sz: 119.

NICOLAE CEAUȘESCU
az Államtanács elnöke

Kivonat az 1972. április 15-én megjelent Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România VIII. évf. 36. számának (I. rész) 252. oldaláról.

A SZÉKELYUDVARHELYI ZSINAT

A Ielkészszenteléssel egybekötött püspökválasztó zsinat 1972. március 19-én Székelyudvarhelyen tartotta meg ülését. A zsinat nagy érdeklődést váltott ki egyházunkban. A világi és egyházi tanácsosok közül 81-en jelentek meg; lelkészek és egyházközségi tagok is nagy számmal voltak jelen, zsúfolásig megtöltötték a székelyudvarhelyi templomot, ahol a zsinat ülésezett.

A zsinat március 19-én, vasárnap reggel 10 órakor, egyházi ének és Ürmösi Gyula közügyigazgató imája után kezdte meg munkálatait. A Zsinati Főtanács megalakulásakor az egyházi elnöki tisztelet dr. Kovács Lajos püspökhelyettes-főjegyző, a világi elnöki tisztelet dr. Barabássy László főgondnok, a főjegyző-helyettesi tisztelet Ürmösi Gyula esperes, a közügyigazgatóhelyettesi tisztelet Nagy Béla esperes, az előadói tisztelet Sebe Ferenc tanácsos töltötte be. Az elnöki asztalnál foglaltak helyet a Vallásügyi Hivatal képviselőjében Eugen Duldner Brassó megyei területi főfelügyelő és Székely János főgondnok is.

A zsinatot dr. Barabássy László alábbi beszédével nyitotta meg:

„Főtisztelendő Zsinati Főtanács, Kedves Atyámfiai!

Egyházi törvényeink és hagyományaink szem előtt tartásával gyűltünk össze, hogy kifejezésre juttassuk szabadon gyakorolt akaratomkat, hogy törvényeink és szabad lelkiismeretünk által garantált autonómiánkat gyakorolva, megválasszuk főpásztorunkat, akire bizalommal és megnyugvással bízunk egyházunk kormányzását.

Az egyházunk alapítása óta eltelt több mint 400 esztendő megtanított arra, hogy csak erős hiten, szilárd meggyőződésen és egyházszereteten alapuló összetartás és egység, tökéletes együttműködés biztosíthatja egyházi közösségünk létét, fennmaradását, boldogulását és fejlődését.

Hálával gondolunk gondviselő Istenünkre, hogy 400 éves múltunkban minden időben adott egyházunknak olyan vezetőket, akik ki tudták vívni azt, hogy e sok szenvedést látott egyház ma virágzó, megbecsült közössége országunknak és az emberiségnek.

Hálával gondolunk gondviselő Atyánkra, aki a második világháború annyi szenvedéssel járó vihara után, olyan vezetőt adott egyházunknak, mint amilyen a boldog emléké, 1971. december 7-én elhunyt főpászto-

runk, Dr. Kiss Elek püspök volt. Legyen örökké áldott emléke; legyen követendő példa optimizmusa, törhetetlen akarata és egyházvezetői bölcsessége.

Áldozunk emlékének e helyen is egy percnyi csendes felállással.

Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Amidőn meglelégedéssel állapíthatom meg, hogy országunkban a hit- és lelkiismereti szabadság élő valóság, nem mulaszthatom el, hogy mind a magam, mind mindannyiunk nevében ismételten köszönetet ne mondjak államunk legfőbb vezetőségének, valamint Dumitru Dogaru professzor-elnök és Gheorghe Nenciu alelnök uraknak azért a jóindulatért, amellyel kísérték munkánkat. Amikor szeretettel üdvözlöm körünkben megjelent Eugen Duldner vallásügyi főfelügyelő urat, kérem, tolmácsolja hálánkat az Elnök úrnak és rajta keresztül államunk legfőbb vezetőinek és biztosítsa őket afelől, hogy közösségünk minden egyes tagja becsületes, jó polgára kíván lenni hazánknak és részt kíván venni abban a magasztos munkában, ami a békés, boldog élet kiépítését célozza.

Főtisztelendő Zsinati Főtanács, Kedves Atyámfiak! Összegyűltünk, hogy legfőbb vezetőnket, főpásztorunkat megválasszuk. Összegyűltünk, hogy kijelöljük azt a vezetőt, akire jóreménységgel, megnyugvással bízhatunk egyházunk pecsétjét.

Nem lehet feladatam e helyről semmiféle irányt vagy elvet leszögezni a Főtisztelendő Zsinat tagjai számára. Magam is csak a tisztségem által előírt azon kötelezettségnek teszek eleget, hogy Zsinatunk törvényszerű megalakításában és tárgyalásai lefolytatásában segítséget nyújtsak. De mégsem zárkozhatom el annak a megállapításától, hogy egyetemes egyházunk híveire és vezetőire bár a történelem sokszor súlyos és látszólag megoldhatatlan feladatokat rótt, de nem tudta megsemmisíteni híveink lelkében az élő hitet és egységet, amely egyházunk belső békéjét és nyugalmát, ellenállását és alkotó tevékenységét mindig biztosította.

Közösségünk boldogulása, fejlődésének nélkülözhetetlen alapja az egyetértés és az ezen alapuló bölcs egyházvezetés. Mint minden közületnek, így egyházunknak is szüksége van vezetőkre, akiknek minden hívünk munkatársa kell hogy legyen. Sohase tévesszük azonban szem elől, hogy a munkatársak között meg kell lennie a teljes egyetértésnek, feltétlen bizalomnak, mert bizalom nélkül lelkes és alapos munkát végezni nem lehet.

A bizalom mellett a kormányzó testületnek bírnia kell erővel és tekintéllyel is. Tekintély nélkül rendet tartani, az egyházi ügyek normális menetét biztosítani nem lehet. Minél szabadelvűbbek vagyunk, annál inkább meg kell hajolnunk a tekintély előtt, amelyet saját akaratunkból állítunk magunk fölé, s teljes meggyőződésünkkel s lelkiismeretünkkel kötelesek vagyunk azt nemcsak elismerni, de szolgálni is.

A tekintélyt nem pusztán az egyes ember adja a maga erkölcsi súlyával, hanem a közösség, amelyből ki kell nőnie. Az ilyen tekintély tisztelete az egyház fegyelmezett, belső és kifelé irányuló életének a létfeltétele. Olyan közszellemet kell fenntartanunk, amely a tekintélyt és a szolgálatot magára nézve mint lelkiismereti parancsot egyaránt kötelezőnek ismeri el. A tekintély elismerése megkívánja a szolgálatot. Megkívánja a lelkiismeretes szolgálatot nemcsak híveinktől, hanem minden

egy-
vezetők-
tól, és így elsősorban főpásztorunktól is, amely szolgálat egyetemes egyházunk egységbeszervezettségét, testvéri szereteten és megbecsülésen alapuló egybekovácsolódását kell hogy biztosítsa. Egyházunk mostani helyzetében lelki és hitvallási problémáit, hazánk magas kormányzatának jóindulatú támogatása mellett, úgy vélem, könnyen megoldhatjuk. De bármely, a jövőben is várható minden támogatás és jóakarattal, egyházvezetésünk kötelező feladata évszázados intézményünk szabad fejlődésének és virágzásának a biztosítása.

Élő valósággá kell lennie egyházunk tudatában az 1968 évi ünnepi Zsinat nyilatkozatában leszögezett irányelvnek: »Az unitárius egyház Jézus tanítása, Dávid Ferenc és a hitvalló ősök szellemében az eddiginél is fokozottabb mértékben küzdeni kíván minden erejével és teljes felelősségtudattal a népek és nemzetek egyetértéséért, a békés egymás mellett élésért, a békesség és szeretet, az egymás iránti türelem, jóakarattal és a megértés jézusi evangéliumának megvalósításáért.«

Meg vagyok győződve és hiszem, hogy a jövőben is meg fogjuk érteni feladataink fontosságát, kötelességeink teljesítésének szükségét, és ezáltal biztosítani fogjuk egyetemes egyházunk további megerősödését. E munkában mint példa áll előttünk nagy elődeink útmutató magatartása és munkája. Tudjuk és megértjük, hogy a közösségért végzett munka áldás, és a helyes célok szolgálatába állított s végzett munkának üdvözítő és boldogító hatalma van.

E gondolatokkal, az egyházéleti összetartás ismételt hangsúlyozása mellett, lelkem egész melegével üdvözlöm a Zsinati Főtanácsra összegyűlt testvéreinket és munkánkra Isten áldását kérve, a mai napra összehívott ülésünket megnyitom.«

A zsinat üdvözlő táviratot küldött Nicolae Ceaușescunak, az Államtanács elnökének, Ion Gheorghe Maurernek, a Minisztertanács elnökének, Dumitru Dogaru professzornak, a Vallásügyi Hivatal elnökének és az Országos Békevédelmi Bizottságnak.

A zsinat a jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Cseke Péter, Márton Samu és Fazakas Ferenc, a püspökválasztási szavazatszedő bizottság elnökeül Máthé Zsigmond, tagjaiul Kiss Dezső és Simó Attila egyházi tanácsosokat jelölte ki.

Zsinati Főtanács ezután bevette az esküt Gyarmathy Gábor, Jancsika János, Kiss Dezső, Majos Domokos, Tóth Péter és Vitális István egyházi tanácsosoktól.

A zsinat első tárgya a lelkészszentelés volt. Egyházi Képviselő Tanács 75/1972 sz. előterjesztésében felszentelésre javasolta Bíró Barna aranyosrákosi, Kiss Ákos sepsiszentkirályi, Keresztes Sándor csehétfalvi, Rázmány Csaba alsóboldogfalvi rendes, valamint Zsigmond Csaba Attila kobátfalvi és Kiss Gergely tordátfalvi segédlelkészeket. Dr. Kovács Lajos püspökhelyettes bemutatta a zsinatnak a felszentelendő lelkészeket, akiknek az alábbi kérdést tette fel:

„Akarjátok-e felszenteléseket, készek vagytok-e most, a döntő pillanatban is a lelkési pályán maradni, fáradhatatlanul, híven és örömmel foglalkozni az unitárius hívek lelki ügyeivel és bajaival?“

A felszentelendő lelkészek mind „igen“-nel feleltek.

Zsinati Főtanács az Egyházi Képviselő Tanács előterjesztését a lelkészszentelés ügyében elfogadta és engedélyt adott a nevezett lelkészek felszentelésére.

A zsinat második tárgya a püspökválasztás volt. Az Egyházi Képviselő Tanács előterjesztése alapján a Zsinati Főtanács elhatározta a dr. Kiss Elek halálával megüresedett püspöki tisztségnek titkos szavazással való betöltését. A választás idejére az elnök az ülést felfüggesztette.

D.e. 11 órakor kezdődött a lelkészszenteléssel egybekötött zsinati istentisztelet. Imát és egyházi beszédet Mk 2,22 v. alapján Kolcsár Sándor marosvásárhelyi lelkész-esperes mondott.

A lelkészszentelési beszédet Lk 9,57 és 62 v. alapján dr. Kovács Lajos püspökhelyettes-főjegyző tartotta, aki beszéde végéig az ifjú lelkészekhez a következő két kérdést intézte:

„1. Tetszik-e és kívánjátok-e a lelkészi hivatalt elfogadni s abban, míg erőtök és egészségetek megengedi és szolgálni tudtok, megmaradni?

2. Ígéritek-e és fogadjátok-e, hogy unitárius szent vallásunk hitelveit az evangélium alapján híven megőrzitek, híveiteket is abban megtartani igyekeztök s azon lesztök, hogy mind magatok, mind híveitek az erkölcsös, kegyes és istenes életben megmaradjatok és gyarapodjatok? ...“

A felszentelendő lelkészek mind a két kérdésre „igen“-nel feleltek. Ezt követően főjegyzőhelyettes felhívta a lelkészeket, hogy neveiket a kinevezés sorrendjében a lelkészszentelési anyakönyvbe írják be. Ennek megtörténte után az új lelkészekből bevette az esküt.

Eskütétel után következett a kézzel: esperes, tb. esperes-lelkész és teológiai tanár afiai a kijelölt lelkész fejére tették kezüket, mialatt a kiválasztott bibliai részt olvasták fel. Ezt követte a hagyományos lelkészszentelési ima, melyet a püspökhelyettes olvasott fel, aki végzetül a lelkészi oklevelet egy-egy bibliai mondás kíséretében átadta a felszentelt lelkészeknek.

A felszentelt lelkészek nevében Kiss Ákos sepsiszentkirályi lelkész mondott köszönetet az alábbi beszédben:

„Mi fiatal lelkészek álmodók voltunk. Álmodtunk, de nem csukott szemmel, hanem ébren, nyitott szemmel. Álmaink egyszerűek és érthetőek voltak. Amikor átléptük a teológiai intézet kapuját, már egy-egy magvetőre váró gyülekezetet álmodtunk magunknak, melyeknek szüksége van reánk, hívnak, várnak, szólítanak minket. Ez az álom adott akarat-erőt, kitartást és lendületet az önképzés és az ismeretszerzés munkájában. Gyorsan repültek az évek és elérkezett a magvetés pillanata, amikor mint légátusok a gyülekezet elé állhattunk és bizonyosságot tehattünk hitünkéről s hivatástudatunkról. Az a szeretet, lelkesedés és ragaszkodás, mellyel a gyülekezetek mindannyiszor fogadtak, megerősítették bennünk a hivatástudatot. Éreztük, láttuk, hogy érdemes tanulni és szilárdan haladni a cél felé. De nem titkoljuk, közben tele volt a lelkünk aggodalommal is, hogy vajon fel tudunk-e készülni megfelelő módon a lelkészi szolgálatra és képesek leszünk-e betölteni a megálmodott gyülekezetnek hozzánk fűzött várakozásait. A kétségek ma már elosztottak, megérkeztünk a célhoz: a felszentelés áldott pillanatához, amely azt jelenti, hogy teljes

joggal állhatunk mi is a lelki magvetők közé. A mai nap Isten színe és a Főtisztelendő Zsinati Főtanács előtt tettünk fogadalmat, melynek felelősségét teljes mértékben érezzük. Tudjuk, hogy a letett fogadalmat életünkkel és cselekedetünkkel kell igazolnunk, abban a gyülekezetben, amelynek lelkészei vagyunk.

Isten iránti hálával szívünkben mondunk köszönetet kedves tanárainknak, akik annyi szeretettel, megértéssel, odaadással és türelemmel neveltek s tanítottak. Nemcsak tudást, ismereteket, de lelki kincseket is gyűjtöttünk és kaptunk az intézetben. Kaptunk megerősödött hitet, jóakaratot, szeretetet. Eddig tanáraink neveltek és tanítottak, ezután a mi feladatunk az állandó önképzés és önnevelés, hogy gyülekezetünket mi is tanítani, nevelni tudjuk. Hálás szeretettel mondunk köszönetet mindazoknak, akik segítettek, támogattak célunk elérésében.

Köszönetet mondunk egyetemes egyházunknak, a Vallásügyi Hivatalnak, nagyrabecsült kiküldötteinek s mindazoknak, akik lehetővé tették felszentelésünket.

Őszintén megvalljuk, a felszentelés megerősítette hivatástudatunkat. Hitünk magasabbra lobbant, lelkesedés és lendület hevíti szívünket. Ígérjük, hogy ettől a pillanattól kezdve, Jézus tanítása szellemében, törekedünk még többet tenni a lelkészi szolgálat terén, még mélyebbre hatolni a lélek talajába, szolgálni hazánkat és embertársainkat, a jóakaratot, a megértést, a békességet az emberek között... mert ezt az álmodtunk és álmodtuk.

A jó Isten segedelme legyen velünk felszentelt lelkészekkel, hogy fogadalmunkat megtarthassuk és ennek az áldott napnak boldog emlékével Istenországát építhessük híveink és gyülekezeteink lelkében. Amen."

A lelkézszenntelés után az úrvacsora következett. Úrvacsorára előkészítő beszédet Török Áron énlaki lelkész mondott.

Az istentisztelet énekvezéri szolgálatát Raffaj Jenő énlaki énekvezér végezte; kórusműveket adott elő a küküllődombói egyházközség énekkara Miklós János vezetésével.

Az istentisztelet befejezése után Dr. Barabássy László főgondnok-elnök újból megnyitotta a zsinat ülését. Máthé Zsigmond egyházi tanácsos, mint a szavazatszedő bizottság elnöke betérjesztette a szavazásról felvett jegyzőkönyvet. Eszerint a Zsinati Főtanács jelenlevő tagjai 79 szavazatot adtak be, amelyből 78 dr. Kovács Lajos főjegyző afiára esett. Szavazatszedő bizottság elnöke kiemelte a zsinat egységes megnyilatkozásának jelentőségét és értékét egyházunk életében. Főgondnok-elnök a szavazás eredménye alapján kihirdette, hogy a Zsinati Főtanács csaknem teljes egyakarattal dr. Kovács Lajos főjegyző-teológiai tanár afiát választotta meg egyházunk püspökének. Felkérte Jenei Dezső, dr. Major Ferenc, Lőrinczi László és dr. Szász Dénes egyházi tanácsosokat, hogy az újonnan megválasztott püspököt hívják meg a zsinati ülésre. Nehány perc múlva a kiküldöttek kíséretében megjelent a zsinat ülésén dr. Kovács Lajos megválasztott püspök. A zsinat és a templomot zsúfolásig megtöltő gyülekezeti tagok és vendégek határtalan lelkesedéssel fogadták s ünnepelték egyházunk új főpásztorát.

Dr. Barabássy László főgondnok-elnök közölte a választás eredményét és felkérte dr. Kovács Lajost a püspöki eskü letételére; az esküt Ürmösi Gyula főjegyzőhelyettes vette be.

Az eskü letétele után főgondnok-elnök az alábbi üdvözlő beszéddel köszöntötte elnöktársát, dr. Kovács Lajos afiát:

„Főtisztelendő Püspök Úr! Nekem jutott annak a megtisztelő kötelességnek a teljesítése, hogy Főtisztelendőségedet egyházvezetőségünk és egyetemes egyházunk nevében püspökké választása alkalmával üdvözljem.

Az egyetemes egyházunk életében beállott őrsgváltás történelmi kötelességteljesítés. Mindazoknak, akiknek kötelességévé tétetett egyházunk ügyeit intézni, mindig érezniök kellett és érezték is a kötelességek és felelőségek súlyát, mellyel egyházunk életét őrizni és irányítani szent hivatásuk volt.

Boldoggá tesz az a tudat, hogy Zsinati Főtanácsunkon megnyilvánult egyhangú bizalom helyezte Főtisztelendőségedet a püspöki székbe. Egyházunk egyeteme egyhangúan kívánta, hogy Főtisztelendőséged egyházunk javára tovább munkálkodjék. A kötelességei elvégzésénél nagy könnyebbséget ad az a tudat, hogy azokat az egyetemes egyház teljes bizalma támasztja alá.

Felelősek vagyunk az egységért és a békéért; egyházi egységünkkel és békénkkel felelősek vagyunk hitünk mélységéért, életünk feddhetetlenségéért és az előttünk álló nagy feladatok megoldásáért.

Örömmel tölt el és boldoggá tesz az a bizalom, amely mai ülésünkön megnyilvánult. Ez a legfőbb bizonyítéka az általam mindig hangoztatott egyetértésnek, amely egyházunk belső békéjének, nyugalmanak és alkotó tevékenységének alapköve.

Szilárd meggyőződésem, hogy egyetemes egyházunk egyhangú bizalma biztosítja azt az erőt, amellyel egy közösség legfőbb vezetőjének mindig rendelkeznie kell.

Mindannyian ismerjük Főtisztelendőséged több évtizedes munkáját; ismerjük fáradhatatlan munkabírását, ismerjük a külföldi testvéreinkkel való kapcsolataiban kivívott elismerést személye iránt; tudjuk a munkatársaival való együttműködése megbecsülését. Hisszük, hogy tekintélyének teljes súlyával felülemelkedve minden érdeken, mindig meg fogja találni a leghelyesebb utat, s ezáltal egyházunk békéjét továbbra is biztosítani fogja, és elősegíti, hogy egységünket mindig és minden körülmények között fenntarthatassuk, egyházunk hajóját a munkás, áldásos és békés életfolyam fogja vezetni, úgy, amint azt 400 éves történelmünk során annyi elődje tette.

Meg vagyok győződve, hogy Főtisztelendőséged bölcsessége, tudása és egyházszeretete a megértő lelkeknek és testvéri szíveknek harmonikus egybehangolását továbbra is biztosítani fogja, hogy ki-ki a maga helyén és a maga idejében kötelességét az egyház javára és Isten dicsőségére teljesíthesse.

Most, amidőn püspökké választása alkalmával legőszintébb jókívánatainkat tolmácsolom, Főtisztelendőséged életére és munkásságára Isten ál-

dását kérve, felkérem, hogy az üresen álló püspöki széket elfoglalni szíveskedjék.“

Dr. Kovács Lajos püspök az alábbiakban mondott köszönetet egyhangú megválasztásáért és főgondnok afia szívből jött üdvözetéért:

„Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Mélyen Tisztelt Főgondnok úr! A Máté szerinti evangélium egyik versében ezt a jézusi mondást olvashatjuk: »Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.«

A nagy mesemondó, Jókai Mór mauzóleumában pedig többek között ez a felirat áll: »Valahányszor megemlékezel rólam, mindig arccal szemközt fogok veled állani.«

Úgy érzem, hogy ebben az ünnepi órában is velünk, közöttünk van a Názáreti Jézus, és szelleme szerteárad e gyülekezetben.

És érzem azt is, hogy elődeink, hitvalló őseink, apáink, anyáink szelleme is itt kering közöttünk. Hálás kegyelettel megemlékezünk róluk, akik valamikor a távoli időben, vagy közelebbről léptek át e látható, kézzelfogható életből a láthatatlan, örökkévaló világba. És ők, minthogy megemlékezünk róluk, a mai napon megdicsőült lelki alakjukkal ismét velünk együtt vannak, velünk szemközt állanak.

Ebben az áhitatos órában különösen éles vonásaival egy kedves arc rajzolódik ki lelki szemeim előtt: drága édesapám nemes alakja áll előttem és néz reám komoly, de boldog tekintetével. Nálánál tisztább lelkű, önzetlenebb, becsületesebb, hitéhez, vallásához jobban ragaszkodó és annak érdekét nálánál inkább mindenek fölé helyező embert nem ismertem. Ebben az órában nevelőim, tanáraim mellett mindenekelőtt neki köszönöm meg, hogy istenhitre, egyházszeretetre, igaz emberségre tanított. Emléke legyen áldott!

Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Mély meghatottsággal mondom őszinte köszönetet a bizalomért, amely a szavazásban személyem iránt kifejezésre jutott, és amely engem 28-ik püspökként egyházunk élére állított. Ígérem, hogy minden erőmmel, tehetségemmel, cselekedeteimmal és imádkozással utolsó leheletemig drága egyházunk előmenetelét és legszentebb érdekeit fogom teljes hűséggel szolgálni.

De hogy ez a munka eredményes és áldott legyen, segítségre van szükségem. Ezért főgondnok atyánkfiai, egyházunk világi és egyházi vezetőit, minden lelkésztestvérséget, gyülekezeteink elöljáróit és buzgó tagjait arra kérem, hogy álljanak mellém, hogy egyakarattal, pünkösdi lelkességgel eredményesen tudjuk együttesen egyházunk előmenetelét és Isten dicsőségét szolgálni.

Kérem a gondviselő Istent, atyai szeretetével hajoljon le hozzánk, személy szerint mindannyiunkhoz, hogy érezzük áldott jelenlétét, simogató áldását.

Az Úr, a mi Istenünk, legyen velünk most és minden időben. Ámen.“

A zsinat ülését Székely János főgondnok az alábbi beszéddel zárta be:

„Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Mielőtt a Zsinati Főtanács lelkészszenteléssel egybekötött püspökválasztó ülését bezárnám, engedtessek meg, hogy üdvözljem egyhangúlag megválasztott főpásztorunkat, Dr. Kovács Lajost, és mindannyiunk nevében kívánjam neki, hogy a fennállása

400 éves évfordulóját nemrégén megünnepelt unitárius egyházunknak legyen bölcs vezetője és pásztora.

Az unitárius egyház története folyamán ritkaságszámba ment a mai Zsinati Főtanácson megvalósult egyhangú püspökválasztás.

Kívánjuk, hogy új főpásztorunkat és családját az Isten sokáig éltesse és adjon neki erőt, hogy egyházunkat bölcsen és igazságosan vezesse.

Köszönjük a Székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkörnek, élén dr. Szász Dénes esperessel és a székelyudvarhelyi egyházközségnek körültekintő munkáját, amellyel Zsinati Főtanácsunk ülését előkészítették.

Köszönjük mindazoknak, akik a mai püspökválasztó Zsinati Főtanácsi ülésen részt vettek, közléről vagy távolról, fáradságot nem ismerve, megjelentek, hogy ezáltal is ünnepségünk színvonalát emeljék.

Végezetül kívánjuk, hogy a jó Isten adjon egészséget megválasztott főpásztorunknak, hogy bölcsen, fáradságot nem ismerve végezze munkáját az unitárius közösség és az állam vezetőinek megelégedésére.

A gyűlés valamennyi résztvevőjének minden jót kívánva, Zsinati Főtanácsunk ülését bezárom.

Nagy Béla közügyigazgató-helyettes imájával és egyházi énekkel ért véget a zsinat.

*
* *
*

Délután a Zsinati Főtanács tagjai és vendégei közös ebéden vettek részt. Ennek keretében tartott pohárköszöntőjében Dr. Kovács Lajos kifejezte hazánk iránti szeretetünket, valamint az állam vezetősége iránt érzett tiszteletünket s hűségünket, és többiek között ezeket mondta:

„Boldogok vagyunk, hogy mai ünnepnapunk egyházi hagyományaink tiszteletbentartásával rendben, zavartalanul folyt le. Ezért Románia Szocialista Köztársaságunk magas kormányának, a Vallásügyi Hivatalnak és az illetékes állami szerveknek hálás köszönetet mondunk. Ez a nap ismét fényes bizonyossága volt annak, hogy szocialista rendszerünkben egyházunk a teljes lelkiismereti és vallásszabadság jegyében végezheti hivatását, teljesítheti kötelességét.

Nagy tisztelettel és őszinte örömmel szemléljük azt az óriási, hősi munkát, amit magas kormányunk, élén Nicolae Ceaușescu államelnök úrral, országunk népe cselekvő részvételével évek óta nagyszerű következetességgel folytat. Ennek a tervszerű munkának áldásos eredményeit életünk minden területén tapasztalhatjuk.

Országunk és hazánk élete teljes újjáépítésének nagy munkájában az unitárius egyház, vezetőivel és egyszerű híveivel együtt, mint eddig tette, a jövőben is teljes odaadással, hazafiúi érzésekkel és lelkesedéssel részt óhajt venni.

Isten áldását kérjük a magas kormány legfőbb vezetőinek, Nicolae Ceaușescu államelnök úrnak, valamint Gheorghe Maurernek, a Minisztertanács elnökének életére, országunk előmenetelére, a román nép és az együttlakó nemzetiségek testvéri egyetértésére.

Ezt követően dr. Mikó Imre az alábbi pohárköszöntővel üdvözölte az új püspököt:

„1972. március 19-e és a mai választás a székely anyaszék anyavárosában, ahol régen a pecsétet őrizték, bizonyára nemcsak a mi életünkben, hanem egyházunk történetében is emlékezetes marad.

Idestova félszázada figyelem éber szemmel az unitárius egyház életét. Gyermekkorom legrégebbi emléke a patriárka korú Ferencz József, akit mi már csak aggastyánnak ismertünk, 52 évig tartó püspöksége végén. Halála óta öt ízben választottunk püspököt: Tordán, Kolozsvárt, Marosvásárhelyen, Székelykeresztúron és most Székelyudvarhelyen. S mint e választások egyik utolsó tanúja, jelenthetem azoknak, akik negyedszázad múltán most először vesznek részt püspökválasztó zsinaton, hogy Ferencz József elhunytá óta sohasem nyilatkozott meg zsinati főtanácsunk olyan egyértelműen, mint a mai napon. Ünnepe ez számunkra, s ez is készített arra, hogy a választás lezajlása után szót kérjek. Utoljára négy évvel ezelőtt beszéltem egyházi gyülekezet előtt a dévai várban, amikor az egyházalapítás négyszázadik évfordulóját ünnepeltük és első püspökünk emlékének adóztunk. Most engedjék meg nekem, hogy üdvözöljem a huszonnolcadikat, téged, kedves Lajos barátom! Üdvözöljelek azzal a nosztalgiával, amelyet a mi nemzedékünk érez, amikor látja, hogy nagyon is meggritkáltak előtte a sorok és a kérdésre, „kit küldjek el?“, válaszolni kell: „küldj el engemet!“ Üdvözöljelek közös fiatalságunk jogán, külföldi találkozásokra és Albert Schweitzerre gondolva. Téged, akivel együtt kezdtük tanulmányainkat s aki névtelenül és hivalkodás nélkül tudta tanszéken és szószéken egyházadat szolgálni, amely most legmagasabb tisztségére emelt. Aki helyt állasz helyettünk belföldön és külföldön. S ne csak személy szerint Téged üdvözöljelek, hanem azt az új korszakot is, amely — hitem szerint — megválasztásoddal veszi kezdetét.

Tudom, mert ott voltam, hogy egy vezető, akármilyen erős egyéniség, nem alakíthat át egy egyházat. De mégis hangoztatom, hogy a vezető magatartásán nagyon sok múlik. Nem is mindig azon, hogy mit tesz, hanem gyakran azon, ahogy azt teszi. Hangoztatom, mert új püspökünkben biztosítékát látom annak, hogy a határozatok érett megfontolás alapján fognak megszületni, hogy az ellenkező véleményeket türelemmel fogja meghallgatni, hogy nem lesznek számára első és másodosztályú unitáriusok, hogy nem helyezi a maga személyét az egyház fölé és ura lesz nemcsak egyházának, hanem önmagának is.

Balázs Ferenc írta, hogy a papi palástnak súlya van. A püspöki palást annál is súlyosabb. Az örömmel, ami egy ilyen gyönyörű munkaterület láttán elfog, ellenpontja a felelősség. A püspök képviseli az egyházat a kormány és az összes polgári hatóságok előtt — mondja szervezeti szabályzatunk. Őre az egyház vallási, erkölcsi, szellemi és anyagi javainak. Gondoskodik a lelkesi utánpótlásról és hú vigyázókat állít az egyház-községek élére.

De nemcsak a püspöki palástnak, hanem a tanácsosságnak is megvan a súlya, ha felelősséggel gyakoroljuk. Sokkal tevékenyebben kell részt vennünk a Főtanácsban, a Képviselő Tanácsban, a bizottságokban. Olyan tanácsosokra van szükségünk, akiknek véleményük van, akik részt kérnek és vállalnak a felelősségből s testületeinket valóban tanácskozó testületekké teszik, ahol kérdések dőlnek el, és célszerű határozatok születnek. Mi unitáriusok hazánknak, Románia Szocialista Köztársaságnak min-

dig jó állampolgárai akarunk lenni. Ki akarjuk venni részünket a szocialista építésből és a békés egymás mellett élésért folytatott munkából.

Kevesen vagyunk, de nem vagyunk magunkra, és hisszük, hogy sajátos feladat vár ránk, amelyet helyettünk más nem tud betölteni. S nem merültek még ki, hanem csak ezután várnak kiaknázásra belső tartalékaink. Lehet-e szebb feladat, mint élére állni egy kicsiny seregnek és felvállalni annak minden gondját-baját, elsőnek lenni az egyenlők között s vezetni azokat, akik a hitben haladók és a haladásban hisznek? Az elődök között volt költő és bölcselő is. Most jöjjön a bölcsesség és a szelídség, amelyet egyházunk címerében a kígyó és a galamb jelképez. Kovács Lajostól, aki most dédapja, a népdalgyűjtő Kriza János örökébe lép, azt várjuk, hogy a bölcs mérséklet és a következetes népszolgálat püspöke legyen az evangéliumi szeretet jegyében, amelyet a teológián évtizedeken át tanított. Kívánjuk, kedves Lajos, hogy sokáig viseld ezt a gyönyörűséges terhet, amelyet most reád ruháztunk, s ígérjük, azon leszünk, hogy több legyen benne a gyönyörűség, mint a teher. Kísérjen utadon mindnyájunk hűsége és szeretete.“

A pohárköszöntők sorát a vendéglátó egyházkör és egyházközség nevében dr. Szász Dénes esperes-lelkész zárta be.

A Zsinati Főtanács napja ünnepi hangulatban ért véget.

Dr. KOVÁCS LAJOS PÜSPÖK

— Életrajzi adatok —

1909. november 13-án született Kissolymoson, Hargita megyében. Unitárius lelkészi családból származott. Atyja Kovács Lajos, anyja Kriza Ilona, Kriza János püspök unokája volt.

Gyermek- és ifjúkorát Brassóban töltötte, ahol atyja mint lelkész és a háromszéki egyházkör esperese szolgált. Itt végezte az elemi iskolát és a középiskola első öt osztályát is a volt katolikus gimnáziumban; középiskolai tanulmányait a székelykeresztúri volt unitárius gimnáziumban fejezte be.

Szemtanúja volt annak az áldozatos munkának, mellyel atyja megalapította a brassói egyházközséget és felépítette annak templomát. Pályaválasztása könnyű volt: eszményképét, atyját követte, 1928-ban beiratkozott a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémiára. Nagy szorgalommal és felelősségtudattal tanult, képezte magát. Lelkeszi oklevelét 1934-ben szerezte meg. 1932—1934-ben az oxfordi Manchester Collegében, 1934—1938-ban pedig a strasbourg-i egyetem protestáns teológiai fakultásán folytatta tanulmányait. Utóbbi helyen 1938-ban az újszövetségi szakcsoportból teológiai doktorrá avatták.

Külföldi tanulmányai befejezése után 1938-ban Sepsiszentgyörgyön kezdte meg lelkészi szolgálatát atyjának, a háromszéki egyházkör akkori esperesének irányítása mellett. 1943-ban az Egyházi Főtanács meghívta Teológiai Akadémiánk újszövetségi tanszékére rendes tanárnak. 1949. január 1-től mint az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet bibliai tanszékének unitárius tanára működik.

1948-ban családot alapított; felesége Vaska Klára, Vaska Dezső kereskedelmi akadémiai tanár leánya, szintén unitárius lelkész unokája. Két leánygyermekük van, Klára és Anikó.

A teológiai intézet és az egyház életében felelősségteljes tisztségeket töltött be. Tagja az Egyházi Főtanácsnak és az Egyházi Képviselő Tanácsnak. 1945—1952-ig dékán, az 1956—1957. tanévben rektor; 1956-tól egyházi főjegyző és a nyugdíjintézet elnöke.

Az egyház képviselőjében tevékeny szerepet vállalt és tölt be az I.A.R.F.-ben (unitárius egyházak és szabadelvű vallásos szervezetek nemzetközi társulata); részt vett a prágai, arnhemi, hágai, londoni és bostoni

világkongresszusokon. Tagja az I.A.R.F. végrehajtó bizottságának és az 1. sz. tanulmányi bizottságnak.

Tevékenyen bekapcsolódott az egyház közérdekű munkájába és béke-szolgálatába, melynek elismeréséül az állam részéről két alkalommal kitüntetésben részesült.

Francia nyelven megjelent doktori disszertációja mellett (*L'école eschatologique et ses adversaires. Strasbourg, 1938*) számos újszövetségi tanulmánya jelent meg hazai és angol nyelvű unitárius folyóiratokban.

Dr. Kovács Lajos az unitárius egyház 28. püspöke.

TANULMÁNYOK

AZ IMÁDSÁG PROBLÉMÁI

1. A vallásos kultusz lelki gyökere: keresni és megtalálni Istent, érezni és tudni, hogy közel van, és szeret minket. Ez az istentisztelet kezdete és célja, méltó formája pedig Jézus szerint *Istennek lélekben és igazságban való imádása* (Jn 4, 24).

Az imádság a vallás lényegének és különböző formáinak hű tükre. Benne megtalálható a jelenvaló, személyes, a lelket megragadó Isten tudata, kitől mint Teremtőtől függünk, kit dicsérni, kérni és magasztalni kell, mint atyát a gyermeke. Az imádságban a lélek Istenhez fordul, akit tisztel, mint teremtőjét, szeret, mint Atyját, akiben határtalan bizalma van, mint a gyermeknek szüleiben, akinek akaratát törekszik cselekedni, mert úgy érzi, hogy csak ezen az úton tudja munkálni Istenországát a földön.

2. A vallásos ember keresi és igényli az olyan lelkiállapotot, melyben közvetlen lelki kapcsolatot tud teremteni Istennel. Ilyen lelkiállapotok:

- a) Az egyszerű rá gondolás Istenre.
- b) A meditálás, illetve útkeresés Isten mind teljesebb megismeréséhez.
- c) Az egyéni imádság, bárhol történjék is: otthon, a „bezárt szobában“; kint a szabadban, a csillagos vagy napfényes ég alatt; a munka kezdésekor vagy végzésekor, vagy közben; a szerencse vagy szerencsétlenség pillanatában; a templomi istentiszteleten és a különböző vallásos szertartásokon. Az egyéni imának számtalan lehetősége és helye van a vallásos ember életében.

d) A közös ima, melynek helye elsősorban a templom, vagy az otthon.

3. A felsorolt lelkiállapot-formák közül az egyéni és közös imával kívánok foglalkozni.

a) Az egyéni ima. Jézus, az apostolok, az őskeresztények és a hagyomány inkább mind az egyéni imáról beszélnek. Jézus azt tanítja: „Te pedig amikor imádkozol, menj be a te belső szobádba és ajtódat bezárva, imádkozzál a te Atyádhoz“ (Mt 6, 6).

A Lukács evangélium írója ezt jegyzi fel: „És lőn azokban a napokban (Jézus), kiméne a hegyre imádkozni és az éjszakát az Istenhez való imádkozásban tölté el.“ (6, 12.) Nincs sehol említés téve arról, hogy Jézus a tanítványaival együtt imádkozott volna, hogy együtt gyakorolták volna a közös imát. Jézus, az evangéliumi tudósítások szerint, magánosan sze-

retett imádkozni. „És mindjárt kényszeríté Jézus az ő tanítványait, hogy szálljanak a hajóba és menjenek át előre a túlsó partra, míg ő elbocsájtja a sokaságot. És amint elbocsátá a sokaságot, felméne a hegyre, magánosan imádkozni. Mikor pedig beestveledék, egyedül vala ott“ (Mt 14, 22—23). A Getsemáné kertjében is egyedül imádkozott: „És menének ama helyre, amelynek Getsemáné a neve; és monda az ő tanítványainak: üljetelek le itt, amíg imádkozom“ (Mk 14, 32).

Nyilvánvaló, hogy az Istennel való közvetlen együttlét annál a hívőnél, akinek lelkét nehéz kérdések, megsejtett veszedelmek zavarják, egyedüllétet, magánosságot igényel. A nyilvánosság zavarná, vagy legalábbis akadályozná a teljes elmélyülést az Istennel való lelki kapcsolatban s gátolná az ebből a kapcsolatból folyó megnyugvást és erőt, ami pedig feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az előtte álló problémákkal bátran szembenézzon és helytálljon.

Nyilvánvaló az egyéni imának nagy fontossága a vallásos ember számára, mert a Teremtővel való lelki kapcsolat megélése nem csupán megnyugvást idéz elő — ami pedig már önmagában is nagyjelentőségű, s amire oly gyakran van nagy szükségünk —, hanem ösztönzője és forrása mindannak, ami igaz, jó és fennkölt, ami magasrendű, ami emberséges, humánus. A Teremtővel való benső lelki kapcsolatban Isten önmaga felé, a magasrendűség szellemvilágába vonza a hívő embert, aki ihletetten és boldogan halad ezen az úton a tökéletesség felé. Aki ezt megismerte, az teljes szívvel és értelemmel tudja magáévá tenni a zoltáríró kérését: „Mutasd meg nékem a te utadat, hogy járhassak a te igazságodban és teljes szívvel féljem nevedet“ (86, 11).

Az egyéni ima időtartamára és formájára nézve nem lehet szabályokat felállítani. Sőt még tartalmára, tárgyára sem. Az ima terjedelme: hosszú, vagy rövid, valamint a tárgy, nagyon relatív fogalmak. A magánima tartalmát és formáját kinek-kinek a saját lelkialkata és lelkiállapota határozza meg. Az ima lehet csupán egy szó is, egyetlen mondat, egyetlen kérés, egyetlen hálaadás. Lehet az Úri imádság csupán. Munka előtt a hívő lélek így imádkozik: „Istenem, segíts meg!“ Csupán három szó, de erővel tölti el egész lényét. Értelmetlen volna számára ilyen alkalomra akárcsak egy pár soros imát is előírni. Ez a három szó, mely lelkéből fakadt, elegendő. Ebben minden benne van. Munka után ezt mondja: „Hála Istennek, elvégeztem.“ S ez is elégséges. Ez is ima, és szép, igaz ima. Mert a lelke mélyéből, őszintén s magától jön. Ki mondhatná meg, hogy milyen hosszú kell hogy legyen a szeretteinkért mondandó ima? Senki! Ebben a tekintetben egyedül a lelkünk az illetékes. És ki mondhatná meg, hogy mi legyen az imádságunk tartalma?, senki, mert ez a lelkiállapotunk privilégiuma! Tarthat egy egyéni ima, egy imádkozó lelkiállapot órák hosszat is, a tárgya pedig lehet bármi, ami az ő problémája. Hangsúlyoznunk kell, hogy a magánimának sem formai, sem tartalmi szempontból nem lehetnek előre megállapított általános kötöttségei. Az imának a meghatározója minden vonatkozásban és minden esetben maga a lelkialkat és a lelkiállapot, amely az imádságot igényli.

A vallásos embernek természetes szükséglete az imádkozás, még akkor is, ha semmi kérése, különösebb problémája nincs. Az ima vele jár az ő életével, és különösképpen az istenfiúsági kötelezettségével. A vallásos

ember számára abszolút szükségesség az ő Istenével való tudatos lelki kapcsolat létesítése. A legalkalmasabb idő erre a lelki kapcsolatra az este, a pihenés ideje. Ilyenkor számbavesszük napi munkánkat, magatartásunkat, hálát adunk, bűnbánatba mélyülünk, megbocsátunk, ígéretet teszünk a megjavulásra, erőért imádkozunk, tiszteletadással adózunk Istennek. Természetesen napközben is egy-egy villanásnyi gondolat, amely Teremtőnk felé száll, elég ahhoz, hogy egész lényünkben az Istennel való kapcsolatunk szükségének tudatát ébren tartsa és emlékeztessen — ha feledtük volna —, hogy a mi hivatásunk és egyben boldogulásunk feltétele is: a szüntelen tökéletesedés az igaz emberség és a magasrendű emberség felé.

b) A közös ima. Nélkülözhetetlen eleme az istentiszteletnek. A közös ima elsősorban a gyülekezet imádsága, de ugyanakkor az egyénnek is az imája a közösségben. Az egyén ugyanis benne kell hogy éljen a közösségben, amelybe beintegrálódott, amelynek szerves tagja s amelyben, mint az emberi testben a sejtek, egy egységet alkot. A közös ima ennek az egységnek, ennek a gyülekezetnek az imája.

A közös ima különleges szerepéből kifolyólag együttes imádkozást jelent. Együttes imádkozás kell hogy legyen formájában és tartalmában is. A hívó ugyanis imádkozhatik az Istenhez csak az ő „bezárt szobájában“. Ezt megteheti, s kell is tennie, mert ez az ő egyéni életségüké. De nemcsak egyén, hanem közösségi tag is. Az Istennek nyilván nem kedves a közösségbe bele nem integrálódó ember. A hívőnek szervesen bele kell kapcsolódnia, úgyszólván belefornnia a közösségbe, Isten gyülekezetének közösségébe. A vallásos ember nemcsak mint egyén megy a templomba és vesz részt az istentiszteleten, hanem mint Isten gyülekezetéhez tartozó s abból elmaradhatatlan tag is. A templomban pedig együttesen is imádkozik, azaz együttesen is kell imádkoznia. Sajnos a gyülekezet igen sok esetben néma, csak hallgat. Minden istentiszteleti aktivitása abban áll, hogy a templomba jön, meghallgatja a lelkész imáját és beszédét. Ebből a hallgatásból és szótlanágból csak a gyülekezeti ének emeli fel a híveket az istentiszteleti aktivitás szintjére. Ebben a tekintetben sok kérdés vetődik fel, s komoly tennivalók várnak megoldásra.

4. Az utóbbi időkben mind erőteljesebben bontakozik ki egy olyan törekvés, hogy a gyülekezeti ima mellett helyet találjon az istentiszteletben az egyéni ima is az ún. „csendes ima“ formájában. Ez annál is inkább ésszerű, helyes kíváncsi, mert nyilvánvaló, hogy a gyülekezeti imába nem lehet belevenni kinek-kinek a magával hozott egyéni, Isten elé járulni óhajtó imáját; viszont természetes, hogy ez az imádságos óhaj helyet szeretne kapni az istentisztelet folyamatában. Ez a kíváncsi pedig lélektanilag az „imádság házára“ való vonatkozásában teljes mértékben jogos. Nincs lehetőség semmi ellenvetésre sem. A megoldásra pedig alkalmasnak mutatkozik az a „csendes ima“ forma, amely használatban van pl. a kolozsvári templomi istentiszteletben. Ezzel a kérdéssel is foglalkozni kell és keresni kell a legmegfelelőbb formát.

5. Tegyük fel őszintén a kérdést: mi hatása, haszna van annak, hogy a vallásos ember imádkozik? Miért kell foglalkoznunk az imádság problémáival?

Ez egy sokat vitatott kérdés. Jézus azt tanítja: „kérjétek és adatik néktek; keressetek és találtok; zörgessetek és megnyitattik néktek, mert aki kér, mind kap; és aki keres, talál; és a zörgetőknek megnyitattik“ (Mt 7, 7—8). „Amit könyörgésetekben kérték, higgyétek, hogy mindazt megnyeritek és meglészen nektek“ (Mk 11, 24). Jézus nyilván hitt abban, hogy Isten a kérést teljesíti. De ne feledjük azonban, azt is mondotta: „Legyen meg a te akaratod.“

Az imádság értékét nem a kérések szószerinti teljesülése szempontjából kell megítélni, hanem elsősorban a lelki hatásnak a szempontjából, mely betölti a vallásos embert az imádság áhítatában és után, az imádság gyakorlása rendjén, kéréseinek Isten elébe vitele alkalmával. A kérésnek már csak az elmondása is magával hoz bizonyos nyugtalanság előzi meg. Ez a nyugtalanság pedig eltűnik, vagy legalábbis enyhül még akkor is, ha a kérés nem teljesül. A kérés nyomában a tapasztalat szerint mindenképpen az Isten akaratában való megnyugvás jár. A kérés szinte annyi, mint a sírás, a könnyhullatás. Ilyen értelemben nevezte Jézus boldogoknak azokat, akik sírnak, akiknek szívéből fel tudnak törni a kérések, mert megvigasztaltatnak. A kérő imádság lelki hatása mindig hoz valamilyen teljesülést, ha nem is közvetlen formában, hanem valamilyen közvetett síkon.

Az imádság egyébként tiszteletadás is Istennek. Felteheti valaki a kérdést: mi haszna, értéke ennek a tiszteletadásnak, s hol és kinél? A tiszteletadásnak az értékét nem lehet haszonnal mérni. Ennek nem haszna, hanem értéke van. S ez az érték ott bontakozik ki a lelki akaratban, a jó érzésben, a megnyugvásban, a humánus magatartásban, a szeretetnek egyik a másikára való sugárzásában, a kibeszélhetetlen szép, fennkölt állapotban. Ugyanígy vagyunk az Isten iránti tiszteletadással is. Az imádkozás nyomában az ember lelki alkatában csodálatos átalakulások bontakoznak ki. Soha sincs távolabb az embertől a kísértés, mint az imádkozás áhítatában és után. Az imádkozás alatt a vallásos ember nem tud bünt elkövetni.

Az imádság olyan lelkiállapotot teremt bennünk, melytől valósággal kigyúl a lélek s e fénytől melegség, szépség és fennkölt érzések áradnak szét lelkünkben.

Mi tehát az imádkozás célja? Az Istennel való lelki kapcsolat létesítése. S miért? Mert a Teremtő közvetlen közelében s hatására humánnummá lesz, vagy legalábbis a humánnummá válás útjára lép a vallásos ember.

Az egyik tanítvány azt kérte Jézustól: „Uram, taníts minket imádkozni“ (Lk 11, 1). A tanítvány látva Jézus fennkölt nyugalomát, látva benne valami általa megmagyarázhatatlan magasrendűséget, úgy érezte, hogy ez nála az imádság műve... de akkor ő nem tud így imádkozni. És sok lelkész hasonlóképpen nem tud így imádkozni. Sok szépen hangzó szót mond ugyan a szószéken, de imája nem teljes, mert a maga egyéni életében nem szokott imádkozni s így imádsága csak a jól-rosszul betanult formáság, nem teljes értékű imádkozás. Az imádkozásnak ugyanis

nemcsak a templom a helye, hanem a te „bezárt szobád“ is. Ez azt jelenti, hogy a közös és a magán ima együttesen adják a teljességet. Mi a bizonyítéka annak, hogy a tanítvány nem tud imádkozni? Az, hogy nem érzi az imádság átformáló hatását, erejét, vagy ha érzett is valamit abból, az csak hangulat, amely egy kis idő múltán elszállt, eltűnt. Kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy nem tud imádkozni, az, ha nincs életében semmi fejlődés. Ha öreg korában is ugyanannyi vagy talán még több gyarlóság van benne, mint volt fiatal korában. Ha nem változott a magasrendűség, a humanitás irányában sem. A teljes imádságnak ugyanis az a hatása, hogy megváltoztatja a vallásos embert.

Mikor teljes az ima? Akkor, ha a közös imával együttjár az egyéni ima is. Ha a magán ima benne van a vallásos ember életrendjében a hétköznapiakban is, a hétköznapiok küzdelmei között. Ebben a teljes imában nem csupán a tiszteletadás, magasztalás, kérés, bűnbocsánat, megbocsátás, Isten akaratában való megnyugvás, szeretet szerepelnek, hanem az erkölcsi rend törvényeinek a mértéke alá való állás, önmérlegelés, önbírálat, önmaga tetteinek a számbavétele, megállapítása annak, hogy mi volt jó, mi volt rossz, s komoly elhatározás a megismert gyarlóságok leküzdésére, teljes kiküszöbölésére, az erények elsajátítására stb. Ha a vasárnapi közös imához nem társul a hétköznapi egyéni ima is, az imádság nem lehet teljes, s nem lesz élet- és jellemformáló ereje. Mert élet- és jellemformáló ereje csak az egymásbakapcsolódó közös — templomi és egyéni — otthoni — imának lehet és van. Aki naponta így imádkozik, annak nap nap után finomul lelkialkata, halad a tökéletesség felé, ezen az úton pedig az istenfiúság, a humánus valóság, ami az emberi eszményünk. Sokszor el kell mondanunk: taníts meg minket, oh Uram imádkozni.

ROSTÁS DÉNES

MIT VÁR A GYÜLEKEZET A LELKÉSZTŐL

Huszonkét évi lelkési szolgálat tapasztalatai alapján próbálok feleletet adni az unitárius lelkészképzés egyik nagy kérdésére: mit vár a gyülekezet a lelkésztől.

1. Gyors és mélyreható változások korát éljük. Szinte megbabonáz, amit a tudomány, a technika, a művelődés terén elért az ember. A gyülekezet *ebben a korban él*. Mi a gyülekezet? Valláserkölcsi közösség, mely egy meghatározott helyen élő unitáriusokból tevődik össze. A gyülekezet hittelvíleg összeillő lelki közösséget fejez ki, melyben a tagok hit és cselekedet által válnak Istenországunk munkásaivá.

A gyülekezet valláserkölcsi életének irányítója a lelkész, aki „primus inter pares“. Ő elől jár az istenszeretben, az emberszeretet és áldozatkészség területén; ő a gyülekezet példamutatója.

A gyülekezet és a lelkész között közvetlen munkatársi viszony épül ki. Ennek a viszonynak megvannak az írott és íratlan törvényei, szabályai, melyeknek teljesítése eredményezi a fejlődő és mélyülő gyülekezeti életet.

2. A múlt és jelen kiváló szellemei megnyilatkozásainak tükrében próbáljunk feleletet adni arra a kérdésre, hogy *milyen ember legyen a lelkész*.

Channing E. Vilmos unitárius teológus a lelkésztől azt kívánja, hogy legyen a „szeretet embere“, Irwin Shaw „Oroszlánkölykök“ című művének öreg papját rokonszenves vonások jellemzik: „A pap hangjából hiányzott a hivatásos szenvedély és buzdítás, ez a hang csak az imént támadt, friss gondolatokkal szólt az Istenhez és a gyülekezethez, s nem visszhangozta mások áhítatát, nem kísértettek benne régvolt istentiszteletek, ismerős szentbeszéd emlékei; az igaz, mélyről jövő hit hangja volt.“ Albert Maltz regényében, a „Tüzes nyíl“-ban így vall az egyik szereplő papról: „Én megéreztem rajtad, hogy igazi pap vagy. Te nem bántasz senkit.“ Jókai Mór „Egy az Isten“-ében megkapó jellemzést ad az unitárius lelkésztől: „Olyan egyszerű ember ő is, mint a többi. Amit beszél, az nem szól felfelé az angyaloknak, csak lefelé az embereknek. Mikor megáld, nincs nála se pásztorbot, se halászgyűrű, olyan szegény ő is, mint amilyen szegények azok, akiket áldásával elbocsátott.“ Mórnicz Zsigmond Matolcsija a „Fáklya“-ban így jellemzi önmagát: „Én nem vagyok pap, ahogy előírták, milyen legyen a pap. Én ember vagyok, ahogy jön . . . Pap

vagyok, aki minden hívet egyformán kell felkeressen, akár szegény, akár gazdag.“ Cezar Petrescu Toma Avramescuja: „igaz, szelíd szolgálja ő Istennek, amilyen kevés akad a papok között“. Az unitárius lelkész jellemének kiváló rajzát adják Kriza János, Simén Domokos, Ferencz József. Kriza János püspök egyik papszentelési beszédében a lelkiismeret őreinek mondja a papokat. „A lelkiismeret, mi magunk legyünk saját magunk ellenőrei, felvigyázói, szüntelen emlékeztetve: a te gyülekezeted, az Istentől reád bízott lelkek érdekeinek előmozdítására szentelendő erőd és időd legjava; azoknak üdvét, jóllétét mindig szíveden kell hordoznod, azon gondolkodván: hol és miképp lehetsz üdvös hatással híveidre, hogy szolgálhatsz tanáccsal, intéssel.“ Ferencz József püspök zsinati papszentelési beszédei gazdag anyagot szolgáltatnak azoknak, akik érdeklődéssel tekintenek a lelkesi tisztet hordozókra. „Nekünk nem hivatalnokokra, hanem apostolokra van szükségünk — mondotta Ferencz József —, akiket nem kenyérkereset, hanem az ügy szentsége vitt a Jézus zászlaja alá... Ha a tudományban nem emelkedhettek is mindnyájan egyforma színvonalra, a jellemben legkisebb csorbát se tűrjön egyik is magán.“ Simén Domokos, a fiatalon elhunyt teológus így szólott a lelkészjelöltekhez: „A hivatal, melyet magatokra vállaltok, sokkal szentebb és fontosabb, mint hogy az Isten segedelme és felelősségérzete nélkül be lehetne tölteni. Határozzátok el magatokat tántoríthatatlan léptekkel, minden érdek nélkül munkálni, előmozdítani Isten országát.“

Az idézett gondolatok általánosságban ma is jellemzők. Milyen ember legyen a lelkész? Éplelkű, Isten- és emberszerető jézusi tanítvány, akinek élete az ember és a haza önfeláldozó szolgálata. A lelkész az evangéliumi „só és világosság“ hivatását vállaló ember kell hogy legyen, aki útmutató és példaadó úgy magánéletében, mint a gyülekezetben. Mint hivatásának élő ember kötelessége megérteni híveinek, gyülekezetének igényeit és teljesíteni a „lelkész“ iránt táplált várakozásokat.

3. *Mit vár a gyülekezet a lelkésztől mint prédikátortól?* A jézusi evangélium igazságainak öntudatos hirdetését, értelemmel és meggyőződéssel, a kor színvonalán.

A szavak lélekalkotó és lélekmeghatározó erejűek. Abban a tudatban kell a szószékre állni, hogy szavunkat figyeli a hit embere.

A következetesség és tudatosság szépíti meg az igazságot. Az én szívem így lesz a gyülekezet szíve és az én igazságom a gyülekezet igazsága. Az egyik hívem mondotta: én azt akarom, hogy aki a szószékről szól, bátran és világosan, félreérthetetlenül szólja a kendőzetlen, szellemet és lelket építő gondolatot.

A szellemileg ép, lelkiileg kiegyensúlyozott hívő a jelen istenhitét várja a lelkésztől teológiai felfogásban, imában, egyházi beszédben, bibliamagyarázatban. Van olyan prédikátor, aki nem tud megszabadulni az elavult, elcsépelet szavaktól, melyek tartalmatlanok. Híveinket nagykorúaként kell kezeljük és minden megnyilatkozásunkban felelősen kell eljárunk. Ebből a szempontból kell átnézni szertartásainkat is és a szükségessé vált teológiai reformot végre kell hajtunk. Ez vonatkozik a keresztre és temetésre is. A temetési szertartásnál vigyázni kell arra, hogy mit és hogyan mondunk. Fejtsük ki világosan, félreérthetetlenül az

életről, halálról vallott nézeteinket. Foglalkoznunk kell a búcsúztatók ügyével is. A verses búcsúztató kompromittálja az egyházat, a lelkesi kart és a temetési szertartást. És mégis zengenek a paródiába illő verselmények. Jó lenne, ha egyházunk megértetné a régi közmondást az illetővel, hogy „aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul.“ A hívek izlését művelni, fejleszteni, ez a lelkész igazi kötelessége, nem pedig az, hogy talmi értékű portékákkal megrontsa.

Mivel teológusok között vagyunk, hadd szóljak pár szót imáink hitelvi problémáiról. Tudomásul kell vennünk, hogy a hitelmény kialakulása tiszta, határozott hitelvi alapot kíván. Tudnunk kell, ki és milyen az Isten, akit mi imáinkkal keresünk, mivel tartozunk neki s mit suttog az imádkozó lélek. Ünnepeink tartalmának ismertetésénél is fontos a tisztaság, minden homály kerülése.

A lelkész magas színvonalon prédikálni csak úgy tud, ha arra szellemileg felkészült. Olvasni értelmesen, jegyzeteket készíteni olvasmányainkból, és ezt állandóan tenni, ez a lelkész kötelessége. A gyülekezeti tag gazdagodni akar a templomban, s ha ezt nem éri el, ha a lelkész vérszegény prédikációval bocsátja el, elszokik a templomtól. Nem egy gyülekezeti tag a gazdag könyvtárral rendelkező lelkészére büszkeséggel tekint, mert tudja, hogy a szellemi vagyon neki kamatozik, gyümölcseit ő is élvezheti. Az egyik esperesi jelentésében azt írtam volt, a lelkészek tevékenységéről beszélve, hogy sajnos vannak papok, akiknek házában sok a perzsa, a jólétre utaló berendezési tárgy, de hiányzik az értelmiségi ember legnagyobb kincse, a könyv. Sivár az ilyen papilakás. Szükséges, hogy a lelkészjelöltek már tanulmányi idejük alatt gyűjtsék a szellemi táplálékot, mert a gyülekezetben azonnal sorompóba kell állni. Ne feledjétek azt se, hogy a gyülekezetekben alkalom adódik az összehasonlításra is, mivel gyakran kell szolgálni más felekezetek lelkészeivel. Adja meg minden lelkész gyülekezetének azt a boldog elégtételt, hogy büszke legyen az ő papjára.

4. *Mit vár a gyülekezet a lelkésztől, mint lelkigondozótól?* A lelkész és hívek kapcsolata csak a barátság, a kölcsönös jóakarát alapján képzelhető el. Elsőrendű kellék tehát, hogy a lelkész legyen alkalmas személy erre a feladatra. A lelkész Jézus evangéliumát és Istenországa munkásainak tanítását hirdeti. Legyen hát Jézus tanítványa, akinek életét nem a szavak, hanem a tettek igazolják. Tanítani, nevelni másokat — példája által tud a lelkész, nem másképpen. A gyülekezet ezen a téren is várja a példaadást. A lelkesi lakás. a hívek otthona, ahol az én hívem igényli az én testvéri szívemet. Sokszor halljuk, hogy milyen könnyű a lelkésznek az élete. Hetente egyszer prédikál és aztán egy hétig élheti a maga életét. Sajnos, nagyon sok papról ez el is mondható. Van, aki tespedéssel tölti napjait, van aki kártyajátékokban találja élvezetét, van, aki üzleti spekulációkból akar vagyont gyűjteni; vannak sokan, akik mindenben szorgalmasak, csak éppen a gyülekezet gondozásában buknak meg, mérhetetlen kárt okozva. Ismertem olyan lelkészt, akiről az volt a vélemény: papnak jó volt, de embernek hitvány. „Ne szavad, hanem életed legyen a legszébb prédikáció“, mondja Amiel. A könnyeket csaló, érzelmeket megremegtető prédikáció csak üres dikció, ha nincs „aranyfedezete“.

A lelkigondozásnak nem lehetnek sablonjai. A sajátosságokat kell helyes elemzőkészséggel feltárni és annak alapján alkotni meg a programunkat.

5. Mit vár a gyülekezet a lelkésztől mint hivatalnoktól?

Bár a lelkész apostol kell hogy legyen, de ugyanakkor hivatalnok is. A gyülekezet elvárja, hogy lelkésze ezen a téren is megfelelő képzettséggel rendelkezzen. A teológus évek feladata, hogy erre a munkára a lelkész felkészüljön. Meg kell ismerni a hivatal, az ügyvitel „titkait“, ismernie kell az anyakönyvek kezelését, az iktatással, levelezéssel kapcsolatos tenivalókat, jártasnak kell lennie a jegyzőkönyvek szerkesztésében és a vagyonkezelés problémáiban. Sajnálatos helyzete van annak a lelkésznek, aki ügyviteli munkáját csak külső segítséggel tudja elvégezni. Ilyen esetben számolnia kell azzal, hogy hívei szemében nagyot csökken „árfolyama“.

Légációban és tanulmányi évei alatt saját egyházközségében kell megtanulnia a lelkészi ügyvitel szabályait. A teológiai intézet nemcsak tudósokat kell képezzen, hanem elsősorban gyakorló lelkészeket, akik rendelkeznek a megfelelő gyakorlati ismeretekkel.

Egyházunknak szakmailag képzett, lelkileg, erkölcsileg megfelelő lelkészekre van szüksége. A teológiai intézetben tanuló lelkészjelöltektől azt várjuk, hogy tekintsék a lelkészi pályát hivatásnak, készüljenek annak méltó betöltésére. Ne higgyék, hogy ez a kenyér könnyű kenyér; eredményeket ezen a pályán is csak nehéz, odaadó tevékenység árán lehet elérni, de el lehet érni, csak merni és akarni kell, vaskövetkezetességgel, hittel, szorgalommal és munkával.

KOLCSÁR SÁNDOR

HOGYAN KÉSZÜLUNK A SZÓSZÉKI SZOLGÁLATRA

Az unitárius istentisztelet lényege nem a liturgia, hanem a szószéki szolgálat. Az istentisztelet központjában a prédikáció áll, melynek milyensége a lelkész személyiségétől és felkészültségétől függ. A prédikáció és a lelkész személyisége a templomlátogatás meghatározó tényezője. Mikor új lelkész kerül egy gyülekezetbe, a templomlátogatás ugrásszerűen megnő. A hívek kíváncsiak, eljönnek, hogy lássák, megismerjék, meghallgassák az új lelkészt. A lelkésznek kezdettől fogva úgy kell szolgálatait végeznie, hogy ez az érdeklődés ne csak az első pár hónapra, hanem folyamatosan biztosítva legyen. Az érdeklődés fenntartása érdekében a lelkész számára adva van:

- a) a gyülekezet, a templomban megjelenő hívek, akiknek prédikál;
- b) az evangélium, amit hirdet;
- c) saját maga: a hivatástudattal és felkészültséggel rendelkező lelkész, aki a gyülekezetnek hirdeti az evangéliumot, építi Istenországát.

A *szószéki szolgálatra* készülő lelkésznek tudnia kell azt a tényt, hogy a gyülekezet összetétele, érdeklődési köre, problémája sokrétű. Van, aki megszokásból jön a templomba, van, aki kíváncsiságból, van aki lelki szomjúságból; van akit bizonyos problémák foglalkoztatnak. A gyülekezetet alkotó hívek többsége lelki szomjúságból. Ezt kell szem előtt tartani, ennek megfelelően kell prédikálni. A *prédikáció anyaga*: a próféták, Jézus tanítása és példaadása.

I. Mikor kezdődik a prédikációra való felkészülés?

Nagyon fontos ennek a kérdésnek a tisztázása. Vannak ugyanis lelkészek, akik szerint nem kell előre készülni, mert a szószéken megszáll az ihlet és a teológiai tanulmányok eredményeképpen magától jön a beszéd. Ez a felfogás téves és romboló. Felfogásom szerint minden szolgálatra előre alaposan fel kell készülni. A prédikáció csak úgy magától nem születik meg. Mikor kezdődik a készülés? Nem vasárnap reggel, pár órával az istentisztelet előtt, nem is csak szombaton délután. Szerintem a készülés a hét első napjával, hétfővel kezdődik. S ha ez valamilyen közbejött ok miatt nem kezdődhetik meg már a hét első napján, a hét

közepén legalább tudnia kell, hogy vasárnap miről fog beszélni, mi lesz a beszéd tárgya. Ennek több előnye van. Ilyenek:

1. Bőven lesz ideje arra, hogy a megírt beszédet elmélyítse, magáévá tegye; fogyatékoságait, hiányosságait észrevegye, azokat kijavítsa, pótolja, s így vasárnap kerek, egész beszéddel szolgáljon. Nem szégyen, ha minden beszédét leírja és megtanulja. Ez vonatkozik az imákra is.

2. A jó előre leírt beszédet és így önmagát is képes ellenőrizni. Csak így tud adni, építeni és elkerülni az ismétlést.

3. Ha a hét végén, vagy éppen vasárnap délután temetni kell, amit csak szombaton jelentenek be, esetleg keresztelni, házasságot megáldani, az már nagyon nem terheli meg. A vasárnapi prédikációval ugyanis már elkészült és így megfelelő idő jut a más szolgálatokra való készülésre.

Ezzel a módszerrel, állandó és rendszeres készüléssel, mely még ha bizonyos mértékig köt is, megtiszteli a gyülekezetet, s minden esetben nyugodtan mehet a templomba szolgálatot végezni.

II. Mi a prédikáció és mi annak a célja?

A prédikáció *építés*; célja a lélek alakítása.

A jó lelkési szolgálat Istenországa eszméinek megvalósulását, építését szolgálja.

Jó ezt minden lelkésznek tudnia. Aki ezzel tisztában van, aki tudja, hogy a gyülekezet lelki épülése szolgálatától függ, az nem épít a pillanatnyi ihletre, nagy szavakra, hanem jó előre lelkiismeretesen készül a szolgálataira. S ha megvan a megfelelő előkészület, akkor a szószéki szolgálat öröm, boldogság, fölemelő, a gyülekezet pedig elégedett és hálás.

III. Hogyan, milyen szempontok alapján írja meg a lelkész prédikációját?

A prédikáció tematikája alapján vannak alkalmi és általános beszédek. Alkalmi beszédek: advent, karácsony, húsvét, pünkösd, konfirmáció, őszi hálaadás stb.; ezeknek témája bizonyos szempontból kötött, előre adva van. Az általános beszédek témája szabad, kötetlen. Amikor tehát szolgálatra készül, előre tudja, hogy az alkalmi vagy általános beszéd kell legyen. Ennek szem előtt tartásával választja ki a Bibliából a textust, melyre a beszédét építi, s ebbe dolgozza bele az ezzel kapcsolatos anyagot. A keret tehát adva van, a tartalmat a lelkész viszi bele.

Amikor megvan a textus, a vasárnapi téma, a keret, s tudja a célt, melyet beszédével el akar érni, gyűjteni kezdi hozzá az anyagot. Hogyan? Jó előre szögezzünk le egy nagyon fontos ténytet. Mi lelkészek nem vagyunk költők, írók, filozófusok, polihisztorok. Mégis vasárnapról vasárnapra adnunk, prédikálnunk kell. De ki tud adni? Az, akinek van mit, akinek van amiből adnia. Kinek van miből adnia? Aki nem elégszik meg azzal, amit a teológián négy éven át tanult és elsajátított. Az, aki ezek mellé állandóan szerez, gyűjt, tárol, rögzít. Igaza van a régi közmondásnak, hogy a „jó pap holtig tanul“. A lelkésznek is állandóan gyűjtenie kell, olvasni, tanulni, szellemileg, lelkileg önmagát képezni. Anyaga minden, aminek vallás erkölcsi mondanivalója van. Ezeket össze kell gyűjteni, tárolni, csoportosítani, és alkalomadtán prédikációinkban híveink lelkét

táplálni. Hogy végzi a lelkész ezt a gyűjtő munkát? Úgy, hogy amikor olvas, bármi is legyen az, folyton szem előtt tartja, hogy azt hol, milyen témánál lehetne használni.

Hogyan írja meg a lelkész a prédikációt?

A prédikációírással kapcsolatos vélemények nagyon megoszlanak. Van olyan lelkész, aki nagyon tömören fogalmaz; prédikációja tömör és logikusan felépített. Minden mondata magasszárnyalású, magasröptű. Az ilyen beszéd éppen tömörségénél fogva fárasztó lehet a gyülekezetre. A lelkésznek minden egyes alkalommal szem előtt kell tartania azt a fontos tény, hogy a prédikáció az életből az életnek szól. Annak feltétlenül élményt kell keltenie, érthetőnek, világosnak kell lennie. Minden egyes esetben az a cél, hogy a gyülekezet megértse, kapjon valami lelkesítő pozitívumot valláserkölcsi szempontból. Ennek érdekében:

a) Minden egyes esetben meg kell határozni, hogy mi is a beszéd tulajdonképpeni célja. Mit is akar azzal elérni?

b) A beszéd felépítésénél két szempontot tartson szem előtt: elméleti és gyakorlati szempontot. Ez azt jelenti, hogy evangéliumi alapon megfogalmazza az elméleti tételt. Ezután következik ennek a gyakorlati alkalmazása, vagyis, hogy mit jelent ez gyakorlatban, életünkbe átültetve. Hogyan tudja azt a hívő, a gyülekezet megélni, megvalósítani a mindennapi életben. Lássuk ezt közelebbről. Először meghatározza pl. azt, hogy mi a jóság, a szeretet, a hűség, a hivatás, az emberség stb. Ezután a szöveg alapján kifejti teológiai jelentését. Utána a gyakorlati példák segítségével bemutatja, hogy mit jelent ez az evangéliumi igazság a gyakorlatban. Balázs Ferenc „A rög alatt” c. munkájában ezt így fejezte ki: „Muttassa meg a lelkész, hogy miképpen lehet élni isteni életet. A múlt kísértet-istene helyett idézze az örökké élő, világot éltető lelket.” Ezt kell szem előtt tartania ma is minden lelkésznek, ha azt akarja, hogy beszédei érthetők és világosak legyenek, célkitűzései pedig a hívek részéről megvalósíthatók.

Mindezek után befejezésül mit tud ajánlani egy gyakorló lelkész a lelkészi hivatásra készülő hallgatónak? Azt, hogy lelkészi szolgálataikra minden esetben komolyan készüljenek. Legyen az minden esetben lelkiismereti probléma számukra. Minél többet olvassanak, de nemcsak szórákosból, hanem anyaggyűjtés szempontjából is. Tanuljanak és állandóan ismereteket gyűjtsenek, mint a méh, mert 4 év leforgása után szolgálni kell a gyülekezetben, s az nem is olyan könnyű. Adni a gyülekezetnek csak az képes, akinek tudása van. Ezért jegyezzenek a homiletikai és a bibliamagyarázati órákon. A templomban hallott prédikáció rövid vázlatát írják le. A légáció alkalmával minél több beszédet tanuljanak és mondjanak. Az alapozás és a szószéki szolgálatra való felkészítés az intézetben kezdődik és folytatódik a gyülekezetben.

Szolgálataikra való készülés és azok végzése közepette legyenek tisztába azzal, hogy minden szavuk épít vagy rombol. Minden prédikáció,

lelkészi szolgálat egy-egy téglá kell hogy legyen a jézusi evangélium megvalósítása, Istenországa építése érdekében.

A szószéki szolgálat megkívánja, hogy a lelkész ismerje híveit. A lelkipásztori gondozás által a lelkésznek valósággal bele kell épülnie a gyülekezetbe. Ismernie kell hívei életproblémáit, gondolkozását, célkitűzéseit. A gyülekezet életét ne felülről, ne kívülről nézze és kezelje, hanem közvetlenül belülről. A gyülekezettel való lelki kapcsolat az egyik előfeltétele az építő és tanító prédikációnak, mely előbb vagy utóbb éreztetni fogja hatását a gyülekezeti élet minden terén.

FAZAKAS FERENC

ÚJABB ADATOK DÁVID FERENC CSALÁDJÁRÓL ÉS NEMZETISÉGÉRŐL

1.

Az irodalomtörténeti és egyháztörténeti összefoglalókban olvashatunk az unitárius egyház megalapítójának családi, származási és nemzeti-ségi hovatartozásáról. Kolozsváron született, apja Hertel Dávid szász nemzetiségű csizmadiamester, anyja kolozsvári magyar nő volt. Nevét tanuló korában az akkori humanista szokás szerint apja keresztnéve után Franciscus Davidis-re latinosította.¹ Horváth János irodalomtörténész szerint Dávid Ferenc Kolozsvárt született, még Mohács előtt. Apja Hertel Dávid szász varga, anyja magyar nemesleány. 1557-ben ő is magyar nőt vett feleségül, Barát Istvánnak, az énekszerző kolozsvári főbírónak a leányát, Katát. Családi körülményeiben adva volt mind a szász, mind a magyar közösséghez való csatlakozás, illetőleg az amabból való kiválás lehetősége.²

A Dávid Ferencről írt életrajzi summákba nem fértek bele a családjára vonatkozó adatok. Az utóbbiakat Kanyaró Ferenc foglalta össze 1899-ben. Első neje, kinek neve ismeretlen, 1570-ben halt meg Kolozsváron. Egy leánya 1579-ben Trauzner Lukács felesége, egyik fia 1578—80-ban a bázeli egyetemen tanult. A Barát Katával 1572-ben kötött házasság már két év múlva felbomlik³. A Kelemen Lajos által felfedett, Pokoly József által közölt és Kanyaró értékelte Bogáti Fazekas Miklós kalendáriumi feljegyzéséből értesülünk arról, hogy Dávid Ferenc Hertel Dávid nevű fia 1582-ben halt meg.⁴ Bogáti zsoltárait elemezve, Kanyaró Ferenc megállapítja, hogy Dávid Ferenc fia, János (és nem Ferenc, amint őt eddig tévesen nevezték) volt az első, aki apja igazságáért kiállott. Dávid János 1580-ban Kolozsváron tartózkodik, amint azt egy sajátkezű bejegyzése sógorának, Trauznernek egyik fennmaradt könyvében bizonyítja. Nemsokára azonban, 1581—82 körül, Dávid Ferenc fia is elköltözik apja után.⁵ A Dávid Ferenc János nevű fiáról tett Kanyaró-féle megállapításokat Gál Kelemen is átvette.⁶

Az alábbiakban néhány újabb adat felhasználásával igyekszünk összefoglalni és újraértékelni a Dávid Ferenc apjára, családjára, gyermekeire, az utóbbiak és apjuk nemzetiségére vonatkozó adatokat.

2. Dávid Ferenc családneve és a kolozsvári Hertel nemzetség

Amint azt a bevezetőben érintettük, ma már elfogadott tény, hogy az unitáriusok első püspökének apja Hertel Dávid szász nemzetiségű polgár volt. Ezt a származására nézve lényeges adatot csak Bogáti családtörténeti feljegyzéseinek 1902-ben történt közzététele után tudjuk.

Bogáti 1582-ben a következőket jegyezte be kalendáriumába Dávid Ferenc fiának, Dávid Herteliusnak hirtelen haláláról: „(1582. március 27.) David Francisci filius Davidis N. Hertelius inter 9. et 10. antemeridianam moritur 82.“

„(1582. március 28.) David Hertelius, Francisci Davidis filius, iuvenis natus 22 annos, moritur inter 9. et 10. horam antemeridianam in patria Claudiopolj, cum conterritu et moerore multorum bonorum, quorum ille spem deseruit.“¹

A mi egyháztörténeti kutatásunk egyedül csak Bogáti adatára vonatkozva állapította meg, hogy Dávid Ferencnek nemcsak fiát, de apját is ezen keresztül egész apai ága nemzetségét Hertelnek hívták.

Bogáti adataival majdnem teljesen egybehangzó a kortárs Andreas és Martin Scherer szász krónikás feljegyzése az ifjú David Hertelius haláláról. Az alább ismertetett adat az ún. Album Oltardianum-ban található. Az eredeti kéziratot Henne Xaver Ferenc Alba Iulia-i prépost 1831-ben adta át Kemény Józsefnek. A Kemény-gyűjtemény alapján ezt a szász krónikát Eugen von Trauschenfels adta ki 1860-ban. Ebben David Hertelius (sic!) tévesen mint Dávid Ferenc testvére szerepel. Egyébként az adatok teljesen összevágznak a Bogáti-féle feljegyzésekkel: „1582 Die 28 Martii stirbt zu Kolosvár David Hertelius alt 22 Jahr, Bruder des Francisci Davidis“.²

Az erdélyi történetírás egyik — eléggé sajnálatos — jellemzője, hogy a különböző nemzetiségű kutatók nem tájékozódtak eléggé egymás eredményeiről. Így történhetett, hogy a szász történelmi irodalomban egyébként jól tájékozódó Jakab Elek figyelmét tizenkilenc év múlva is elkerülte az Album Oltardianumban már 1860-ban közölt adat. Jakab Elek a Dávid Ferencről írt alapvető monográfiájában tehát téves útra tévedt, amikor az első unitárius püspök elődeit keresi a Dávid nemzetségben, melynek két önálló tagja előfordul az 1453-as kolozsvári magyar polgárok összeírásában. Dávid monográfusa szerint Kolozsváron „ma is vannak, kik e nevet viselik, de amint tőlük értettem, a XV—XVI. századiakkal nincs egybekötötésük“.³

Az unitárius kutatásban a Hertel név. mint Dávid Ferenc nemzetségneve csak lassan és több vita után lett elfogadott tény. Kanyaró Ferenc egy 1906-os tanulmányában a következőket írja: „Melius felemlégeti műveiben Dávid Ferenc különböző neveit. Elmondja Dávidnak, Davidisnek, sőt atyjáról Varga Ferencnek is, de a szász Helter nevet a többi magyarokkal ő is elfelejtette“.⁴ Borbély István Heltai Gáspárról írt munkájában kimutatja, hogy Kanyaró helytelenül bánik a Hertelius névvel, midőn azt Helter-ré változtatja⁵. A Kanyaró „alkotta“ név azonban egy ideig tovább kísért; Kiss Ernő (Dávid Ferenc. Kolozsvár, 1910.12.1.) például azt írja, hogy „Dávid Ferenc... egy egyszerű vargának Helter Dávidnak

volt a fia, és mind ez ideig meg nem döntött hagyomány szerint 1510-ben született⁴. Később maga Kanyaró elvetette a Helter formát.⁶

A továbbiakban Dávid Ferenc családneve körül két vélemény alakul ki. Trócsányi Zoltán kutató⁷, Zoványi Jenő egyháztörténész⁸ és Gustav Kisch besztercei szász nyelvész⁹ a Hertel-Herthel családnevet találják helyesnek. Ezzel szemben Borbély István több cikkben cáfolja a Bogáti által fenntartott nemzetségnevet s azt állítja, hogy a Hertel kombinációt el kell vetni¹⁰.

Közben a kutatók mégis elfogadták a Hertel nevet. Legutóbb tévesen Herter vagy Herder variáns is felbukkant.¹¹ A Hertel név már azért is biztosnak tekinthető, hogy a Bogátitól független Oltard-Scherer szász családi krónika is így nevezi Dávid Ferenc fiát. A Hertel szász családnév különben más erdélyi városokban is ismeretes volt.¹²

Jakab Elek és Borbély István kimutatták, hogy a XVI—XVII. században Kolozsváron számos Hertel nevű szász polgár élt. A XVI. század végén összeállított „noviciusok” jegyzőkönyvében kolozsvári szász patriciusoknak íratnak a Boglenes, Kandert, *Herthel*, *Breyber*, Rhener, Kirchsner, Teuffel s magyar patriciusoknak a Kovács, Kathona, Literati, Kerekes, Nyiró, Asztalos, Péterfi, Balogh, Barci, Kádár családok.¹³

Dávid Ferenc kortársai között is találunk Herteleket. 1570-ben a piaci nagytemplom és a mázsaház jövedelme kapcsán a városi számadáskönyvek megjegyzik, hogy Hertel Györgytől 20 forint jövedelem jött be.¹⁴

Dávid Ferenc pere és elítéltetése idején Kolozsvár egyik tekintélyes tanácsura volt Hertel Gergely. 1568-ban a kolozsvári tanácsban a szász nációnak részén szerepel Hertel Gergely polgár is.¹⁵ Hertel Gergely és Johann Theysch 1569-ben és 1572-ben részt vesznek az erdélyi szijgyártó céh országos összejövételén.¹⁶ Ugyanakkor Greger Hertel és Hans Theysch az erdélyi tímárcéhek közös szabályzatát írja alá. Hertel Gergely tanácsstag mindenestre a bőrfeldolgozó (Ledrer Zechen zu Clausenburg) céh tagja volt, a magyar oklevelekben, amint azt alább látni fogjuk, Timár Gergelynek is nevezték. Gregorius Hertel tanácsstag 1577-ben többször is szerepel a kolozsvári oklevelekben.¹⁷

A Dávid Ferenc elleni per kezdetén, 1579. március 28-án teljes számban gyűltek össze a kolozsvári tanács és választott centumpáterek. A város képében a fejedelemhez küldték Kolosvári Bálintot és Hertel Gergelyt. A fejedelem azonban hajthatatlan maradt és Dávid Ferenc őrizet alatt tartását újból meghagyta. Nyár derekán, július 7-én a tanács ismét Kolosvári Bálintot és Timár (Hertel) Gergelyt küldte a fejedelemhez, hogy Dávid Ferenc szabadulásáért könyörögjenek. Vittek is neki ajándékba egy aranyos kupát.¹⁸

Hertel Péterről adataink vannak, hogy Dávid Ferenc testvére volt. Midőn Dávid Ferencet 1579. április havában Tordán a fejedelem nevében államfogolynak nyilvánították, ott volt két atyjafia (fratres=testvér), Péter és Miklós.¹⁹ Róluk csak annyit tudunk, hogy 1587-ben, midőn a kolozsvári cserzővarga céh Gaspar Schessburger kolozsvári nyomdásztól és Barbara Heltin-től megvesz egy csatornarészt és a papírmalom mellett egy gyümölcsös kertet²⁰, Heltai Borbálát mint Hertel Péter özvegyét említik (Ersamen Frauen Barbara Heltin verlassener witiß des Erbaren Peter Hertels). A kolozsvári papírmalom Heltai Gáspár özvegyé-

nek 1582 végén vagy 1583 elején bekövetkezett haláláig egy kézben volt a nyomdával. Ekkor azonban a nyomda ifj. Heltai Gáspár, a papírmalom pedig testvére, Hertel Péterné Heltai Borbála tulajdonába kerül, de legalábbis 1587-ben mindkettőt a nyomdász Schessburger (Segesvári) Gáspár bérelte²¹.

A szomszéd telkek lakóinak panaszát az óvári református kollégium ifjúsága ellen (1634) többek között „Hertel Andrásné, ugian ott lako Hertel Janosne mostoha fiaial Hertel Gaborral, Ovari Fertalijban lako szomszed attiankfiaijval Egietemben“ aláírta.²²

Herepei János még 1940-ben közölte ifjú Hertel Péter 1647. esztendővel megjelölt házsongárdi síremlékét.²³ Mivel az 1647-ben eltemetett Hertel Péter ifjúnak, vagyis ifjabbnak mondatik, majdnem biztos abból, hogy apját is Péternek hívták, aki keresztnevét hasonlóképpen az ő apjától örökölte. Ezek szerint az itt említett ifjú valószínűleg a XVI. századbeli Hertel Péternek, *Dávid Ferenc testvérének leszármazottja* és Heltai Gáspár dédunokája lehetett.²⁴ Herepei azt a feltevést is megkockáztatja, hogy Dávid Ferencnek is hasonló leszármazású utóda volt.²⁵ Ez azonban, amint később látni fogjuk, nem valószínű.

Ifjú Hertel Péterrel bizonyosan nagyon közeli atyafiságban lehetett a vele közös sírban nyugvó tekintélyes asszony: Jacobinus Bernád doktor Kata nevű leánya, Balasi Késcsináló Jakabné.²⁶ Ebből az következik, hogy a kolozsvári Hertelek rokonságban voltak a város más neves szász családjával, így a Heltaiakkal és a Jacobinusokkal. Jacobinus Kata, aki valószínűleg János nővére volt, férje, Balasi Késcsináló Jakab a Balásfi (Basilius) család sarja lehetett.

3. *Dávid Ferenc szülei és apja nemzetsége*

Amint láttuk, általánosan elfogadott vélemény szerint Dávid Ferenc anyja magyar volt. Róla tudomásunk szerint egyetlen, Kanyaró Ferenc közölte adat van a kolozsvári tanács 1571. jan 5-i végzése között: „A plébánus anyjának is egy deák bort kocsmárol. Mind ezektől adószedő uraim vegyék meg az adót“. Ebből Kanyaró azt a következtetést vonta le, hogy a tanácsi feljegyzés csak egy nemesi kiváltságokkal bíró magyar asszonyra vonatkozhatik.¹ Ez a következtetés már csak azért sem lehet teljesen érvényes, mert nemesek nem is telepedhettek meg Kolozsváron. Egy 1568-as pereskedés német leírásából meg éppen arról értesülünk, hogy Kolozsváron a gazdag polgárok majdnem mind szászok voltak.² Ezek szerint az 1571-es feljegyzés nyugodtan vonatkozhatott egy szász nőre is. Ez azonban nem zárja ki Dávid Ferenc anyjának magyar voltát. Az említett 1568-as krónika kifejezetten említi a kolozsvári vegyes házasságok nagy számát.³ Dávid Ferenc annyira jól írt és beszélt magyarul, hogy ebből valóban arra következtethetünk, hogy ő is egy vegyes házasság sarja.

Dávid Ferenc apja, David Hertel nevére és szász nemzetiségére

vonatkozólag nincsenek különösebb megjegyzéseink. David Hertel életrajza már azért is érdekes, mert ebből következtetéseket vonhatunk le fia életkorára is.

Borbély István az 1557. évi kolozsvári adójegyzékekben⁴ megkapta David Hertel nevét is, csakhogy ő mindjárt Dávid Ferenc hasonló nevű fiára gondolva, a következőket írja: „Itt jegyzem meg, hogy az említett Regestrumban 1557-ből egy ilyen beírás van: Vicus allodim David Hertel; ugyanez ismétlődik az 1560. és 1564-i Regestrumban is, amiből önként következik, hogy vagy Bogáti téved az évszámban, vagy pedig nem Dávid fiára vonatkozik a beírás.“⁵

Természetesen igaza van Bogátinak, de Borbély sem téved, hogy nem Dávid Ferenc Dávid nevű fiára vonatkoznak ezek a bejegyzések. Hiszen az 1582-ben 22 éves korában meghalt ifjú David Hertel 1560-ban született. Annál inkább hihetjük, hogy az említett adólajstromban 1557—64 között Dávid Ferenc apjának majorja érthető. David Hertel 1564 és 1571 között halt meg.

Amint láttuk, általános az a vélemény, hogy Dávid Ferenc 1510-ben született. Ebben az időben szülei, de legalábbis apja húszéves lehetett. Ha ez így igaz, akkor 1570 körül még élő anyja és a közelmúltban meghalt apja legalább 1490-ben kellett szülessenek, és az említett évben 90 éves aggastyánok lettek volna. Ez azonban nehezen hihető egy olyan korban, amikor az életkor sokkal rövidebb volt, mint manapság. Így inkább feltételezhető, hogy Dávid Ferenc jóval később, 1520—1530 között született. Első konkrét adatunk róla 1545-ből való, amikor a brassói gimnázium diákja. Ekkor ő 15—20 éves lehetett.

Amint ismeretes, hitvitázó iratokban Dávid Ferenc apját Varga Dávidnak, magát meg atyja neve után Varga Ferencnek nevezték.⁶ Melius egy helyen azt jegyzi meg, hogy „Varga Dávidnál a fia gazdagb. Blandrata gazdagb Atyjánál“⁷. Bornemisza Péter az unitárius egyház alapítóját Varga Dávid Ferencnek nevezi.⁸ Szegedi István „Assertio de vera Trinitate. Genevae, MDLXXIII“ c. művéhez csatolt táblázatában Dávidot Franciscus Sutorisnak nevezi.⁹

Varga-Hertel, Dávid kettős neve két szempontból is jelentős. Elsősorban újabb adattal támasztja alá az erdélyi szász családnevek magyaros formáját, másrészt segítségünkre van, hogy Dávid Ferenc apjának igazi mesterségét megállapítsuk.

a) Az erdélyi szász családneveket a vajdai, királyi és más magyar oklevélkibocsátó hiteles helyen már a XIV. századtól fogva magyar formában, illetve fordításban írták.¹⁰ Hol a jelzőkből alakult neveket (Haupt, Fejes, Weiss, Fejér), a helységnévből származó vezetékneveket (Leschkircher-Ujegyházi, Budaker-Budaki, Schassburger-Segesvári, Klausenburger-Kolozsvári) vagy a foglalkozást jelentő családnevet (Heret-Süveg, Kürschner-Szücs, Kessler-Üstgyártó, Schneider-Szabó) fordították magyarra. Egyedül csak a fordíthatatlan vagy érthetetlen germán vezetéknevek maradtak meg (Hermann, Verner, Filstich, Gorgias, Kirschner, Razman, Eppel). Az is gyakran előfordult, hogy a germán családnev mellé az illető foglalkozása nevének magyar formáját is hozzátették. Így

lett a szebeni Martinus Weiss Pöldner-Szabó Márton, vagy Augustinus Hedwig-Szócs Ágoston, Georg Meltzer alias Werder-Verder Timár György, vagy a kolozsvári Lorenz Göbbel — mivel kádár volt — Geobeol Kadar Leorincz, vagy a szücs Stefan Göbbel — Geobeol Zeucz István.

Ezek szerint Dávid Hertel is az utóbbi csoportba tartozik, akit magyar kortársai vargának (sutor) neveztek foglalkozása miatt. Ez tehát a XVI. században távolról sem volt elszigetelt jelenség.

b) Más kérdés, hogy a Varga-Sutor név mögött tulajdonképpen milyen mesterség rejlik. Jakab Elek monográfiájától kezdve napjainkig az a vélemény honosodott meg, David Hertel csizmadiamester volt.¹¹

Csakhogy a középkori erdélyi és kolozsvári nyelvhasználatban a varga-sutor nemcsak csizmadiát, de cserzővargát, tímárt is jelentett. A kolozsvári cserzővargák és a kardcsinálók közötti 1557-es egyezségben a cserzővargák neve „Magistrorum sutorum“, a „Chermalom dicti“ latin neve „Molendinum sutorum“.¹² Az említett évben a cserzővargák céhének egyik tagja Varga Péter, aki — mivel esetleg Varga Hertel Dávid fia is lehet — nincs kizárva, hogy azonos Heltai Borbála férjével, Hertel Péterrel. Ebben a céh német neve „Ersamen Zech Lederer oder Gerber Hantwerks zu Clausenburg“ formában szerepel, ami egyaránt fordítható vargának és tímárnak. Érdekes, hogy az 1587-ben említett levélben is szerepel az 1557-ben is előforduló Weiss családnév.¹³ Ez azt bizonyítja, hogy a kolozsvári varga vagy tímár céhben is atyáról fiúra szállt a műhely és a mesterség.

Minden középkori városban a tímárok a város egy külön utcáját látkák. Mivel a csertörő malom általában a város szélén folyó patakon volt, s mivel a cserzéshez sok víz kellett, szokásban volt, hogy a tímármesterek a belsőség mellett egy víz melletti külvárosi majorról is rendelkeztek.

Ebből a szempontból jellemző, hogy 1557—1564-ben a kolozsvári adójegyzék David Hertel külvárosi majorjáról (allodium) tesz említést. Bár akármelyik tehető polgárnak lehetett majorja, így a csizmadiáknak is, a cserzővargának azonban ez a külvárosi telep életszükséglet volt.

Amint fennebb láttuk, a Dávid Ferenczel egy nemzedékhez tartozó Hertelek közül, akik testvérei is lehettek, Péter feltételezhetően, Gergely pedig biztosan cserzővarga, illetve tímár volt. Gregor Hertel kolozsvári tanácsos, aki 1579-ben Timár Hertel Gergely néven is szerepel, 1570-ben a kolozsvári cserzővarga (Lederer Zechen zu Clausenburg) céh tagja. Mivel őt csak David Hertel feltételezhető halála után említik, nincs kizárva, hogy Dávid Ferenc testvére volt és ő örökölte apja műhelyét. De ha Dávid Hertel valóban csizmadiavarga volt, akkor is a tímár céh kötelékébe tartozott. A kolozsvári csizmadiamestereknek Bethlen Gábor csak 1629-ben engedte meg, hogy önálló céhet alkossanak.¹⁴

4. Dávid Ferenc első felesége és gyermekei

Jakab Elek Dávid Ferencről írt művében azt állítja, hogy 1557-ben vette nőül Barát Katát. Ezt az adatot Horváth János 1957-ben szintén

átvette, azzal toldva meg Jakab állítását, hogy Kata, Barát István kolozsvári főbíró leánya, magyar volt.

Közben a kolozsvári városi tanács levéltárából előkerült egy 1570-es bejegyzés, mely szerint Dávid Ferenc felesége temetéséért 12 forintot fizetnek. Az ezt közlő Jakab Elek (1888), kijavítva korábbi állítását, majd Kanyaró Ferenc (1899)¹ is megállapítja, hogy ez az asszony Dávid első, (névtelen) felesége, és nem Barát Kata volt. Jakab Elek azt is hozzáteszi, hogy Ferenc fiának és lányainak ő volt az anyja.²

Jakab Elek 1879-ben azt írja, hogy Dávid Ferenc Kata nevű lánya Trauzner Lukács felesége volt. Johann Seivert Sommer Jánosról azt hagyta emlékezetben, hogy neje Dávid Ferenc leánya volt, aki anyósával együtt 1574-ben a kolozsvári pestisben halt el.³ Sommer Jánost Dávid Ferenc vejének tartotta Pirnát Antal is.⁴

Johann Seivert állítását először Hans Petri szász történész vonta kétségbe, mivel Dávid Ferenc feleségének feltételezett 1574-es halála sehogy sem egyeztethető össze a történelmi tényekkel⁵. Ebből csak az lehet igaz, hogy az 1574-es kolozsvári pestis elragadta Sommer Jánost és Heltai Gáspárt⁶. Dávid első felesége, amint láttuk, már 1570-ben meghal. Két év múlva jegyzi el Dávid Ferenc Barát Katát, de ő átvészeli az 1574-es pestist. *Ezek szerint Seivert azon állítását, hogy Sommer Dávid Ferenc veje volt, nem tartjuk bizonyítottnak.*⁷ Ebből következik, hogy Dávid Ferencnek csak egy leányáról vannak megbízható értesüléseink.

Jakab Elek szerint midőn Dávid Ferenc 1579. április havában Tordán a fejedelem nevében államfogolynak nyilvánított, ott volt vele két atyjafia, Péter és Miklós, leánya, Trauzner Lukácsné és gyermekei; hogy hányan voltak s mi volt a nevük, nem tudjuk. Dávid mellett ekkor nem volt hitves, s mikor beteg lett, Trauznerné ápolta.⁸ 1579-ben Dávid Ferenc árvái a várostól segílyt kérnek. A város jegyzőkönyve szerint ők „a Theobaldus lector Kolozsvárra hozására Dávid Ferencről küldött 73 forintnak refuziojáról instáltatnak“⁹.

Dávid Ferenc egyik fiáról már 1573-ból van hiteles adatunk, mikor Dávid, egy Paleologusnak írt levelében fia tanításáról intézkedik.¹⁰ Jakab Elek következetesen Ferencnek nevezi Dávid egyik fiát. Mikor Dávid pere folyt, Ferenc fia szerinte egyetemeken járt, már felnőtt ifjú volt.¹¹ Máshol megállapítja, hogy Ferenc fia és leányai Dávid első feleségétől voltak¹². Kanyaró Ferenc először (1899) csak azt írja, hogy egyik fia a hetvenes években végezvén Kolozsvárt, 1570—80-ban a bázeli egyetemen tanult. Később megállapítja, hogy a fiút nem Ferencnek, hanem Jánosnak hívták.

Az elmondottakat összegezve és Oltard-Bogáti hiteles adatait felhasználva megállapítjuk, hogy Dávid Ferencnek három gyermekéről van hiteles adatunk. Kata nevű leánya Trauzner Lukács felesége volt. Az ifjú (Hertel) Dávid 1560-ban született; az 1573-as levél az akkor 13—14 éves fiúra vonatkozhatik. Ő tanulhatott 1578—80-ban Baselben, bár az ottani egyetem anyakönyvében nem szerepel. 1582-ben fiatalon hal meg. János a kisebbik fiú, aki 1565 körül született Kolozsváron; külföldi peregrinációját csak későbbben kezdi el. Róla azonban későbbben szólunk.

5. Trauzner Lukács, Dávid Ferenc veje

A Trauzner, valószínűleg Drausner¹, szász családnév a Homoród menti Darócra (Drass) vezethető vissza. Lukács egyik valószínű őse, „Johannes Troesner jurati consules“ már 1492-ben kolozsvári esküdt polgár.²

Lucas Trausner fiatal korában a szücs céh pénztárnoka.³ 1576-ban már mint Dávid Ferenc veje szerepel a Barát Kata elleni házassági perben.⁴

Dávid Ferenc leánya akkor már 16 éves múlhatott és 1557—1560 között születhetett. Ismeretes, hogy az 1579-es nehéz évben, midőn többen a kolozsvári prédikátorok közül ellene fordulnak, Dávid Ferenc egyetlen hűséges híve veje, Trauzner Lukács. Ez többek között a kortárs Gyulafi Lestár unitárius krónikás latin⁵ és magyar⁶ feljegyzéseiből is kitűnik.

Trauzner Lukács Dávid Ferenc halála után Bogáti Fazekas Miklóssal, Jakobinus Bernárddal és Dávid fiaival egyetemben értelmi szerzője a „Defensio“-nak és a Hunyadi Demeter vezette mérsékelt unitarizmus belső ellenzékének tagja. Trauznerről, aki olaszul is tudott és 1579-ben börtönbüntetést is szenvedett, Bogáti a következőket írja: „Hét esztendeje mulék ez nyáron, hogy a tanítók czirkálása és hamis vád s patvar mia, kivel Fejedelmünket s Tanácsát reám, Trauzner Lukácsra s Jacob Bernádra haragitották vala, Gerendről én Baranyába szaladék“⁷.

1581—82 után a fejedelmi nyomás enyhül és Trauzner előtt, bár „szombatosnak“ tartott radikális unitárius, megnyíltak a világi érvényesülés útjai. 1592-ben „Trauzner Lukács diák hütös szekretárius“⁸, 1598-ban pedig Haller Gábor unitárius társaságában Bécsbe megy követségbe. A császári biztosok Hallert arianusnak, Trauznert pedig szombatosnak írták⁹.

A XVI. század utolsó évében Trauzner a nemesi vármegyék képviselőjében vesz részt politikai tárgyalásokon¹⁰. 1601-ben Kolozsvár egykori jegyzője mint ítélmester vesz részt a gyorsan változó politikai életben¹¹. Trauzner 1603 elején Székely Mózes fejedelem híve. Ő az unitárius, székely eredetű fejedelem nevében vállalkozott arra, hogy Besztercét Székely Mózes mellett hódolásra bírja¹². Ebben az időben Trauzner Lukács, Székely Mózes érdekében, Brassóban is jár¹³. Miután Székely Mózes 1603. június 17-én leveretett, Kolozsváron is elkezdődött Basta rémuralma. Basta Tótházi Mihály királybíró és Trauzner Lukácsot, aki Székely Mózeset a táborba is követte, elfogatta; az elsőt ítélet nélkül lefejeztette. Trauzner hét hónapig volt fogságban, s mivel elhagyta az unitárius vallást, kiszabadult. Trauzner katolikus létére is tagja maradt a zömében unitárius kolozsvári szász „nemzetnek“ (1605)¹⁴. Trauzner a váláscseréért Hadrévet (Hädäreni) kapta hűbéri birtokul; ide is költözött, utódai innen vették előnevüket. A család a XIX. században fiúágon kihalt. Trauzner Máriát az 1604-ben Karánsebesről Diódváraljára származó, valószínűleg román eredetű Miksa család egyik tagja vette el. Így a Miksa család örökölte Hadrévet¹⁵.

6. Dávid Ferenc második felesége, Barát Kata és a kolozsvári München (Barát) nemzetség

Első felesége halála után Dávid Ferenc háztartására, apró gyermekeire egy Julianna nevű szolgáló viselt gondot¹. Paksi Mihály — aki mint volt kolozsvári diák (1565)² és a heidelbergi egyetem diákja (1568)³ jól ismerhette a hazai eseményeket —, 1572 áprilisában levelet ír Wolf zürichi tanárnak, melyben őt arról értesíti, hogy Dávid Ferenc ifjú és gazdag feleséget vett nőül⁴. Ez a feleség Barát (München) kolozsvári főbíró Kata nevű leánya volt⁵.

Dávid Ferenc 1572-ben elhunyt apósa Kolozsvár egyik legősibb szász patricius családjából származik. A magyarul Barátra fordított nemzetség-név a XV—XVI. században Murn, Mun, München, Minch alakban fordul elő⁶. A München (Barát) patricius család tagjai közül több neves kereskedő került ki.⁷

Maga Barát (München) István több ízben (1557, 1561) volt kolozsvári főbíró⁸. Ősi kolozsvári szokás szerint, ha a főbíró szász nemzetbeli volt, akkor a királybíró magyar volt. Az 1568-as nemzetségi viszályt tárgyaló német krónikában Barát István királybíró⁹ német formában „Stephan Mönch Königs Richter“ alakban fordul elő, mint a szász nemzet (Teutschen Nation) egyik képviselője¹⁰.

Barát István főbíró utóljára 1569-ben említik. Ezért valószínű, hogy Kata leányát az özvegyen maradt Gertrud asszony is követte a plébániaházba. Mivel Dávid Ferenc Julianna szolgálóját is megtartotta, az asszonyok között perpatvar keletkezik. Az anyós már 1574-ben elviszi Dávid Ferenctől leányát. A kolozsvári plébános válását 1576-ban mondják ki. A válóperi ítélet kolozsmonostori konvent hiteles átiratában szerepelnek Barát Kata testvérei, Barát János és Péter, az asszonyok között Volphard István Zsófia nevű neje, valamint maga Kata, akkor már Bácsi Péter felesége¹¹.

Az említettek közül Volphard István¹² 1581-ben¹³, Barát (München) Péter pedig tíz év múlva volt Kolozsvár főbírója¹⁴. Nemzetiségükre nézve mindketten szászok voltak.

Mivel Kakas István felesége is Barát leány volt, Veress Endre is részletesen foglalkozik ezzel a kolozsvári patricius családdal. Az 1586-ban hazatérő Kakas, akit 1590 őszén Báthori a fejedelmi ítélőszék assessorává nevezett ki, egy fiatal özvegyasszonyra vetette szemét, aki „a város tán legmódsabbika“ is. Kakas választottja Barát Zsófia volt, néhai kolozsvári főbíró Volphard István már 1578-ban özvegy felesége, kivel 1590 őszén megtartja a lakodalmat¹⁵. Veress abban téved, hogy a Barát családot magyarnak mondja, továbbá, hogy amint azt Jakab Elek alapján az előbb láttuk, Volphard István főbíró még 1581-ben is élt. Veress szerint Zsófia nagybátyja Barát István főbíró, anyja pedig Barát Jánosné (Hannes Münichin). Az új asszony nénje — írja Veress —, Barát Katalin még Dávid Ferenchez ment volt férjhez, de miután nem élt boldogan s elvált, másodszor Bácsi Péter vette el¹⁶.

Veress annyiban téved, hogy Barát Jánosné nem anyja, hanem sógor-nője volt Kakas Istvánnénak. Az egész Barát nemzetség szerepel egy 1595-ös per anyagában¹⁷.

Barát Kata és Zsófia Barát István leánya volt, Barát János pedig fiútestvérük lehetett. Az utóbbi felesége a brassói eredetű Barbara Hirsch. A katolikus Kakas István mellett unitáriusnak maradt Barát Zsófia koporsója felett 1594 júliusában Enyedi György unitárius püspök tartott magyar nyelvű gyászbeszédet¹⁸. Ha egy szász nő magyar férjhez ment feleségül, az ura nemzetségét is követte. Barát Kata testvére, tehát az öreg Barát István¹⁹ fia volt a már említett János (+1595 előtt) és Péter mellett²⁰ Barát München Sebestyén, a gazdag kolozsvári kereskedő. Sebestyén már 1555-ben megvette a Szent Egyed zárdában lakó apácák Szappan utcai sütőházát²¹. Sebestyén 1590 körül elhalt, 1595-ben özvegyét, Viczei Antal főbíró Anna nevű leányát említik²², 1597-ből származik javainak leltára. Ebből az is kitűnik, hogy Barát Péter úgy Sebestyén Zsófiika nevű lányának, mint Kakas Istvánné Barát Zsófia javainak volt a gyámja²³.

Barát Kata és anyja további sorsáról keveset tudunk. Blandrata 1578. augusztus 3-án arról értesíti Paleologus Jakabot, hogy Barát Istvánné epilepsziában halt meg²⁴. Antonio Possevino jezsuita szerint Barát Katalin még 1582-ben is él.

Barát Katalin, miután elvált Dávid Ferenctől, a kolozsvári magyar patricius családból származó Bácsi Péter felesége lesz. Valószínűleg az ő fiuk volt Bácsi István, aki kolozsvári szenátor, több ízben királybíró és főbíró (1640) volt. Bácsi István az 1580-as évek fordulóján születhetett.²⁵

Dávid Ferenc kisebbik fia, Hertel János

A Dávid Ferenc halálát követő években a radikális unitarizmus képviselőiként szerepelnek, Dávid gyermekein és Trauzner Lukács vején kívül, Jacobinus Bernád, kolozsvári szász nemzetiségű orvos, és Bogáti Fazekas Miklós. Merész irodalmi alkotásuk a „Defensio Francisci Davidis“ Dávid Ferenc és radikális reformációjának igazolását kívánta szolgálni. Az érzékenyen találva érzett Blandrata György biztatására a fejedelem üldözni kezdi Dávid Ferenc híveit. Bogáti először Baranyába bujdosik, majd a homoródszentpáli Kornis Farkasnál talál menedéket 1585-ben¹.

Miután Hertel Dávid 1582 márciusában meghal, öccse, Hertel János is valószínűleg eltávozik Kolozsvárról. Amint alább látni fogjuk, a Kornis családhoz fűződő barátsága azt sejteti, hogy ő is igénybevette a homoródszentpáli unitárius főúr vendégszeretét. Bogáti Miklós Kornis Farkas² udvarában bizonyára mint lelkész és házi oktató működött. Bogáti befogadásával is magyarázható, hogy a Kornis gyerekek, köztük Ferenc a későbbi udvarhelyi királybíró, Judit, későbbben Pécsi Simonné és Ilona, Székely Mózesné, buzgó unitáriusok lettek³.

Bizonyára a Bogáti oktatta Kornis György szerepel 1587-ben a brassói lutheránus gimnázium anyakönyvében. A Báthori Zsigmond által ugyan csak 1587-ben a varsói lengyel királyválasztó országgyűlésre delegált

küldöttséggel ment Kornis György külföldi egyetemre s 1587. június 24-én Varsóból ír levelet atyjának⁴. Augusztus 16-án „Alexander Samborius Transsylv. injuratus“ (valószínűleg Sombori Sándor) mellett „Georgius Kornis Trans.“ is beiratkozik a heidelbergi egyetem anyakönyvébe⁵. 1588-ban Kornis még Heidelbergből írt levelet anyjához, Bethlen Krisztinához, de már 1593-ban Padovában tartózkodik⁶.

Hertel János Kornis Györggyel nagyon hasonló egyetemi peregrinációt folytat (1586—1592). Először Padovában találjuk, ahol 1586-ban a magyar jogászok képviselője (consiliarius). A német jogászok képviselője 1589. november 29-én azt írja, hogy a német és magyar jogászok békeséget kötöttek. Mikor „Joannes Hertelius Transilvanus Ungarus pro tempore Ungaricae nationis consiliarius“ a padovai egyetemet elhagyta s nem talált utódot, a magyar náció pecsétjét és „cum instrumento pacis factae“ a német jogászok levéltárába helyezte el⁷. „Joannes Hertelius Transilvanus“ az 1586/87. tanévben a bázeli egyetem hallgatója⁸. De már 1587. szeptember 15-én Heidelbergben találjuk⁹. Először Padovában jogot tanult, miután visszatér e neves olasz egyetemre, a bölcsészeti fakultásra iratkozik be: „Johannes Hertelius Septem Castrensis nomen suum in Album Almo e nationis Germanicae 12 Aprilis retulit. Anno partus Virginei 1589, numerata prius summa nationi debita“¹⁰. Másodízben Hertel huzamosabb ideig marad Padovában. Mikor a „triumvirek“ az egyetem szindikusat jelölték, a német náció „Johannem Hertelium Germanum, praestantis ingenii hominem“ választotta meg. A bölcsészeti fakultás 1590. december 10-i gyűlésén Hertel már a következő címet viseli: „Dominus Joannes Hertelius alias Syndicus Universitatis“¹¹. A következő évben is ő a diákság szindikusa s társai részéről nagy megbecsülésnek örvend.

Hertel, akárcsak Kornis György, Padovában az elég népes erdélyi diákkolónia tagja. Ismeretes, hogy Báthori Zsigmond hazai pályákon is előnyben részesítette az olaszul tudó értelmiségieket¹². Kornis György, aki 1591 októberében jött Padovába, arról értesíti apját, hogy Hertelt 1592-ben a növénytan segédtanárává nevezték ki¹³, de egy olasz kolléga ezt meg akarja akadályozni.

Közben Kolozsváron is fontos változások történtek. Hunyadi Demeter püspök 1592. július 7-én történt halála után az erdélyi unitárius egyházban ismét a radikális csoport kezébe került a vezetés. A megüresedett kolozsvári plébánosi és püspöki állásra a következő hónapokban az éppen Padovában tartózkodó Hertel János volt a leginkább esélyes, akinek megválasztását többek között Eössi András is szorgalmazta.¹⁵ Nem az erdélyi radikálisokon múltott, hogy Hertel János nem vállalta a terhes atyai örökséget, s helyette inkább a botanikatanári állásra pályázott.¹⁶

Veress Endre 1941-ben kiadott újabb művében¹⁷ a következőképpen írja le Kornis György és Hertel János padovai éveit:

„1591. október 17-én érkezett kolozsvári Bogáthy Miklós Páduába, atyjafia, Kornis György társaságában Heidelbergből, melynek egyetemén ez utóbbi 1587 ősze óta tanult, Bogáthy meg 1589. január 25-től kezdve. Tanulásuk ideje alatt, 1592 folyamán magyar társaival meglátogatták a Padovához közel fekvő abanói fürdőket is, amit Bogáthy ékes latin versben örökített meg. A rákövetkező év tavaszán azonban hazament, de sike-

res tanulását tapasztalván 1593. május elején Báthory Zsigmond fejedelem anyagi támogatásával újra lement Rómába, hogy tanulmányait kiégszíthesse¹⁸.

„1592. Johannes Hertel Medicinae Doctor gente Transilvanus, Jacobo Antoniu Cortuso, Professore Botanices Patavino senis adiutor adiunctus est, teste Facciolato“.

„A szász Hertel János 1586. november végén távozott Páduából Németországba, ahol még másfél éven át tanult a bázeli és heidelbergi egyetemeken, hogy újra visszatérve, 1589. április 12-én iratkozzék be az orvosi karra. Doktori oklevelének megszerzése után is Páduában maradt még néhány évig, ahol mint syndicus 1595-ben emléktáblát is kapott korábbi tanácsosi felirata mellé“.

„1593. július 25-én írt levelében Kornis György páduai dolgairól tudósítván anyját, kinek egy fésűtokot is küld, jelenti, hogy „rövid nap“ Rómába indulnak¹⁹. Rómába valószínűleg már nem juthatott le, mert nemsokára (1594. ápr. 7-én) Páduában meghalt“. (Egyéb, itt mellőzött leveleit kiadta Torma Károly.)

Hertel János legfontosabb tudományos ténykedése földrajzi jellegű. Még pádovai diákkorában ismeretséget köt a neves olasz matematikussal, csillagással és földrajztudóssal Giacomo Antonio Maginivel (1555—1617)²⁰. Magini nagyszabású Ptolemaiosz kiadványa Erdéllyel foglalkozó részének befejező mondata az olvasó tudára adja, hogy az adatokat a padovai egyetemen tanult tudós erdélyi Hertel Jánostól kapta: „Die his omnibus Transilvaniae Tabellae locis et natura accurate et fideliter fuit eruditi a Joane Hortylio Transilvano, Viro doctissimo, Patanij nunc studiorum causa commorante“.

Ezúttal nem foglalkozunk a Magini-Hertel-féle Erdély-leírással, mely először Velencében 1596-ban jelent meg²¹. Hertel János földrajzi érdemét egyébként már Karl Kurt Klein is méltatta²², anélkül, hogy ismert volna származását és apja nevét.

Hertel János további sorsáról keveset tudunk. Veress Endre egyik adata szerint a padovai egyetem falába épített tábla szövege 1591-ből származik²³. Máshol ugyanezen tábla feliratát 1595-ből datálja²⁴.

Hertel János 1592, de legkésőbb 1595 után hazatér Kolozsvárra. Miután Padovában elnyerte az orvosdoktori címet, itthon is ezt a mesterséget folytatta. Hertel tulajdonában volt egy könyv²⁵, melybe Sarmasági Zsigmond fejedelmi tanácsos, Torda vármegye főispánja 1601. február 1-én Kolozsváron a következő bejegyzést tette: „Excellen (tissimi) D. D. Johannis Hetelij Medici Physici praestant (issimi) etc. Sigismundus Sarmasaghij scribebat Claudiopoli die 1 Febr. Anno MDCI“²⁶. Az adat közlöje Kolozsvár művelődéstörténetének kiváló ismerője, a nemrég elhunyt Herepei János nem tudta, hogy ez az adat Dávid Ferenc fiára vonatkozik.

Hertel János úgy látszik, hogy a kolozsvári orvosdoktori állásban Jacobinus Bernád doktort követte, aki maga is először papi pályán volt. Bernád doktor 1602-ben hal meg²⁷, de lehet, hogy betegsége miatt már 1601-ben is Hertel volt Kolozsvár város orvosa.

Szintén Herepei Jánostól tudjuk, hogy „Hertely János“ kolozsvári orvosnak gazdag könyvtára volt²³ Életéről további adatokat ezért a hazai könyvtörténészekről és orvostörténészekről várunk. De az eddigi adatok is elégségesek, hogy nagy vonalakban követni tudjuk életútját. Dávid Ferenc ifjabbik fia 1565 körül született Kolozsváron.

SEBESI PÁL

JEGYZETEK

Újabb adatok Dávid Ferenc családjáról és nemzetiségéről

- ¹ Négyszáz év 1568—1968. Unitárius emlékkönyv. Kolozsvár, 1968, 17.
- ² Horváth János, A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. Második kiadás. Budapest, 1957. 345.
- ³ Kanyaró Ferenc, Dávid Ferenc családja. Ker. Magv. 34, 1899, 330—333.
- ⁴ Bogáthi magáról és Dávid Ferencről, Pokoly József: Bogáthi Fazekas Miklós naptári följegyzései, Kanyaró Ferenc, Fölvilágosító észrevételek Bogáthi családi érdekű feljegyzéseihez. Ker. Magv. 37, 1902, 261—270.
- ⁵ Kanyaró Ferenc, Bogáthi zsoltárai az árulók és üldözök ellen. Ker. Magv. 37, 1902. 33—42.
- ⁶ Gál Kelemen, A kolozsvári unitárius kollégium története (1568—1900). II. Kolozsvár, 1935. 379—380.

Dávid Ferenc családneve és a kolozsvári Hertel nemzetség

- ¹ Bogáti, i.m. Ker. Magv. 37, 1902, 265.
- ² Eugen von Trauschenfels, Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens. Neue Folge. Kronstadt. 1860. 16.
- ³ Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879, 2.
- ⁴ Kanyaró Ferenc, Dávid Ferenc. Kolozsvár, 1906.
- ⁵ Borbély István, Heltai Gáspár. Budapest, 1907. 5.
- ⁶ Keresztény Magvető 43, 1908, 111.
- ⁷ Dávid Ferenc nevééről, Magyar Nyelv. 1915. 223—225.
- ⁸ Adatok a magyar protestantizmus múltjából. Protestáns Szemle 1916, 47—48.
- ⁹ G. Kisch, Zur Reformationsgeschichte, Kirchliche Blätter XV. 1923, 20.
- ¹⁰ b(orbély) i(stván) Mi volt Dávid Ferencnek és Heltai Gáspárnak az „igazi“ neve? Ker. Magv. 55, 1923. 354.
- ¹¹ Der bedeutendste Siebenbürgische Arianer war der madjarisierte Klausenburger Deutsche Ferenc Dávid (Davidis) er hiess wie wir A. Pirnát mittheilt, eigentlich Herter oder Herder v.ö. Günther Mühlpfordt, Arianische Exulanten als Verboter der Aufklärung, Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa II. Berlin, 1962, 224.
- ¹² Így pl. a Graz-i iskolában tanult a XVI. században a Sibiu-i Paul Hertel is. v.ö. Karl Reissenberger, Siebenbürger Studierende in Graz, Korrespondenzblatt, 1917, 42 „Petrus Herthel“ 1452-ben Beszterce város főbírója vö. dr. Albert Berger, Verzeichnis der Bistrizer Oberrichter auf Grund urkundlicher Quellen. Festgabe der Stadt Bistriz. Bistriz, 1897, 85.
- ¹³ Dávid Ferencet patricius családból származtatja Francisc Palt is. Frămînările sociale și religioase din Cluj în jurul anului 1570. Anuarul Inst. de Istorie Cluj, 1962, 28.
- ¹⁴ Jakab Elek, Kolozsvár története II. (Újabb kor 1540—1690). Budapest. 1888, 294.
- ¹⁵ Ibidem, 189.

¹⁶ 1568. szeptember 7-én a borbély és sebész-céh szabályait a következők írják alá: Viczei Antal kolozsvári főbíró, *Barát István* királybíró, Nyíró Kálmán, *Eppel Péter*, Berzethe Mihály, *Reichert Adorján*, Székely Lőrinc, *Bogner Imre*, Ferenczy Antal, *Hertel Gergely*, Theremi Ferenc, *Kappa Antal* és Ijgyártó Benedek. v.ö. Jakab Elek, Kolozsvár II. 157. A szász tanácsstagok nevét *aláhúztam*. Lásd még Jakab Elek, Oklevéltár, Kolozsvár története II. és III. kötetéhez. Bpest, 1888, 314—315.

¹⁷ Samuil Goldenberg, Clujul in sec. XVI. Productia și schimbul de mărfuri. București, 1958, 187.

¹⁸ 1577: Prudentes et circumspecti Columanus Nyreo Judey Regius, ac Gregorius Herthel (másutt mindenütt tisztán Herthel — Jakab Elek jegyzete) Juratus civis in suis... Ac Prudentem Circumspectorum Larentij Fylsthich iudicis Primarij; 1577: Colomani Nyreo et Gregory Herthel, vö. Jakab Elek, Oklevéltár, Kolozsvár története II. és III. kötetéhez. Bpest, 1888.

¹⁹ Jakab, Oklevéltár. I. 328—331.

²⁰ Ezeket az adatokat Jakab Elek közölte Kolozsvár 1579. évi bírói és városgazdai eredeti naplójából; vö. Dávid Ferenc emléke, 232. és 238. és Kolozsvár története, I. 264.

²¹ Jakab Elek, Dávid Ferenc emléke, 213.

²² Wir Thomas Weisz Zech watter, Amendtt, Thomas Wendler und Georg Broser mitgenossen und viermeyster der Ersamen Zech lederer oder gerber Hantwerks zu Clausenburg — ein flusz mit samlt einen baumgarten zwischen der Papirmühl und der Jesuiten weinbaumgarten, zu einer Lobemühl und ein sum gelts Hundert und zehen gulden abkauft haben. Jakab Elek, Oklevéltár, 142. LXVIII. 1587 és Jakab, Kolozsvár története II. 320.

²³ Jakó Zsigmond, Az erdélyi papírmalmok feudalizmuskori történetének vázolata. (XVI—XVII. század), Studia Univ. Babeş-Bolyai Serie Historia, 1962, fasc. 2. Cluj, 1962, 67.

²⁴ Jakab Elek, Oklevéltár 291.

²⁵ El mult (élet) után iovendo vilagba vigiazvan /Itt Hertel Péter nyvgodalomban vagjon... Ifuv Hertel Peter nem vez el hire neve/ Csenedesen az foldben tetet nyvgossa koporso /Áno D. 1647 Dic 5 Aprily. v.ö. Herepei János, Ifjú Hertel Péter és ... Balásfi Késcsináló Jakab özvegyének sirverse. Adattár. XVI. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. II. Budapest — Szeged, 1971. 508—509. változata: Erdélyi Múzeum, 1940.

²⁶ Herepei János i.m. 510.

²⁷ Ez rövid élettel éltem végére sietven /hatvanhat eztendom betegesvlve verem/ házastársa valem Balasi Késcsináló Jacobnak/ Bernad doctornak Kata leánya valem (v.ö. Herepei i.m. 510—514).

Dávid Ferenc szülei és apja nemzetsége

¹ Kanyaró Ferenc, Dávid Ferencz családja. Ker. Magv. 34, 1899. 330—33.

² Erzählung wie sich die Hungarische wieder die Saxische Nazion in Clausenburg empöret... G. Joseph Kemény, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. Klausenburg, 1839. p. 88 és köv.

³ Ihr saget selber dass die zwo Nationen sich schon vermischet haben, und sagen zu Bluthfreunden worden wie den der Ungar Tochter die Teutsche Pursch zu Ehre-Weiben und hergegen die Ungar der Teutschen Tochter erworben haben... i.m. 160.

⁴ Registum dominorum Colosvariensium super censu Colligendo ad annum domini 1557.

⁵ Borbély István, Heltai Gáspár. Budapest, 1907, 5—6.

⁶ Melius: „De mi Franciskanusok ezt orozva mongyuk, mert lám sem Debreczenben, sem Váradon *Varga Ferenc* ezt meg nem bizonyíthatta“. v.ö. Kanyaró F., Dávid Ferencz Debreczenben... v.ö. Ker. Magv. 27, 1892, 12—18.

⁷ Kanyaró Ferenc, Dávid Ferencz családja, 331.

⁸ „Varga Dávid Ferencis hét esztendőre profétálta vala nagy sok sidóknak és keresztyéneknek meg térését...“ v.ö. Schulek Tibor, Bornemisza Péter 1535—1584. Sopron—Bpest—Győr, 1939, 195.

⁹ Jakab Elek, Dávid Ferencz emléke. 2—3.

¹⁰ *Beszerce*: Johannes dicto Kezthyus (1408), Georgius Timar (1459), Georfius Thymar, Marthinus Bijry, Joannes Zabo et Laurentius Pantzel dicti, cives civitates nostrae Bistriciensis (1467) böczülletes Besterczej fő bírónak Uczasi (Gassner) Simonnak (1635) stb.

Brassó: Kis Lukács (Lukas Hirscher brassói főbíró (1520), Fehér Mihály Michael Weiss (főbíró, 1612), Brassóban lopiczon lako organista Erhard és Clastrom utzaban ugyan Brassóban lakó Puskaporos alias Szabó György (1666); Smener Szabó János, Botfalui Szócs Márton, Draut Márton (1688) stb.

Medgyes: Blasius Varga judex consistorialis, Johannes Postomethyur et Petrus, notarius civitatis Megyes (1504). Kolozsvary Zabo Danjel Meggyesi királj biro (— Daniel Clausenburger Kinigrichter) — (1598)

Sibiu: Ladislaus Kakas (Hahn) judici Regio 1467, Szabó Jakab (Jacobus Mydwescher (polgármester 1500—1503, Veres János (Johannes Roth) Sibiu-i királybíró (1544—1556), Szabó Márton (Martinus Weiss), Poldner 1541—1547 (Szócs Ágoston), Augustinus Hedwig-Pellio (1550—1555). Sibiu-i polgármester Vajda János és Süvegh Hnet Albert királybíró 1598, a szebeni Fejes János (Johann Haupt), Sibiu-székiek bírása (1672), Sibiu-i polgármester Vertler timár (Georg Meltzer alias Werder) uram 1718 stb.; Erdély öröksége, VII. 176; S. Goldenberg, Clujul etc., 48, 141; Jakab Elek, Segesvári Bálint krónikája 1606—1654. Erdélyi Történeti Adatok. 1862. IV. 178—312; Jakab Elek, Oklevéltár. I. 60.

¹¹ Jakab Elek, Oklevéltár. I. 291.

¹² Jakab Elek, Dávid Ferenc Emléke, 2.

Kolozsvár: Dominicus Segesvári, Stephan Zewch, Benedict Nagh kolozsvári szász polgárok (1558) Petrus Drottler alias Keotelwereo, Melchior Hay Keotelwereo (1580), meghalt kolozsvári bíró Gisen Imreh uram alias Bognar szász nation (1621), királybíró Szócs Gáspár alias Beiss szász nation, Barath István Byro, Sram istuan, Fylstich Lewrent, Segesvári Domokos, Eppel peter, Kys györgy, Raur ymreh (1561) szász tanácstagok; Geobeol Nador Leorincz, Geobeol Zeosz Istuan Ouari Fertaljban (1634) stb.

¹³ „Quod circumspetti et providi Petrus Warga, Ladislaus Brayber, Nicolaus Weijs et Matheus Csere Magistri Chehe in ipsorum et universorum Magistrorum suttorum... super aggere Molendini Chermalom dicti per Molendinum suttorum, sed ex alia parte fluiij Zamus ad Volutorium cotis“. v.ö. Jakab E., Oklevéltár II. 33. Ugyanígy 1712-ben: „Prumetrem sutorum vulgo Csertörő vocitatum“. v.ö. Gál Kelemen, Kolozsvári unitárius kollégium története. I. 178.

¹⁴ Jakab Elek, Kolozsvár története, II. 681.

Dávid Ferenc első felesége és gyermekei

¹ Ker. Magv. 34, 1899, 330—332.

² Jakab Elek, Kolozsvár története. II, 224: „Ebből kitűnik, hogy (Dávid) első felesége 1570-ben halt meg s a piaci templom cintermében nyugszik“.

³ Jakab Elek, Dávid Ferencz emléke, 212.

⁴ „Wie sehr er (Sommer) das Vertrauen der leitenden Antitrinitarier genoss, beweist die Tatsache, dass Franz David ihm seine Tochter zur Fraue gab“. v.ö. Antal Pirnát, Der antitrinitarische Humanist Johann Sommer und seine Tätigkeit in Klausenburg, Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa. Eine Sammlung von Materialien. Besorgt von Johannes Gruscher II. Berlin, 1962, 50.

⁵ Hans Petri, Johannes Sommer, ein sächsischer Humanist und Theologe des 16 Jahrhunderts, Siebenbürgische Vierteljahrschrift, 58, 1935. 300—301. 1574: Moritur Caspar Heltai hoc ipso anno et Ioannes Sommer Pirnensis. v.ö. Gyulafi Lestár feljegyzései, Magyar Tört. Emlékek-Írók, Bpest, 1894. 14.

⁶ Pirnát Antal, Kolozsvár Dávid Ferenc évtizedeiben. Eötvös Loránd tudományegyetem évkönyve. 1955. Budapest, 1956 és Francisc Pall, Främintările sociale și religioase din Cluj în jurul anului 1570. Anuarul Inst. de Istorie Cluj. 1962, 16.

⁷ Nach Seivert lebte Sommer erst in Klausenburg verheiratet, und zwar mit

der Tochter des Franz Davidis, und starb gleich dieser und seiner Schwiegermutter im Jahre 1574 an der Pest (Seivert, Nachrichten, 406). Doch beruht dieser Bericht wohl nur zum Teil auf Wahrheit, denn dass Sommer Schwiegersohn Davidis gewesen sei, erweist H. Petri zum mindesten als sehr unwahrscheinlich v.ö. Hermann Schuller, Johann Sommer (1542—1574). Leben und Wirken eines südostalentschen Humanisten, Siebenbürgische Vierteljahrschrift. 64, 1941, 233.

⁸ Jakab Elek, Dávid Ferencz. 212.

⁹ Jakab Elek, Kolozsvár története. II. 266. és Gál Kelemen i.m. II. 508.

¹⁰ Aliud consilium de filio non habeo, quam ut ille vel apud te maneat et discat si tibi molestus non est (1573. dec. 27) v.ö. Jakab, Dávid Ferencz emléke.

¹¹ Jakab, Dávid Ferencz 213.

¹² Jakab Elek, Kolozsvár története. II. 224.

Trauzner Lukács, Dávid Ferenc veje

¹ 1487-ben a Sibiu-i varga-céh egyik tanulója „Peter Weltter von dem Trauss“. v.ö. Franz Zimmermann, Das Register der Johannes Bruderschaft und die Artikel der Hermannstädter Schusterzunft aus dem 16 und 17 Jahrhundert. Archiv des Verein, XVI. 1880, 372.

² Friedrich Firnhaber, Beiträge zur Geschichte Ungarus unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II (1490—1526). Wien, 1849. 161.

³ S. Goldenberg, Clujul, etc. 129.

⁴ Zwittinger David, Specimen Hungariae litteratae. Frankfurt und Leipzig, 1741. apud Hans Petri i.m.

⁵ In Conuentu Tordensi, anni 1578, numerat sunt ministri 322; Lucas Trauzner gener Davidis fuit patronus eius, cum David prae infirmitate et morbo loqui non posset. v.ö. Jakab Elek, Dávid Ferenczról. Ker. Magv. X. 1875, 391.

⁶ In disputatione Albana mivelhogi beteg volt Dávid Ferenc es nem igen zolhatoth, Trauzner Lukach az veij assumulta erette az adversariusok argumentumit. v.ö. Jakab Elek, Gyulafi Lestár följegyzése Dávid Ferenc fogsága és halála körülményeiről, Ker. Magv. XI. 1876. 195.

⁷ Kanyaró Ferenc, Bogáthi zsoldárai az árulók és üldözők ellen. Ker. Magv. 37, 1902, 33—37.

⁸ Monumenta Conititalia Regni Trans. III. Budapest, 1877, 424.

⁹ Uo. 64, 212 és Jakab E. Kolozsvár története II, 302.

¹⁰ 1600: Ne tamen Polonos offenderent. Sigismundum esse amplectendum, ut sic satisfiat etiam Turcae, ne ipse non infestet. Mittuntur legati ex singulis nationibus et nobilitate Bornemissza Farkas et Lucas Trauznerus, ex Siculis Daczo Ferencz, ex Saxonibus Consul Cibiniensis Lucas Enyeter. v.ö. Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó. V. Brassó, 909, 299.

¹¹ 1601 maius 19: „Consul igitur cum quibusdam aliis, inter quos erat Lucas Trauznerus, vitae suae consulere volent negato ipsis salvo conductu iter ingredicentur domum versus; remansit tunc Bornemissza Boldisar, donex impetrato pro se et omnibus mercatoribus salvo conductu et ipse cum universis mercibus prins arrestatis est liber dimissus“. v.ö. Quellen etc. V. 304.

¹² Jakab Elek, Kolozsvár története, II. 384: Trauzner Lukács a besztercei tanácsnak küldött 1603. június 20-án kelt német nyelvű levelét N. Iorga közölte: Documente privind istoria românilor culese de Endexin de Hurmuzaki Buc. 1913. XV/2, 803: Ehrenfeste, wohlweise Herr Richter, Geschwaeren des Rats, sampt der Altschaft und der ausserwelter Gemein... Datum ex castris, die 20 iuni 1603. Euer ehrvest-dienstwilliger und treuer Freindt Lucas Trauzner. m.p.

¹³ „Inde per Lucam Trauznerum Claudiopolitanum, hominem facundum et sollertem, Coronensibus quoque persuadet, ut in verba Moysis invent eumque etiam milite at tormentis bellicis intruant“. v.ö. Quellen, V. 325.

¹⁴ Jakab Elek, Kolozsvár története. II. 388.

¹⁵ Uo. 400.

¹⁶ Ker. Magvető, 50, 1915. 57—58

*Dávid Ferenc második felesége,
Barát Kata és a kolozsvári München (Barát) nemzetség*

- ¹ Kanyaró Ferenc, Dávid Ferencz családja. Ker. Magv. 34, 1899. 332.
- ² „Michael Paxius... scripta in schola Claudiopolitana“ 1565. dec. 1. v.ö. Régi magyarországi nyomtatványok 1473—1600. Budapest, 1971. 209, 240.
- ³ Fr. Deutsch Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen auf der Hochschule in Heidelberg. Archiv des Vereins X, 183 (Michael Paxius).
- ⁴ „Franciscus ille Saulus verius quam Davidis demortua priore coniuge, juvenunculam admodum et divitem super induxisse dicitur: Senex (si diis placet) plus quam spiritualis“. v.ö. Hans Petri i.m., 302. és Jakab E., Dávid Ferencz emléke. 212.
- ⁵ Duxit Franciscus invenculam quandam virginem filiam Stephani monachi v.ö. Quellen VIII, 114—115.
- ⁶ Jakab Elek, Kolozsvár története. I. 1870, 427.
- ⁷ S. Goldenberg, Clujul etc. 50.
- ⁸ 1557: Nos Stephanus Barath Judex, Antonius Wyczej Regius Judex; 1561: Barath Istvan Byro, Kalmar Lazlo kiral Biro. v.ö. Jakab E. Oklevéltár. II. 33, 60.
- ⁹ Nos Antonius Wycheij Primarius, Stephanus Barat Regius Judices, v.ö. Uo. 91.
- ¹⁰ I. Kemény, Deutsche Frundgruben i.m. 93.
- ¹¹ „Transsumptum Literorum Catharinae Barath: Petri et Joannis Barath, Necnon honestorum Molierum Catharinae Petri Bachij et Sophiae Stephani Wolpharth Colosuariensium Circumspectorum Consortum... Sententia Sinodii Eniediensis de causa Domini Francisci Daudis“ v.ö. Jakab E. Oklevéltár. 123—125.
- ¹² 1559—60 Wittenbergben tanul: „Stephanus Wolfart Claudiopolitanus Transylvanus“. v.ö. Frankl, Hazai és külföldi iskolázás, 305.
- ¹³ „Stephanus Wolphard primarior, Antonio Ferenczi Regio Iudicibus“, v.ö. Jakab E. Kolozsvár története. II. 23, Wolphard 1559—60-ban volt wittenbergi diák.
- ¹⁴ 1591: „Nos Petrus Munich Primarius et Thomas Bwdajj Regius Judices. v.ö. Jakab E. Oklevéltár. II. 161.
- ¹⁵ Veress Endre, Zalánkeményi Kakas István. Budapest, 1905. 24—36.
- ¹⁶ Uo. 36—37.
- ¹⁷ 1595-ben Puellacher István főbíró előtt protestál négy asszony „Item Anna Vicei, relicta Sebastiani Barat, necnon prudens Circumspectus d. Petrus Barát, haeredes omnio legitimi circumspecti quondam Joannis Barát et Sophiae Barát, alias consortis domini Stephanis Kakas Colosvariensi contra Lucam Hirscher et filiam suam Barbaram Hirscher relictam quondam Joannis Barát in semine deficientem et contra praefatum Stephanum Kakas affinem eorundem, in utraque causa constituerunt procuratores“... Veress E. i.m. 37.
- ¹⁸ A brassói Lucas Hirscher főbíró leánya: „Im (15)70-Jahr den 29 Tag Aprilis ist ihm geboren sein Tochter Barbara...“ Quellen. VI. 2.
- ¹⁹ Habita ad Tumulum Vxoris Stephanis Kakas, quae mortua sepulta est 7 July A.D. 1594 v.ö. Kanyaró F. Enyedi György egyházi beszédei, Ker. Magv. 33, 1898. 77—78.
- ²⁰ 1573: Reverendus dominus Franciscus Davidis plebanus. Etitem Laurentius Koppanij: In persona honestae dominae consortis Stephani Barát Senicris protestatus est. v.ö. Pokoly József, Dávid Ferencz családi viszálya. Ker. Magv. 33, 1898. 33.
- ²¹ S. Goldenberg, Clujul, etc. 279.
- ²² Jakab Elek, Kolozsvár története. II. 71.
- ²³ Herepei János, Wiczei Gáspárné Filstich Anna és családja. Adattár III. 544, 546.
- ²⁴ ... Másfeleol az arwa zeoloye Sophicae, mely Kakas Istwannteol Barat Sophia azzontol zallot az gyermekre... Sophicanak Barat Sebastian leankaianak iutot az ew Attiatol marat dualitassaban... v.ö. S. Goldenberg, Clujul, etc. 400—401.
- ²⁵ D. Franciscus mundum recuperavit valetudinem, sed angitur molestiis corporis, morbi et animi propter uxorem, cuius mater Epilepsia correpta, periit... v.ö. Defensio Francisci Davidis. 229.
- ²⁶ A Viczei család 1606. évi osztozásakor a kiskorú Bácsi Gyurkó képében az édesapán: Bácsi Istvánon kívül Viczei Máté és Begreczi Bálint jelentek meg. Bácsi István felesége Hosszu (Lang) Margit szász nő volt. Bácsi István főbíró 1643-ban halt el. v.ö. Adattár. III. 538, 540.

¹ Bogáti naptári följegyzéseiben több adat van homoródszentpáli tartózkodásáról és a Kornis családról: 1582. márc. 31. Michael Kornis vir autoritate praecipua apud Seythullas moritur St. Georgii 1582; 1585. július 13: Pasiphilus Pe- lides ... nascitur ... Sangualli ad Gomerodum Schythulorum anno 1585 ... 1587. dec. 29: ... nascitur. Paltiel Sanpauli Schythulorum Sedis Udvarhely ... 1591 San- pauli v.ö. Pokoly József, Bogáti Fazekas Miklós naptári följegyzései, Ker. Magv. 37, 1902, 265, 266.

² A homoródszentpáli harang felirata a következő: „Nicolae Cornis fecit fieri 1542“. v.ö. Egyed Ferenc, A homoródszentpáli unitárius egyház történelmi rajza, Ker. Magv. 32, 1897. 34.

³ Vass Miklós, Péchy Simon levele 1614-ből. Ker. Magv. 39, 1904. 274—5.

⁴ Dr. Vass Miklós, Kornis György külföldi tanulása. Ker. Magv. 47, 1912. 2091; Gál Kelemen, i.m. II. 383—384.

⁵ Fr. Teutsch, Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen auf der Hoch- schule in Heidelberg, Ver. Arch. X. 183.

⁶ Többek között írja, hogy Sombori uram inget küld fiának. Datum: Hajder- bergae, 24 februarii 1588; 1593 ápr. 2. „Páduában, Szent-György havának második napján 1593.“ v.ö. Vass Miklós, Kornis György levele anyjához, Bethlen Kriszti- nához. Ker. Magv. 33, 1898. 278—280; Vass Miklós, Kornis György levele Kova- csóczy Farkashoz. Ker. Magv. 39, 1904. 149.

⁷ Biagio Brugi, Atti della Nazione Germanica dei Legisti nello Studio di Pa- dova I. (1545—1600), Venecia, 1912, 289., közölte Veress E., Fontes Rerum Hunga- ricorum, Tomus I. Matricula et Acta Hungarorum in Universitatibus Italiae Stu- dentium. vol. I.: Padova 1264—1864. Kolozsvár, Budapest, 1915. 222.

⁸ Die Matrikel der Universität Basel. Herausgegeben von Hans Georg Wacker- nagel II. Band (1532—1601) Basel, 1956, 350.

⁹ Fr. Teutsch, Die Studierenden ... Heidelberg, 183.

¹⁰ Veress Endre i.m. 94.

¹¹ Jacobus Facciolatti, Fasti gymnasii Patacini III. Padua, 1757.

¹² „domi viri in palatio, ad mensam cum iis, qui callent, solam linguam Itali- cam loquitur“. v.ö. Veress Endre i.m. 98.

¹³ Doctissimus vir Dominus Johannes Hertelius, super in professorum nume- rum adscitus et plantorum explanationi praefectus, idézi Veress Endre i.m. 101.

¹⁴ Jakab Elek, Kolozsvár története II. 337—338. Ker. Magv. 1885, 90—93.

¹⁵ Hertel jelöltetéséről a kolozsvári városi tanács 1585—1605. évi jegyzőkönyve, 202.

¹⁶ Pirnát Antal, Gerendi János és Eössi András, Irodalomtörténeti Közlemé- nyek. 1970. nr. 5—6, 683.

¹⁷ Dr. Veress Endre, Matricula et acta Hungarorum in Universitatibus Italiae Studentium 1221—1864. Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221—1864. Budapest, 1941. 210—211.

¹⁸ 1593. május 1-én indult Alba Iulia-ból Rómába Bogáthy Miklós a Collegium Romanumba, ahová e szavakkal ajánlotta Carillo atya Aquaviva Claudius generális figyelmébe: Has transmitto per generosum dominum Nicolaum Bogathy, filium comitis Albensis (Bogáthy, akárcsak Cegei, Vass János meg Hunyadi András, je- zsuita növendék volt). Veress i.m. 274—275. 1593. august ante 28 Nicolaus Bogathi Transylvanus dd. Cr. 1. Georgius Kornis de Zentpal Transylvanus dd. Cor. 1. Kor- nis visszatért Paduába, Veress i.m. 377.

¹⁹ Padova, 1593. júl. 25 Kornis György anyjának, Bethlen Krisztinának, i.m. 519—521: „Mihály öcsémnek küldtem vala Sombori Sándor wramtul egy szép kis könyvet, hittem megvitte...“

²⁰ Maginiról bővebben, Claudio Isopesco, Notizie intorno ai Romeni nella lette- ratura geografica Italiana del Cinquecento Bulletin de la Section Historique. vol. XVI. Editatâ de Nicolae Iorga, București, 1929. 69.

²¹ Geographiae universae tum veteris tum novae absolutissimum opus duobus voluminibus distinctum, Venetiis, 1596.

²² K. K. Klein, Ein siebenbürgischer Geograph des 16 Jahrhunderts, Siebenbürgische Vierteljahrschrift 55, 1932 nr. 4, 337—334.

²³ Johanni Hertelio Transylvano Syndico Meritissimo Artistarum Univ. Pos Anno 1591 v.ö. Veress, Padua, 99.

²⁴ Uo. 107.

²⁵ A kolozsvári volt református kollégium nagykönyvtárában: V. 41. sz. könyvtári jelzéssel.

²⁶ Adattár. III. i.m. 509.

²⁷ Adattár. III, 512.

²⁸ Adattár. III, 263.

KIEGÉSZÍTÉSEK AZ ÉNLAKI ROVÁSÍRÁSOS FELIRAT MEGFEJTÉSÉHEZ ÉS MUSNAI DAKÓ GYÖRGY TEVÉKENYSÉGÉHEZ

II.

Kis ismertetésünk első részében egyrészt valószínűleg véglegesen sikerült tisztáznunk az énlaki rovasírásos szöveg kérdéses utolsó szavának olvasatát, másrészt pedig annak festője, Musnai Dakó György életével kapcsolatban közölhettünk újabb részleteket.

A vele foglalkozó egész kisszámú kutató megfelelő adatok hiányában csupán feltételezhette, hogy többfelé is szépíthette, vonzóbbá tehetette fehérre meszelt, egyszerű, nemesen dísztelen egyházak belsejét. Újabb vizsgálódásaink eredményei megerősítik ezeket a mintegy előlegezett feltételezéseket. Ezért jó lenne tisztázni Musnai Dakó György tevékenységét. A rendelkezésünkre álló valamivel bővebb és minden valószínűség szerint ezután tovább, sajnos, már nem is nagyon bővíthető anyag (a késő-reneszánsznak főképpen erdélyi protestáns templomokban továbbörzött és átörökített, népi jellegűvé vált, kellemes színhatásával elbűvölő, nagyon változatos, mostoha évszázadok viszontagságai folyamán jelentős mértékű pusztulást és pusztítást szenvedett díszítő kincsével is foglalkozó művészettörténeti kutatás nagy kárára) azt még mindig nem teszi lehetővé. Mégis hozzásegít Musnai Dakó György eddig ismert munkásságával kapcsolatos szegényes tudásunk elmélyítéséhez, sőt, ezen túl, eddig soha és sehol nem említett, nagyjából hasonló képzettségű személyek, valamint a tőlük készített szépműves alkotások, elsősorban mennyezetfestmények (amint a XVI—XVII. századi Erdélyben nevezték: „a fára virágokkal való cifrázás“) közzétételéhez, helyesebben számbavételéhez, felleltározásához. Az utóbbiak általános művészettörténeti keretbe való illesztésével, eredetével, évszázadokon keresztüli fejlődésével nem foglalkozunk. Ez nem feladatunk, de nem vállalkozhatunk azért se rá, mert arra sokkal hivatottabbak már elvégezték²⁶.

A következőkben eddig levéltárak mélyén lappangó, írásos források alapján igyekszünk eddigi ismereteinket gyarapítani. Meg kell tennünk azért is, mivel a közelmúltig Musnai Dakó Györgynek csak két munkájáról tudott a szakirodalom, viszont az újabb adatok felszínre kerülésével ez a szám négyre (!) emelkedik. Szükséges ez azért is, mert adatainkból igen érdekes, s véleményünk szerint nagyon is jelentős következtetés

vonható le; végül, de nem utolsósorban: ildomosnak tartjuk legalább a csak kevésbé ismert Musnai Dakó Györgynek, késői utódként, érdeméhez illő emléket állítani, ha már — megfelelő adatok híján — sajnálatosképpen nem tehetjük meg ugyanazt arra ugyancsak méltó egykorú művésztársával! Tovább menve: alkotásaik anyagi nyomavesztett volta ellenére is kötelességünk ennek megtétele annál is inkább, mert a késő-középkori épületasztalosok szépműves alkotásai igen kevésbé ismertek, holott legszebb műveik valósággal a tárgyi népművészet több ágazata összefogójának, sűrítőjének mondhatók²⁷.

Az előző részből kitűnően Musnai Dakó Györgynek eddig csupán két műve: a homoródszentmártoni meg az énlaki mennyezetfestmény volt ismeretes. Más vonatkozásban ugyan, de ugyanott tárgyaltuk az írásos forrásból újonnan megismert harmadik (szabatosság kedvéért megjegyezve — adatainknak megfelelően — időben tulajdonképpen a negyedik) munkáját: a küküllőszárdi unitárius templom festett mennyezetét, illetve az arra vonatkozó szövegrészt. Más remekével összehasonlítani, vagy éppen e műve értékét méltatni nem tudjuk, nem ismerve, sajnos, ezt se, hiszen négy, csupán hivatalos hangú, száraz, lapos fogalmazású magyar vagy latin nyelvű följegyzésekből tudott alkotása közül a művelődés- és művészettörténet nagy kárára már csak egy, az énlaki áll. A már említett jegyzőkönyv is igen szűkszavú a valamikor bizonyára szemt gyönyörködtető mennyezet leírása tekintetében: „...díszítették (ez a templom — F. G.) fekete, fejer 's veres festékü Mennyezetel...“²⁸.

De Musnai Dakó György keze munkájához és nevéhez fűződik még egy, a negyedik (azaz időben éppen az első), szintén a közelmúltban, levéltári kutatás alkalmával felfedezett létű (közben ugyancsak megsemmisült) éneklő-szék festése. Emlékét hasonlóképpen Lázár István unitárius püspök vizitációs jegyzőkönyve őrizte meg számunkra, Korondról. Az ottani templom leírásával kapcsolatban ui. a következőket olvashatjuk: „...vayon égy veres gombú fekete festékkal négy szegeletü Éneklő Pulpitus, melly(ne)k veres gombján kereken ilyen írás olvastatik: *Geor(gius) D. Musnai pingebat*...“ A pulpituson található további szöveg értelmében ezt id. Monos Balázs esküdtbíró készítette a korondi unitárius egyházközség, illetőleg templom részére *Balthasarius D. Musnaini* (!) korondi lelkésszel 1641. december napjaiban²⁹.

S ha már új név bukkant fel kutatásaink közben, ne sajnáljuk az időt és fáradságot, vizsgáljunk meg még néhány fennmaradt szöveget az ezekben, egy kivételével, ismét csak átírásban ránk maradt nevekkal való megismerkedés végett. Megjegyezni kívánjuk, hogy e nevek mind az egykori Udvarhelyszék területéről váltak ismeretessé.

Időrendben első adatunk a szentábrahámi (Avrănești, Hargita megye) unitárius templom mennyezetéről való: „...Asztalos Mihály Musnai tsinálta ezt a széket“ és megint alább: „1637 Die 18 Mensis Julij...“³⁰

Második adatunk Tordátfalva (Turdeni, Hargita megye) unitárius temploma megsemmisített mennyezetéről ismeretes: „...Ugyan itten Közepé táján a' Templomnak erősségére a' Templomnak egy árcus köből rakatott, mely által a' Templomnak Mennyezete két részekre szakaszatik, mind a' kető különböző virágokkal festett deszkázatbol valo lévén, melynek közepén ezek olvastatnak: *Aedificabat, pingebatque Daniel Musnai et Stephanus*

*Bözödi, Aedilis vero erant Petrus Varga et Stephanus Szederjesi A(nn)o 1689. 12. Julii...*³¹

A bennünket érdeklő utolsó szöveg a többször említett jegyzőkönyvben a székelyszentmiklósi (Nicolești, Hargita megye) unitárius templom azóta mindannyiunk kárára egyszínre lefestett kazettás mennyezetéről őrződött meg: „... *Hoc opus aedificatum est in Honorem unius veri Dei Filij ejus Jesu Christi Sumptibus Generosi D(omi)ni Sigismundi Pálffi de Gagy Anno D(omi)ni 1691 Per R(everendum) Danielem D. Musnai...*”³²

A következőkben a fenti szövegekben az ismeretlenség homályából felbukkanó nevekkal foglalkozunk, a Szentábrahámból ismert muzsnai Asztalos Mihályétól pillanatnyilag eltekintve.

A szövegek (és itt a homoródszentmártoni, énlaki és kükküllősárdi feliratra is gondolunk!) egybevetésével Musnai Dakó György nevén kívül az alább következő további érdekes neveket és adatokat találjuk:

— Balthasarius D. Musnaini Korondon 1641 decemberében,

— Daniel Musnai Tordátfalván 1689. július 12-én,

— Daniel D. Musnai Székelyszentmiklóson 1691-ben.

Az előforduló neveket figyelmesen olvasva, nyomban szemünkbe ötlik egy-két felettebb számottevő, kissé alaposabb elemzésre jogosult jelenség:

1. Mindkét új név (*Balthasarius D. Musnaini, Daniel D. Musnai* — ez utóbbi esetében egészen biztosra vehető, hogy a tordátfalvi *Daniel Musnai* azonos a csak két évvel később közvetlen közelben, Székelyszentmiklóson előforduló *Daniel D. Musnai* személyével) esetében muzsnai előnévű emberekről, még hozzá lelkészekről (!) van szó.

2. Családnévként (a tordátfalvi név kivételével, de ez, mint mondtuk, bizonyára ugyanazt az egyént fedi) D. rövidítésű név szerepel,

3. Mind Musnai Dakó György, mind a két utóbbi esetében a családi nevet jelző D. azonosképpen (kivételt képez ugyan a homoródszentmártoni felirat — itt ui. elől áll, s mint azt az első részben tárgyaltuk: éppen e rövidítések mindenütt következetes sorrendje miatt is véljük ezt a másoló hibájának³³) az előnév és keresztnév között foglal helyet. Ezért azt semmiképpen se tekinthetjük a *dominus* rövidítéseként, amint többen is állították. Erre egyébként éppen az idézett vizitációs jegyzőkönyvben megőrzött és másutt is található egykorú feliratok szolgáltatnak jó mintát: a *dominus* értelmezésű D-t következetesen mindig a teljes név előtt írják!

A fentiek alapján, úgy véljük, különösebb erőltetés nélkül, önként kínálkozik a tanulság: a szóban forgó egyének mindannyian ugyanannak a muzsnai Dakó családnak a tagjai. Ez a megállapításunk újra támogatja *Ferenczi Sándornak* Musnai Dakó Györggyel és rokonságával kapcsolatos fejtegetéseit, Musnai Dakó Györggyön kívül más lelkipásztorkodó Dakó-fi³⁴ személyének emlékét tartva fenn.

Talán akkor sem tévedünk, ha azt mondjuk: Musnai Dakó György éppen közeli rokonának (?), Musnai Dakó Boldizsár korondi unitárius lelkésznek a meghívására került a Kolozsvár-óvári unitárius iskola elhagyása után oda, s festette meg, egyelőre elsőként tekinthető, sajnos csupán felirathól ismert munkáját és kezdte meg a székelyföldi, szabatosabban udvarhelyszéki művészi tevékenységét és pályafutását.

Az ismertetésünkben említett személyekre és művükre térve most vissza, helyesnek véljük, tájékozódás végett előbb teljes időrendi jegyzéküket nyújtani:

— muzsnai (itt kimondottan származása helyét jelöli!) Asztalos Mihály Szentábrahámban 1637 július 12-én (a jegyzőkönyvben részletesebben be nem mutatott) széket készített, és [minthogy az asztalosmesterség körébe tartozott a (mennyezet-) festés is³⁵] feltételezhetően: e széket ő is festette meg,

— *Balthasarius D. Musnaini* korondi unitárius lelkész id. Monos Balázs megrendelésére 1641 decemberében készít éneklőszéket egyházközsége templomába,

— *Georgius D. Musnai* az 1641 decemberében *Balthasarius D. Musnaini*től készített éneklőszéket ékesítette festéssel,

— *D. Georgius Musnai* festette 1664-ben a homoródszentmártoni unitárius templom kazettás mennyezetét,

— *Georgius Musniensis*, illetve *Georgius Musnai Dako* díszítette 1668-ban az énlaki unitárius templom mennyezetének fatábláit és rajzolta ki különös gonddal és féltő szeretettel értékes, nevezetes rovásírásos szövegét,

— *Georgius Darko* 1669. májusában fejezte be a küköllősárdi unitárius templom mennyezetkép-sorozatának festését,

— *Daniel Musnai*, *Stephanus Böződivel* közösen 1689. július 12-e táján készült el a tordátfalvi unitárius szentegyház mennyezetével és annak festésével,

— *Daniel D. Musnai* készítette 1691-ben, (a felirat értelmezése szerint) mind az asztalosmunkát, mind a festést (!) végezve, a székelyszentmiklósi unitárius templom ugyancsak fatáblás mennyezetét.

Az összes felsorolt személy (muzsnai Asztalos Mihály, Musnai D. Boldizsár, Musnai Dakó György, Musnai D. Dániel) neve bizonyosságára támaszkodva úgy hisszük, szélesebb keretbe ágyazhatjuk eddigi észrevételeinket.

A rendelkezésre álló adatok alapján mérlegelve a kérdést, úgy tűnik, hogy a XVII. század közepén és második felében Székelymuzsnában kialakulóban volt, vagy már ki is alakult eddigelő ismeretlen és még csak sejteni sem sejtett, a másutt lassan véget érő késő-renaisszansz erdélyi népi változata televény talajára támaszkodó, a kor követelményeinek és szokásainak megfelelően részben templomi mennyezetek és berendezési tárgyak készítésére szakosított jelentősebb falusi műhely, vagy éppenséggel mennyezet, karzat, éneklőszék stb. festő központ, esetleg iskola!³⁶ Egyelőre sajnos legcsekélyebb reményünk sincsen e központ összes alkotása sajátos művészi vonásai, esetleg szűkebb vagy éppen tágabb működési területe felfedezésére, nem ismerve jellegzetességeit, csak pontatlan (ti. nem alapos és részletes) leírásokból hámozván ki felőlük néhány adatot. A más természetű sovány képzeletű írott források a színes valóság fakó tükröződéseként mindössze festésről, itt-ott virágdíszekről vagy színekről emlékeznek meg.

Ez a központ a különben furcsán alakuló, de úgy látszik az ilyen természetű alkotások létrejöttét mégis segítő korban, az erdélyi fejede-

lemség hanyatlása időszakában virágzott fel (adataink, mint láttuk, mind a XVII. század második és harmadik harmadára vonatkoznak, 54 éves időközt ölelnek fel). Ez a művészeti iskola a maga ízlésére alakította és más falusi központokkal, iskolákkal (pl. a valamivel későbbi Umling Lőrincével) együtt hosszú időre meghatározta, fenntartotta, sőt tovább fejlesztette a külföldön a barokktól már régen elnyomott késő-renaisszansz sajátos erdélyi népi változatát. A XVII. század végével, a XVIII. elejével, mint ez másutt is sokfelé tapasztalható, ez alig kibontakozó, zsenge virágzás, de meg nem erősödés után, sajnos meg is szűnt ugyancsak a kérelhetetlen és könyörtelen történelmi feltételek, a XVIII. sz. első felében végbemenő gazdasági s politikai változások következtében.

Végül pedig, amennyiben előbbi következtetésünk helyesnek fogadható el, még egy másik állítást megkockáztathatunk: a muzsnai központ jelesebb képviselői — a kezünkben levő adatok alapján — éppen a sokat tárgyalt és emlegetett Dakó család tagjai közül kerültek ki [szóban fukarkodó leírásból ismert összesen hét mű — a korondi éneklőszéket kettőnek tekintve (az asztalosmunkát Musnai D. Boldizsár, festését Musnai Dakó György végezte) hat (bízást mondhatjuk) remekét a Musnai Dakó család tagjai készítették és festették!], közülük első helyen már csak a sokaktól ízekre szedett szövegű rovásírásos feliratáért is bennünket mélységes hállára kötelező Musnai Dakó Györgyöt kell említenünk.

S ha már sikerült bizonyítanunk Musnai Dakó György kilétét és magasabb képzettségét, helyesnek és illendőnek tartjuk megemlékezni (mint-hogy eddig többen is igaztalanul vélekedtek felőle és mellőzték), bár egészen röviden, néhány mondat keretében arról: napjainkig megmaradt sajnos egyetlen műve alapján is művészi tekintetben hasonlóképpen nagyon tehetséges, kitűnő szín- és forma-érzékű személy volt (a rovásírással kapcsolatosan már Ferenczi Sándor bizonyította a festő alapos általános műveltségét és mondhatni, kínos gonddal végzett munkáját³⁷)! Remekét más korabeli munkákkal hasonlítva össze egyből szemünkbe ötlük festőnk biztos, de egyben könnyed és játékos vonalvezetése, a díszítőelemek szerény, nem pedig dagályos, és valóban művészi alkalmazása, megfestése, bizonyos meghatódottságot, kellemes hatást keltvén a megilletődött szemlélőben. Mindezek alapján úgy véljük, az énlaki unitárius templom eddig eléggé nem méltatott és kissé lenézve kezelt festett fatáblás mennyezetét nyugodtan a korabeli hasonló művek legszebbjei közé kell beillesztenünk.

A felsorolt érvek és ellenérvek figyelembevételével összegezeként tehát azt mondhatjuk, hogy, egyfelől a XVII. század első harmadában Székelymuzsnában kialakult egy kis, de nem éppen jelentéktelen asztalos- és festőműhely, jelesebb képviselői éppen az odaváló Dakó család tagjai voltak, másfelől pedig az énlaki rovásírásos felirat sokat vitatott szavának átírása csakis Dakó lehet. Ennek eredményeként a teljes szöveg helyesen a következőképpen hangzik: „Egy az Isten Deut (eronomium) Georgyius Musnai Dakó“.

Mi, kései utódok „nem hálálkodhatunk eleget ezért az Énlakán festett két rovásírásos sorért, mert ezek jelentőség tekintetében méltán sorakoznak a székelyderzsi meg bögözi, a Mátyás mesterék és Keteji Székely Tamás-féle feliratok, valamint a nikolsburgi rovásbetűsor, a rovásnaptár

és végül a Szamosközi feljegyzései mellé“, lehetőséget nyújtva arra, hogy a jövőben jobban ügyeljünk Felegdi Rudimentájára, melynek becses részletei mellett több a hibás rész, a rovástudomány igen hibás összefoglalása és a rovásírásnak talán többet ártott, mint használt³⁸.

FERENCZI GÉZA

JEGYZETEK

²⁶ L. Balogh Jolán, *Kora-renaissance. (A XV. század második felétől Buda el-estéig); Késő renaissance. (Az érett renaissance továbbélése és a késő-renaissance kibontakozása), A magyarországi művészet a honfoglalástól a XIX. századig*, szerk. Dercsényi Dezső, II. kiad., Bp., 1961, VIII. és IX. fejezet, 362—363. l., valamint a fejezet végén e kérdésre vonatkozó irodalmat.

²⁷ Nagy Tibor, *Virágénekek festett fatáblákon*, I. rész, *Élet és tudomány*, 25. évf., 1970, 10. sz., 453. l.

²⁸ *Jkv. 1788*, 803. l.

²⁹ *Protocollum Generalis Visitationis de Anno 1800 et 1801* (a kolozsvári Unitárius Képviselő Tanács levéltárában. A továbbiakban: *Jkv. 1800*). 182—183. l.

³⁰ *Jkv. 1800*, 20. l.

³¹ *Jkv. 1788*, 761. l.

³² *Jkv. 1788*, 712. l.

³³ Ezek az észrevételek (a D-nek Dakóra s nem dominusra való kiegészítése) támogatják Ferenczi Sándor érvelését (l. *i.m.*, 38. l.), vö. még a kézirat I. része 5. l., 2) pontja megjegyzésével.

³⁴ Ferenczi S., *i.m.*, 55—56. l. — Ezen a helyen talán helyesbíthetjük Ferenczi Sándor állítását: az 1679-ben oklevélben jelzett Dakó-fi lelkész közül egyiket immár homoródoklándi papként működő Györgyünkkel azonosíthatjuk (?), s az ugyanebből az évből említett másik Dakó lelkész az e tanulmányban Tordáfalváról és Székelyszentmiklósról előbukkant Dániel lehetett (?). A Korondról megismert Boldizsárt ennyire biztosan már nem vehetjük számításba.

³⁵ Balogh J., *i.m.*, 149. l.

³⁶ Udvarhelyszéken több XVII. századbeli asztalos-festő iskola is ismeretes volt. Ezzel kapcsolatosan l.: Kelemen Lajos, *Erdélyi magyar templomi karzat- és mennyezetfestmények a XVII. századból*, Kolozsvár, 1945, 41—43. l.; vö. még: Balogh J., *Az erdélyi renaissance*, I. köt., 1460—1541, Kolozsvár, 1943, 117—121., 149. l.

— Ezért nem meglepő eme újabb iskola létének feltételezése, illetve állítása.

³⁷ Ferenczi S., *i.m.*, 8. l.

³⁸ *Uő.*, *i.m.*, 79. l.

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

ZSINATI FŐTANÁCSI LELKÉSZSZENTELESI BESZÉD

Lk 9, 57 és 62

Egyházi életünk évenként megismétlődő nagy eseménye, egyik legbensőségesebb, legmeghittebb ünnepe a konfirmáció. Szülők, hozzátartozók és a gyülekezet boldog tekintetétől kísérve, tiszta, gyermeki áhitattal hangzik teológus ifjaink ajkain az egyházunk iránti ünnepélyes hűségnyilatkozat. A jövő áldott, reményteljes hajtásai, a gyülekezet színe előtt, szent fogadalmat tesznek, hogy Istennek tetsző, hívó unitárius emberhez méltó életet fognak élni, mert ezt várja, kéri, kívánja tőlük a kettős jézusi szeretetparancsolaton felépülő hit- és erkölcesen, az eszményi életet álmódó, annak megvalósulását munkáló egyház.

A konfirmáció szemet-lelket gyönyörködtető, feledhetetlen, megható hangulata ez ünnepi órában megismétlődik. Hiszen ez a lelkészszentelési szertartás is, magasabb, egyetemesebb szinten ugyan, de tulajdonképpen konfirmáció, amikor ifjú lelkészeink Isten színe előtt, a Zsinati Főtanács fennkölt ünnepi hangulatában, egyházunk legfőbb világi és egyházi emberei, valamint lelkésztestvéreink és az egész gyülekezet jelenlétében fogadalmat tesznek az egyházunk iránti feltétlen hűségre, a lelkészi hivatás lélek szerinti betöltésére. Ezt várja, kívánja, igényli tőlük a jézusi életprogram és több mint 400 esztendő áldott, szent hagyománya.

Lehet-e hát egyházi életünkben a mainál bensőségesebb, meghatóbb, áldottabb ünnep? Hiszen sok tekintetben ezeknek az ifjaknak és a hozzájuk hasonló, előttük járó vagy utánuk következő lelkészeknek odaadó szolgálatán, hivatásos felelősségvállalásán és maradéktalan hűségén múlik, hogy mindaz, ami egyházunk történelme során drága kincsünkké vált és számunkra a legszentebb értékeket jelenti, továbbra is megmaradjon, sőt gyarapodjék, szépüljön és tökéletesedjék.

Példaadó tanítómesterünk, a názáreti Jézus tanításaiban meghatározta a hívő keresztény ember hivatását, amelynek lényege az Isten- és ember-szeretet. Erről a hivatásról beszélnek gyülekezeteinkben vasárnapról vasárnapra és más alkalmakkor is, különböző módon és formában, de ugyanazon tartalommal a hívek, a nagy unitárius család lélek- és szeretetközössége felé.

Jézus azonban, általános életprogramjának a közösség felé való prédikálásán túl, különleges, felfokozott, rendkívüli, az átlagot messze felülmúló igénnyel fordult legközelebbi tanítványai felé. Többet várt, kért, követelt tőlük, akiknek az az egyedülálló, egész azutáni életüket döntő

módon meghatározó, áldott élmény jutott boldog osztályrészül, hogy Mesterük lenyűgöző, megragadó személyiségének hatósugarai rájuk közvetlenül kiáradjanak.

Hogy e tanítványok hányan voltak, pontosan megállapítani nem tudjuk. A hagyomány tizenkettőt említ, de az egyes tudósítások csupán két-három emberről, Péterről, Jakabról és Jánosról beszélnek. Bármint volt is a valóságban, tény az, hogy irántuk a mértéket, a követelményt Jézus a lehetőség határáig fokozta. Ami a hallgatók nagy többsége felé csupán kíváncsi volt, az a tanítványok felé feltétlen parancsot jelentett. Nekik, a közvetlen tanítványoknak szólt a Hegyi Beszéd minden erkölcsi parancsa, a tisztaság, jóság, irgalmasság, megbocsátás feltétlen igénye, mindenekfelett pedig a követelmények követelménye, a még az ellenség felé is irányuló, hatványra emelt szeretetparancs. Mindez pedig azért, hogy az Istenországa áldott eszméje elsősorban a tanítványok lelkében megmaradjon.

Egy dolgot teljes bizonyossággal megállapíthatunk. A Jézus kimeríthetetlen, gazdag személyiségének varázsa, amellyel tanítványait ellenállhatatlanul megragadta, hozta létre az első keresztény gyülekezeteket és magát a keresztény egyházat. Az Istenországa eszméjének hordozói, őrizői, továbbadói és diadalravivői a tanítványok, az apostolok voltak, akik lángoló hitükkel, az Istenországa eszméjéből kiáradó feltartóztathatatlan nemes lendülettel hűsvétot, pünkösödöt, a régi hit romjain egy újat teremtettek.

Ezért az őskeresztény gyülekezeteknek legnagyobb megbecsülést, tiszteletet és ragaszkodást élvező és önmagukból feltétlen tekintélyt árasztó vezetői a közvetlen Jézus-tanítványok, az apostolok voltak. A legnagyobb megtiszteltetést az jelentette, ha valaki a gyülekezet ítélete szerint a Jézus-tanítvány lelki, szellemi magaslatára emelkedhetett.

Az Istenországa eszméjének, a jézusi evangéliumnak megszámlálhatatlanul sok nagyszerű hirdetője, hordozója, bizonyágtevője volt a kereszténység történelme folyamán, akik magasztos életükkel, nemes példaadásukkal, magasrendű cselekedeteikkel vallás erkölcsi személyiségekké, Istenfiakká, Jézus-tanítványokká magasztosultak.

A múlt sok-sok buzgó Jézus-tanítványára kegyeletes érzésekkel emlékezve, az elmondottak alapján, ez ünnepélyes, áhítatos órában szent komolysággal hangzik e szószerű fenségéből, magasságából és méltóságából felétek, felszentelés előtt álló ifjú lelkészek felé az áldott figyelmeztetés, az újra meg újra ismétlődő, de mégis mindig új, időszerűségét soha el nem veszítő felhívás: legyetek és maradjatok a názáreti Jézus öntudatos követői, hűséges tanítványok, az Istenországa eszméjét megingathatatlan hittel és meggyőződéssel hirdető próféták! Vessétek kezetek az eke szarvára és hátra ne, hanem mindig előre, a fény, a napsugár, a békeség és szeretet eszményi világa felé tekintsetek, hogy az Istenországra méltókká váljatok! Legyetek és maradjatok Jézus szellemében Istenfiak, a jézusi örökség lángoló lelkületű hordozói! De, és ez a legelső, legszentebb követelmény, legyetek a szó legszentebb értelmében hívő emberek, akiből diadalmas meggyőződéssel sugárzik a gondviselő Istenben, az édes jó Atyában való feltétlen, megingathatatlan bizalom, aki teremtett és aki végtelen, kifogyhatatlan bölcsességével és szeretetével irányít mindnyájunkat földi életutunkon. Ez a diadalmas egyistenhit legyen és marad-

A hit azonban önmagában még nem elegendő; szükséges annak cselekedetté formálódása. És itt következik, kedves ifjú lelkésztestvéreim, számotokra, mint Jézus-tanítványokra a szent többlet, az átlagkívánálmón túlmenő, magasabb igény, a határozottabb, erőteljesebb követelmény, amely a Hegyi Beszéd kemény parancsolataiban és a példázatok szemléletes képeiben hangzik felétek: nektek többnek kell lennetek a híveknél, akik gyülekezeteinket alkotják; akiknek rátok *fel* kell tekinteniök. Belőletek híveink felé tisztaságnak, lénynek, világosságnak kell áradnia; olyanokká kell válnotok, és olyanoknak kell megmaradnotok, mint amilyen a hegyen épített város, amely minden irányból látszik és a sötét éjszakában minden irányba fényt sugároz. Tőletek gyülekezeteink tagjai, a hívő emberek sokat várnak; várják, igénylik az Istenországa magaslatos eszméje, a jézusi életprogram tisztá, világos, bölcs, józan, de prófétai jelkületű hirdetését, ugyanakkor azonban várják a példamutatást, az evangéliumi, jézustanítványi jelkületet, azt, hogy belőletek kevesebb gyarlóság és több jóság, önzetlenebb megbocsátás, őszintébb, tisztább felebaráti szeretet áradjon feléjük, akik minden idegszálukkal, hitükkel, reménykedésükkel és vágyódásukkal napfény, mosoly, békesség, jóság és szeretet, az Istenországa eszméjének megvalósulása után áhítoznak.

Tőletek lelki, szellemi és erkölcsi tekintetben egyaránt átlagon felüli teljesítményt vár egyházunk és gyülekezetetek, amely szeretettel, ragaszkodással és bizalommal vesz körül. Vigyázzatok és imádkozzatok, hogy e szeretetre és bizalomra mindig méltóknak bizonyuljatok!

Kedves Fiatál Lelkésztestvéreim! A ti igátok, íme, terhes, felelősségteljes, de gyönyörűség. A ti szolgálatotok szent, áldott, magasrendű hivatás, a prófétáknak, Isten emberének, a Jézus-tanítványnak fenséges hivatása. Nektok a hit fényénél, de az értelem világosságával kell gyülekezetetek életét építenetek, úgy, ahogyan arra a nagy Jézus-tanítvány, egyházalapítónk, Dávid Ferenc mindnyájunkat tanít. Feltétlen istenhittel, de az élet tényleges valóságai felé fordított tekintettel a földön kell járnotok, a józan ész és a tiszta értelem irányításával, az adottságok figyelembevételével, felekezeti elfogultságon felülemelkedő egyetemes szemlélettel, szelíden és okos lendülettel, minden haladó gondolatnak, a szüntelen fejlődést, állandó tökéletesedést szolgáló minden nemes törekvésnek hátsógondolat nélküli segítségével kell munkálnotok a közösség javát, minden magasrendű érdeket, az igazabb, becsületesebb, tisztább, áldottabb társadalom kialakulását.

Kedves Atyámfiai, zsinati főtanácsi gyülekezet! Szeretett Testvéreim! Jézus csodálatosan szép álmokat álmodott a legmagasztosabb eszméről, Istenországaról, amelynek megvalósulásáért élt és áldozta életét.

Az Istenországa eszméjének vonatja is hosszú évszázadokon át sok akadállyal találkozott. A dogmatizmus, a szüklátókörűség, az elvakultság, a maradi gondolkozás, a helytelenül értelmezett hitvédelem nemegyszer hatalmi szóval, vagy ravasz fondorlattal az Istenország eszméjének vonatját haladásában meglassulni kényszerítette. Hisszük, hogy gött ott van a megbánás. Testvér a testvért értse hát meg és akarjon megbocsátani.

minden szent eszmének és nemes gondolatnak megvan, meglesz a golgotai keresztfán keresztül a boldog feltámadása, áldott megvalósulása. Hiszünk tántoríthatatlan hittel abban, hogy példamutató életünkkel és nemes cselekedeteinkkel, Jézus tanításainak szellemében, az Istenországa megteremtésében mindnyájan Isten munkatársaivá, istenfiakká válhatunk, ha nem csupán ajkainkon hordozzuk az Isten- és emberszeretet legszentebb parancsolatait, hanem azokat mindennapi életünkben, kötelességeink maradéktalan teljesítésével áldott valósággá is magasztosítjuk.

Ehhez kérjük a gondviselő Isten, édes jó Atyánk segítségét és áldását. Amen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

A MI UTUNK

Mk 2, 22

A zsinat az unitárius egyház életében mindig nagyjelentőségű esemény volt, és az ma is. Ha az egyháztörténelem lapjait forgatjuk, szinte meg-elevenednek a lapok, magunk előtt látjuk azokat a zsinati tagokat, akik egyetlen hangra — a lelkiismeretre — hallgatva jelentős döntésekkel szabtak irányt az egyházi életünknek. Döntéseiket én most nem akarom felemlíteni, csupán utalni akarok a zsinat jelentőségére egyházi életünkben. 27 püspök megválasztása történt a zsinat keretében és lelkészeink százait szentelték fel Isten és ember szolgálatára. Ma újra egyháztörténelmet írunk, főpásztort állítunk az elhunyt helyébe, és lelkészeket szentelünk, hogy legyenek az istenes élet szószólói. Örömnapot ülünk, abban a meggyőződésben, hogy mai szolgálatunkkal Istent és világot szolgálunk.

A felolvasott bibliai versben Jézus szól. Jézus szavai, abban a korban, újszerűen hatottak. Bár a régi istenekben nem hitt már senki sem, mégis akik a „kor csúcsain“ állottak, „a hivatalosok“ konzerválni akarták azt, ami letűnőben volt, föltámasztani azt, ami meghalt. Jézus tanításának az volt a célja, hogy egy tiszta hitet teremtsen. A merev szabályok szerint élő vallásos közösséget új törvénnyel akarta felszabadítani. Channing felfogása szerint a jézusi vallásosság alapja: a benső kegyesség, tiszta szeretet, az Isten és felebaráthoz való önzetlen ragaszkodás, szívbeli alázaatosság, jellemnemesség.

Jézus halála után a zsenge keresztény mozgalom, mely az önkéntes és szabad egyesülés jegyében hirdeti az evangéliumot, sok nehézséggel néz szembe, de fokozatosan teret hódít úgy a zsidók között, mint a görög-római kultúra világában. Az ősegyház nyíltan hirdette a testvériséget és a békességet. Sajnos, hogy az apostoli kor önzetlen szellemét teljesen el-

felelték a későbbi századok. A szív és a lélek vallásossága helyébe a dogmák vallásosságát állították, a belső tartalmat a külső tekintély szorította háttérbe. Az államvallásá lett kereszténység számúzta Jézus szellemét, a világosság helyett a homály és megmerevült formák terjesztője lett. Az igaz hit helyébe a világi hatalom megszerzését állították.

Évszázadok keserű tapasztalatai alapján a gondolkozó emberekben mind hangsúlyozottabban támadt fel a kétség, az egyház szerepét illetően. A felületesen ítélkezők kimondták az ítéletet: nem érdemes olyan vallást követni, melyet oly nagyon kompromittáltak „követői“. A tárgyilagosan mérlegelők nem a jézusi tanításban, hanem az eszmék megmerevedésében és a gyakorlat tévelygéseiben látják az egyházi élet megromlását. Az egyház csak annyiban egyház, amennyiben elősegíti az Isten- és az emberszeretet jézusi szellemű gyakorlását.

Az unitárius gondolat célkitűzése az, hogy a tiszta, cselekvő, jézusi kereszténység eszméjét vigye diadalra. Ez a mi igazságunk — ez a mi zsinórmértékünk.

Ezt tette-e, és ezt teszi-e az unitárius egyház?

A legjobbjában mindig ezt tette. De természetesen, mint minden intézménynek, az unitárius egyháznak is megvoltak a maga visszahúzó erői, akik csak szóval dicsérték az Istent, de a lelkük távol volt tőle. Egyházunk tevékenysége két irányban hatott: kifelé és befelé. Kifelé végzett szolgálatunk lényegét ezzel az erasmusi mondással fejezhetjük ki találon: a hitet nem lehet szablyával terjeszteni. Soha semmi lelki kényszer nem szentesíthet az unitárius egyház, mert ha ezt tenné, vétene önmaga, valamint az emberi méltóság ellen. Az unitárius kereszténység szelleme: a szelídség, jóság, szeretet.

Életünket csak testvéri alapon tudjuk elképzelni. Ennek értelmében valljuk minden ember egyenlő jogát az élethez, az élet javaihoz, függetlenül attól, hol látta meg a napvilágot, mi az anyanyelve, bőrének színe, vallásos felfogása.

Az egyházak életében a legellenszenvesebb vonás: a felekezetieskedés. Az unitáriusok sokkal kevesebbet törődtek felekezetük határainak kiszélesítésével, mint a többi egyházak. Az unitárius egyháznak azon az úton kell haladnia, melyen a türelmesség szószólói haladtak; egy lépést sem szabad tenni a kizárólagosság felé, mert a humanitás szellemétől való eltávolodás az ember méltóságának megtagadását jelenti. A szabadelvű kereszténység, mint a jézusi szellem képviselője, állításával a békét, a szeretetet szolgálja.

A földön nincs nagyobb gúny, mint az áhítatosság nélküli egyház — mondja Channing. Ebből a szempontból kell megvizsgáljunk életünket. Mit mutat általában a lelkész és a gyülekezet, valamint az egyetemes egyház élete?

A gyülekezeti élet irányítója a lelkész, aki személyes példájával neveli a gyülekezetet. A lelkész tisztelte „útját találni szívünknek a szívekhez“, vinni az örömet, a könnyes együttérző tekintetet. „Beszélni a szívünkkel szépséges igazunkról“. Lássá és tudja a múltat, de legyen a máé is. Szeresse azt, ami érték, áldott hagyomány, de ne másolja. Ne feledje el, hogy ő, Istennek 1972-ik esztendejében, kiket kell szolgáljon, kikhez

szóljon, üzenjen. A lelkész — mondja Channing — jelleme, értelme, erkölcsi és vallási értéke, lelkiismeretessége és buzgósága által gyakorol építő befolyást, nem pedig hivatali rangja és felszentelése által. A lelkész szolgálatában vegye példának a názáreti Jézust. Szóljon az ő szelidségével. Szolgálatát, lesznek olyanok, akik félreértik, Jézussal is ez történt. A próféták sohasem a babérkoszorúért munkálkodtak, hanem szent kényszer hajtotta őket, az áldottabb, emberségesebb élet megvalósításának vágya. A lelkésztől, mint a gyülekezet hitét ápoló embertől, az egyház jogosan várja el, hogy szellemileg magas fokon oldja meg feladatát. A gyülekezet tagjai kinőtték a gyermekcipőt és ennek megfelelően kell közvetíteni a szellemi, lelki táplálékot. Fegyelmezett belső élet, céltudatos egyházközségi tevékenység, ez legyen a lelkész törekvése, csak így tölti be a reá váró hivatást s a gyülekezet reménységét.

Gyülekezeteink az egyházi élet éltetői. Értük vannak a lelkészek, püspök, valamint az egyház szolgálatában álló minden tisztviselő. Értük, azért a 117 egyházközségért, amelynek hívei húek maradtak a mi sok vihart látott egyházunkhoz. Hálával és szeretettel gondolunk híveinkre. Megszorítom azt a kérges tenyeret, mely fáradhatatlan nekifeszülésben dolgozik értünk, mindnyájunkért. Köszönjük áldozatukat, hogy mindennapi kenyerükből juttattak egyházi közösségünknek is. Köszönjük, hogy igénybe veszik az egyház szolgálatát. Köszönjük fiaikat, akik akarattal akarják a lendületes, alkotó életet. Köszönjük ezt a templomot és mind a többit, melyben a szeretet, a békesség és a jóakarát evangéliumát hirdetik. Van sokszor, hogy a napi gondok közt felkorbácsolt lélek nyers, bántó módon nyilatkozik meg. A gyülekezet tagjainak kapcsolatában sokszor gátat emel a könnyen szólás veszedelme. Testvéreim, Nyikó és Homoródentiek, Maros és Oltvidékiek, Aranyos és Erdővidékiek, Küküllők és a szóke Nyárád mellől, Balázs Ferenc szellemi hagyatékából ismerem a következő példázatot: Egy ember találkozott egy gyermekkel, akinek sűrű könny folyt le az arcán. Miért sírsz, kisfiam? kérdezte. — Meg kellett haragudnom a barátomra, zokogta. Miért kellett megharagudnod? Azért, mert azt mondta, hogy rosszat akartam Mondta? — Mondta — felelte a gyermek. — És a szemével mit üzent? — A szemével megsimogatott, mert nem hitte, amit mondott. A szemével, bocsánatot kért, mert tudta, hogy nincs igaza és fájnának nekem a szavai. — Szólt a bölcs felnőtt: lásd meg mindenben a lelket, melynek rejtekén olyanok az igazságok, mint a kanyargó patak, mint a hajló ág és mint a fodrosodó tenger, amely mindig más és mindig azoneygy. Megbánthat téged valaki éles szavakkal. Ne hidd el neki, ha a lelke a tied. Mindig a lelket nézd, amelyből nem a szájon, hanem a szemeken keresztül vezet ki az út. — Gyülekezeteink hívei, ne feledjétek: mindig, mindenben keressétek a lelket. Az életben sokszor nyersen törnek fel az indulatok, de az indulatok mögön számotokra minden időben a kiindulópont, mindennek alapja, áldott fundamentuma. Mert ha a hit tibennetek megrendül, vagy összeomlik, méltatlanná váltok a lelkészi hivatás teljesítésére és céltalanná, eredménytelené válik egész lelkészi szolgálatotok.

Híveink, gyülekezeteink nagy megbecsüléssel tekintenek az egyházi központra, és nem akarnak csalódní. Várakozásunk az, hogy az egyházi központ megérti a jézusi felhívás lényegét s az adott körülmények között a leghelyesebb utat járja. Nekünk reálistan kell magunkat néznünk. Ne legyünk pesszimisták, de indokolatlanul optimisták se. Az egyházközpont legyen szintetizálója a munkának, de ne legyen soha az a képzete, hogy a gyülekezetek az ő alárendeltjei. Az unitárius egyházban nincsenek alá- és fölrendelt egységek. Hiszünk abban, hogy az egyházközségek és egyházkörök segítségével központunk azt a hangot hallatja, amely megfelelő méltánylásra talál híveinknél.

A mai napon Zsinati Főtanácsunk tagjai megválasztják az unitárius egyház 28. püspökét. Hiszünk abban, hogy az új püspök irányítása mellett az egyház élete tovább gazdagodik. Legyen örömnapi a mai, világosítsa meg az Úr az új főpásztor lelkét, hogy legjobb tehetségével, hitével önzetlenül szolgálja népünket.

Az egyháznak szóló életparancs: világoljon benne és általa Jézus evangéliuma.

KOLCSÁR SÁNDOR

SZÖVETSÉGBEN ISTENNEL

Úrvacsorai beszéd

5 Móz 29, 9—10

Hóreb hegyén elhangzott és kőbe vésetett a tízparancsolat, súlyos, kemény szavak aranyfoglalata, a szigorú, de féltőn szerető Istennek népe iránti forró óhajta, mely hosszú időre megszabta az Istene és embertársai iránti emberi magatartás külső formáját és belső tartalmát.

A nagy cél érdekében, az Ígélet-földje birtoklásának vágyától és reménységétől fűtve, Izrael népe fejet hajt az isteni akarat előtt.

Most Moáb mezején látjuk őket, amint megújítják a régi szövetséget: „Tartsátok meg azért e szövetségnek ígeit és aszerint cselekedjétek, hogy szerencsések legyetek mindenben, amit cselekesztek.“

Kétségtelen, hogy e nép 40 éves pusztai vándorlásának útján, vezéreinek bölcsessége és áldozata mellett a végső diadalt ezeknek az Isten előtti megrendítő megállásoknak és megújuló szövetségeknek elkötelező ereje biztosította!

Kedves Testvéreim!

Az úrvacsoravétel — jelképesen szólva — nem egyéb, mint az Isten-nel való szövetségünk örökös megújítása. Ezt a szövetséget a názáreti Jézus, a mi eszményképünk kötötte egykor, csodálatos tanításainak és áldozatos életének árán a teremtő és gondviselő Isten-nel, értünk, egy

szent cél: Isten országa érdekében! Ennek a szövetségnek ígéit — így hisszük mi unitáriusok — nem kő-, de szív- és lélektáblára véste a Mester, hogy minden ember személyesen érezze és hordozza azt a rendkívüli elkötelezettséget és felelősséget, mely a tanítványi és istengyermeki, vagy éppen munkatársi viszonyból természetesen következik.

E hitből fakad az a meggyőződésünk is, hogy az úrvacsorai kenyér Jézus megtörtetett testét, az úrvacsorabor pedig Jézus kiontott vérének jelképezi vagy ábrázolja, s hogy e szertartás által nemcsak az ő golgotai kereszthalálára emlékezünk, de egyben magasztos életpéldájának követésére is buzdítást nyerünk.

Mert mit ér nekünk a test s a vér, ha szellemében szellemünk nem részes; ha midőn ez asztalhoz kilépünk s az úri szent vacsorának vendégségében részesülünk, nem árad belénk örök igazsága, önzetlen jósága, a bűnbánat alázata, a hetvenhétszer is megbocsátani tudó jézusi készség és áldott szeretet! Ha nem oldódik meg általa kicsinyes, önző természetünk s felszabadulva nem valljuk boldogan az apostollal, hogy „Az Isten országa nem evés és nem ivás, hanem igazság, békesség és a lélek által való öröm.“ (Róm 14, 17).

Úgy érezzük minden úrvacsoravétel alkalmával, de ma még ellenállhatatlanabb erővel tör fel lelkünkben ez az érzés, hogy az egykor értünk szerzett áldott szövetség megújul bennünk. Hogy Isten felé indít a lélek s kötelességekre figyelmeztet és áldozatokra buzdít a testvériség érzésétől itt összedobbanó emberi szívünk! Úgy érezzük, hogy „e napon mindnyájan az Úr előtt, a mi Istenünk előtt állunk“.

Éppen ezért, amidőn elfogadni készülünk e megható ünnepi alkalom istenadta ajándékait, hogy birtokukban vallomásra nyíljon ajkunk és szívünk, felelősségünk teljes tudatában kell vállalnunk az életre vivő keskeny utat és félreérthetetlen határozottsággal az Isten országához vezető második mérföldet! Nem könnyű feladat! Akik tudják, hogy ebben a felfelé törekvésben a lélekre nagyon kell vigyázni s minden igyekezetükkel azon vannak, hogy ebben a nemes törekvésben a szíveknek is jusson bor, kenyér! Akik homlokukon Isten csókját s lényük mélyén Jézus képét figyelmeztető, biztató, bátorító, lelkesítő elevenséggel hordozzák szüntelen. Akik tudják, hogy öröm az Istennel való találkozás, azok boldogan keresik ezeket a találkozásokat.

Istenem, de boldog az a hívő ember, aki látja, tudja, vallja ezt a csodálatos lehetőséget és él is vele szüntelen! A mi szívünkben is tisztán szálljon a vallomás, hogy:

akikre emlékezünk
ahhoz méltók vagyunk s leszünk!
Kivel szövetséget kötünk,
abban rendületlen hiszünk!
s aki előtt ma megállunk,
kinek áldására várunk,
testvérekké formál minket
és magasbatörésünket

hitünk szerint óvja, védi.
Gyermekei vagyunk Néki!
Engedd hát, hogy a lelkesen,
a csodálatos hangszereken
dalt pengessen Isten keze
s mondd, hogy legyen áldott neve

Ámen

TÖRÖK ÁRON

EGYHÁZI ÉLET

Egyházi Képviseelő Tanács első negyedévi gyűlését 1972. február 10-én tartotta dr. Kovács Lajos püspökhelyettes és dr. Barabássy László főgondnok elnöklete alatt.

A Tanács tárgysorozatán különböző egyházközségi, egyházköri, lelkésznevelési és anyagi ügyek szerepeltek. dr. Kiss Elek halálával megüresedett püspöki tisztség betöltése és lelkézszentelés érdekében, március 19-re zsinat összehívását határozta el. A zsinat helyéül a székelyudvarhelyi egyházközséget jelölte ki.

Lelkésznevelés. Az 1971—72. tanév első félévi vizsgáit az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet hallgatói 1972.I.15—II.5. közötti időben tették le. Hallgatóink általában jó eredménnyel vizsgáztak.

Az első félévi „csendes napokat“ február 7—8. napjain tartották meg. Az unitárius hallgatóknak Fazakas Ferenc tordai lelkész „Hogyan készülünk a szószéki szolgálatra“, és Kolcsár Sándor marosvásárhelyi lelkész-esperes „Mit vár a gyülekezet a lelkésztől“ címen előadást, egy-egy alkalommal pedig bibliamagyarázatot tartottak. A „csendes napok“ záró előadását dr. Kovács Lajos főjegyző-tanár tartotta „A teológiai hallgatók egymás közötti lelkigondozása“ címen.

A III—IV. éves hallgatóink április 2—4. napjain húsvéti légátusi szolgálatot végeztek a kijelölt egyházközségekben.

Nyugalomba vonult lelkészek

Kelemen Imre, Lupény-Vulkáni lelkész, 35 évi szolgálat után 1972. január 31-én nyugalomba vonult.

Kelemen Imre 1903. március 13-án született Homoródkarácsonyfalván. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte el 1927-ben. Rendes lelkészi minőségben a homoródújfalvi, oklándi és Lupény-Vulkáni egyházközségekben szolgált.

Máté Zsigmond, szentábrahámi lelkész, 46 évi szolgálat után f.é. január 31-én nyugdíjaztatta magát.

Máté Zsigmond 1899. október 5-én született Ürmösön. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián és a manches-

teri Unitarian College intézetben végezte az 1919—1925. években. Rendes lelkészi szolgálatot a nyárádszentmártoni és szentábrahámi egyházközségekben végzett.

Nagy Domokos, várfalvi lelkész, 41 évi szolgálat után, f.é. január 31-én nyugalomba vonult.

Nagy Domokos 1902. szeptember 9-én született Várfalván. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1928-ban. Rendes lelkészi minőségben a verespataki és várfalvi egyházközségekben szolgált.

A nyugalomba vonult lelkészeknek jó egészséget és hűséges szolgálatukkal kiérdemelt boldog, nyugalmas életet kívánunk!

Az alsóboldogfalvi egyházközség 1972. január 9-én rendezte meg új lelkésze, Rázmány Csaba beiktatóját. Nagyszámú gyülekezet és a közeli egyházközségek lelkészei előtt tartotta meg Rázmány Csaba beiktató prédikációját. A beiktató beszéd után, melyet dr. Szász Dénes esperes mondott, az új lelkészt elsőnek édesapja, Rázmány Mózes egyházi főszámvévő, majd Lukácsi Mózes beszolgáló lelkész, Bán Mózes egyházközségi gondnok, Székely László és Májai Endre lelkészek köszöntötték. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel zárult. Isten áldása legyen az új lelkész szolgálatán!

Lelkész-kibúcsúztató ünnepélyek

A Lupény-Vulkáni egyházközség híveitől f.é. január 23-án (Vulkán) illetve 30-án (Lupény) tartott istentisztelet keretében búcsúzott el Kelemen Imre lelkész és énekvezéri szolgálatot végző felesége, Kelemenné Bedő Borbála. A kibúcsúzó prédikáció után az egyházi főhatóság üdvözlő iratát Nagy Béla esperes olvasta fel, aki egyben az egyházkör nevében is köszönetet mondott a nyugalomba vonult lelkésznek lelkiismeretes szolgálatáért. Az egyházközség részéről Széll István gondnok, az egyházköri lelkészek nevében Fazakas Endre petrozsényi lelkész fejezték ki elismerésüket és jókívánásaikat.

A kibúcsúzó istentiszteleten részt vettek és köszöntötték a nyugalomba vonult lelkészt az ortodox, katolikus és református egyházközségek lelkészei.

A szentábrahámi egyházközség a f.é. február 13-i istentisztelet keretében búcsúzott el Máthé Zsigmond nyugalomba vonult lelkésztől. Máthé Zsigmond prédikációja után Dr. Szász Dénes esperes méltatta a nyugalomba vonult lelkész 46 évi szolgálatát. Az egyházi főhatóság üdvözlő iratát dr. Erdő János teol. tanár olvasta fel. Az egyházkör részéről Lőrinczi Lajos köri felügyelő gondnok és Török Áron lelkész, az egyházközség nevében Balogh Dénes gondnok, Lukácsi Mózes beszolgáló lelkész és több egyházközségi tag köszöntötték Máthé Zsigmondot. A református egyházközség részéről Vajda Domokos lelkész mondott üdvözlő beszédet.

A *várfalvi egyházközség* f.é. február 27-én tartott istentisztelet keretében búcsúzott el Nagy Domokos nyugalomba vonult lelkészétől. A kibúcsúzó prédikáció után dr. Kovács Lajos püspökhelyettes méltatta Nagy Domokos lelkészi szolgálatát. Az egyházkör nevében Nagy Béla esperes, az egyházközség részéről Balla Pál gondnok, Pálffy Dénes énekvezér és a gyülekezet több tagja, a köri lelkészek közül Sándor Bálint, Kiss Zoltán és Székely Gergely mint beszélő lelkész fejezték ki köszönetüket és jókívánságaikat Nagy Domokosnak.

A kibúcsúzó ünnepély mindhárom egyházközségben szeretetvendégséggel fejeződött be.

Az *I.A.R.F.* (unitárius egyházak és szabadelvű vallásos szervezetek nemzetközi társulata) *Végrehajtó Bizottsága* 1972. február 14—17. napjain Wassenarban (Hollandia) tartotta ülését. Bizottság a f.é. augusztus 18—25. napjain Heidelbergben tartandó I.A.R.F. nemzetközi kongresszusának előkészítésével foglalkozott. Egyházunk részéről dr. Kovács Lajos püspökhelyettes, bizottsági tag vett részt az ülésen.

Az *indiai „Brahmo Somaj“* szabadelvű vallásos szervezet ebben az évben ünnepli megalapítóját, Rah Mohum Roy születésének 200. évfordulóját. A „Brahmo Somaj“ szervezet tagja az I.A.R.F.-nek.

Nikodim metropolitát, a „Keresztény Békekonferencia“ elnökét az ENSZ békeérmével tüntették ki. Ez a kitüntetés egyben a békéért tevékenykedő keresztény szervezet eredményes munkájának elismerését is jelenti.

Az *angol unitárius egyház* évi rendes főtanácsi gyűlését április 7—10. közötti időben tartja Londonban. A főtanácsi üléssel kapcsolatos „Essex“ előadást a népeesség problémáiról Dr. E. A. Wrigley egyetemi tanár tartja.

Az *iszlám világkongresszus lapja*, a „Muslim World“ közli Tunka Abdul Rahman, az iszlám külügyminiszeri konferencia főtitkárának nyilatkozatát, mely szerint a „keresztények és moszlimoknak közös a felelősségük az emberiség szolgálatában“. A főtitkár, az Egyházak Világtanácsa meghívására, nemrég Genfben járt, hogy tárgyalásokat folytasson a keresztény-moszlim dialógusról.

A *Keresztény Békekonferencia Munkabizottsága* f.é. március 9—12-ig India fővárosában, Új-Delhiben tartotta ez évi első ülését. A Keresztény Békekonferencia vezetősége találkozott az indiai egyházi és társadalmi élet kiemelkedő személyiségeivel. V. V. Giri, India elnöke, fogadta a Munkabizottságot s elismeréssel méltatta a keresztény egyházak béketörekvéseit. V. S. Pathak alelnök a vallások összefogását emelte ki a béke érdekében. A Munkabizottságnak Ázsia keresztényeihez intézett felhívásában többek között ez olvasható: . . . „A keresztényeknek aktívan és konkrétan közre kell működniük a béke, az igazságosság és az emberi méltóságnak az egész emberiség számára való megteremtése érdekében“.

HALOTTAINK

Buzogány Kálmán ny. lelkész 1971. december 15-én, 84 éves korában, Budapesten elhunyt. A kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémia elvégzése után 1912-ben kezdte meg rendes lelkészi szolgálatát Abrudbányán, majd a haranglábi, komjászegi, debreceni és budapesti egyházközösségekben szolgált 1953-ig. Temetése f.é. január 6-án volt a Farkasréti temetőben.

Gyulai Árpádné Kádár Erzsébet ny. tanítónő, Gyulai Árpád ny. lelkész felesége, f.é. február 26-án, 84 éves korában, meghalt. A gyergyószentmiklósi katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra.

Emlékük legyen áldott!

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 78

Nr. 1
Cluj

1972

CUPRINSUL

Portretul episcopului Dr. Lajos Kovács	
Extras din procesul verbal al Sinodului Bisericii Unitariene ținut la 19 martie 1972, la Odorheiu-Secuiesc	3
Decret privind recunoașterea Dr. Lajos Kovács în funcția de episcop al Bisericii Unitariene din R. S. România	4
Sinodul de la Odorheiu-Secuiesc	5
Dr. Lajos Kovács episcop. Date biografice	15
Dénes Rostás	
Problemele rugăciunii	17
Sándor Kolcsár	
Ce așteaptă credincioșii parohiei de la preot	22
Ferenc Fazakas	
Cum ne pregătim la predică	26
Pál Sebesi	
Date noi despre familia și naționalitatea lui Ferenc Dávid	30
Géza Ferenczi	
Contribuții la descifrarea textului runic secuiesc de la Inlăceni și la cunoașterea activității lui Musnai Dakó György. Partea II.	49

LUCRĂRI OMILETICE

Dr. Lajos Kovács	
Predica de hirotonisire de la Sinod	55
Sándor Kolcsár	
Drumul nostru	58
Aron Török	
În legămînt cu Dumnezeu	61
VIATA BISERICESCĂ	64
ȘTIRI BISERICESTI	66
	69

Colectivul de redacție — Editors

Președinte și redactor responsabil: P.S.S. Dr. Lajos Kovács
episcopul Bisericii Unitariene; membrii: dr. János Erdő (re-
dactor responsabil adjunct), Árpád Szabó și Dezső Szabó
(redactori), Ferenc Sebe și dr. János Szathmáry

Redacția — Editorial office

Cluj, Bd. Lenin nr. 9. R. S. România, Tel. 146-09.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 78

1972

Number 1

Cluj

CONTENTS

The portrait of bishop dr. Lajos Kovács	3
Extract of the minutes of the Synod, held at Odorheiu-Secuiesc on March 19, 1972	4
Decree of the Council of State concerning the confirmation of dr. Lajos Kovács in his function of bishop The Synod of Odorheiu-Secuiesc	5
Biographical dates of dr. Lajos Kovács	15
The problems of prayer Dénes Rostás	17
What does the congregation expect from the minister? Sándor Kolcsár	22
How do we prepare ourselves to the divine service. Ferenc Fazakas	26
Recent facts about Francis Dávid's family and nationality. Pál Sebesi	30
Contributions to the desciphering of the Szekler runic inscriptions from Inlăceni and to the activity of Musnai Dakó György, 2nd part. Géza Ferenczi	49

SERMONS

Sermon, held at the consecration of young ministers, dr. Lajos Kovács	55
Our way, Sándor Kolcsár	58
In covenant with God, Áron Török	61
CHURCH LIFE	64
NEWS	66
	71

Întreprinderea poligrafică „Crișana“, Oradea — Com. 405

